

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

GENİŞLEME SÜRECİNDE AB FONLARI VE TÜRKİYE

Nagihan EVİN

Danışman

Yrd.Doç.Dr Ali ŞEN

**Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönergesinin İktisat Anabilim
Dalı İçin Öngördüğü BİLİM UZMANLIĞI TEZİ Olarak
Hazırlanmıştır**

**Malatya
Ağustos - 2005**

ÖNSÖZ

Avrupa Birliği, kurulduğu günden bu yana hem gösterdiği coğrafi genişleme hem de geliştirdiği ekonomik, sosyal ve siyasi politikalar bakımından günümüz dünya entegrasyon hareketleri arasında en başarılı olanı temsil etmektedir. Genişleme politikası ve mekanizması AB'nin en önemli konuları arasında yer almaktadır. AB fonları, bu genişleme stratejisinin en temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu fon mekanizması içindeki mali kaynaklardan sağlanan kredi ve hibe nitelikli fonlar, sadece genişleme sürecine dahil olan aday ülkelerin iktisadi gelişmelerine katkı sağlamayı değil, aynı zamanda bu ülkelerin tam üyelik perspektifi yönündeki uyum faaliyetlerini güçlendirmeyi de amaçlamaktadır.

Türkiye ile AB ilişkileri, bu entegrasyonun kuruluşunu takip edecek kadar çok uzun bir geçmişe sahiptir. Bununla beraber, Türkiye ancak 1999 sonundan beri AB'ye "aday ülke" statüsünü elde edebilmiş olup, 3 Ekim 2005 tarihi itibari ile ise katılım müzakerelerine başlama aşamasında bulunmaktadır. Türkiye AB mali ilişkileri de 1964'den bu yana devam eden ve 40 yılı aşan bir geçmişe sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'nin genişleme süreci boyunca oluşturduğu fon mekanizmasını ve bu bağlamdaki Türkiye-AB ilişkilerini incelemektir. Dolayısıyla bu çalışmada, Türkiye'nin böyle bir adaylık süreci boyunca AB mali yardımlarından hangi koşullarda, ne ölçüde yararlandığı araştırılacaktır. Buna bağlı olarak Polonya başta olmak üzere bazı aday ülkelerin AB fon kullanım deneyimleri dikkate alınarak, AB-Türkiye mali ilişkilerinin ne ölçüde arzu edilen bir yol izlediği tartışılacaktır.

Bu çalışmanın şekil almasında, eleştirileriyle ve yardımlarıyla desteğini gördüğüm tüm hocalarıma ve özellikle danışman hocam Sayın Yrd.Doç.Dr. Ali Şen' e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Malatya, Ağustos 2005

Nagihan EVİN

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLOLAR LİSTESİ.....	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ

1.1. AB Fikrinin Temelleri ve Öncü Kuruluşları	6
1.2. Birinci Genişleme: İngiltere, İrlanda, Danimarka (1973).....	10
1.3 İkinci Genişleme: Yunanistan (1981)	11
1.4 Üçüncü Genişleme : İspanya ve Portekiz (1986)	12
1.4.1 İspanya.....	12
1.4.2 Portekiz.....	13
1.5 Dördüncü Genişleme (Avusturya, İsveç, Finlandiya) 1995.....	14
1.6. Kopenhag Zirvesi Doğrultusunda Beşinci Genişleme (2004).....	16
1.7 AB'nin Genişleme Sürecinin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar	19
1.7.1 Birinci Genişlemenin Yarattığı Sorunlar	19
1.7.2 İkinci Genişlemenin Yarattığı Sorunlar	21
1.7.3 Üçüncü Genişlemenin Ortaya Çıkardığı Sorunlar.....	21
1.7.4. Dördüncü Genişlemenin Sonuçları.....	23
1.7.5. Beşinci Genişlemenin Sonuçları.....	23

2. BÖLÜM

GENİŞLEME MEKANİZMASI: İŞLEYİŞ BİÇİMİ ve KULLANILAN ARAÇLAR

2.1 Temel Yasal Araçlar	29
2.1.1 Ortaklık (Avrupa) Anlaşmaları	29
2.1.1.1 Ortaklık Anlaşmalarının Yapısı	30
2.1.2 Çerçeve Tüzükler (Framework Regulations)	31
2.1.3 Katılım Ortaklıkları	31
2.1.4 Ulusal Programlar (UP/ NPAA).....	34
2.2 Diğer Araçlar	35
2.2.1 İlerleme Raporları.....	35
2.2.2 Alt Komite Raporları	36
2.3 Kurumlar	36
2.3.1 İcrai Kurumlar	38
2.3.1.1 Ortaklık Konseyi	38
2.3.1.2 Ortaklık Komiteleri	38
2.3.1.3 Alt Komiteler	39
2.3.2 İstişari Kurum ve Toplantılar	40
2.3.2.1 Karma Parlamento Komisyonu (KPK).....	40
2.3.2.2 Avrupa Konferansı	40
2.4 Mali ve Teknik Araçlar	41
2.4.1 PHARE (Coordinated Support for the Restructuring of Economies of Poland and Hungary).....	41

2.4.2 SAPARD (Special Accession Program for Agriculture and Rural Development).....	42
2.4.3 ISPA (Pre-Accession Instrument for Structural Policies).....	43
2.4.4 TAIEX (Technical Assistance Information Exchange Office)	43
2.5 Müzakere Süreci.....	43

3. BÖLÜM

TAM ÜYELİK YOLUNDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

3.1 Ortaklık/Ankara Anlaşması.....	47
3.1.1 Hazırlık Dönemi (1964-1973).....	48
3.1.2 Geçiş Dönemi (1973-1995).....	49
3.1.3 Son Dönem.....	50
3.2 Tam Üyelik Başvurusu Ve Gümrük Birliği	51
3.3 Türkiye - AB Ortaklığının Kurumları.....	53
3.3.1 Ortaklık Konseyi	54
3.3.2 Ortaklık Komitesi	54
3.3.3 Karma Parlamento Komisyonu (KPK).....	55
3.3.4 Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi (GBOK).....	55
3.4 Kopenhag Zirvesi'nden Lüksemburg Zirvesi'ne Türkiye –AB İlişkileri	55
3.5 Helsinki Zirvesi'nin Önemi Ve Zirve Sonrası Türkiye-AB İlişkileri.....	58
3.6 17 Aralık 2004 Brüksel AB Devlet Ve Hükümet Başkanları Zirvesi	64

4. BÖLÜM

TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ MALİ İLİŞKİLERİ

4.1 Türkiye-AB Mali İşbirliği Çerçevesinde Hibe Ve Kredi İmkânlarının Kullanımı66	
4.1.1 Helsinki Öncesi Dönem (1964-1999).....	66
4.1.1.1 I.Mali Protokol.....	66
4.1.1.2 II. Mali Protokol.....	68
4.1.1.3 III. Mali Protokol	69
4.1.1.4 IV. Mali Protokol	71
4.1.1.5 Özel İşbirliği Fonu	71
4.1.1.6 Diğer Yardımlar	72
4.1.1.6.1. Hibeler.....	72
4.1.1.6.1.1 İdari İşbirliği Fonu.....	72
4.1.1.6.1.2 Demokrasi, İnsan Hakları ve Sivil Toplumun Güçlendirilmesi	72
4.1.1.6.1.3 Uyuşturucuyla Mücadele	72
4.1.1.6.1.4 Nüfus Politikaları ve Aile Planlaması	72
4.1.1.6.1.5 LIFE-Üçüncü Ülkeler	73
4.1.1.6.1.6 HIV/AIDS.....	73
4.1.1.6.1.7 Şap Hastalığına Karşı Aşılama	73
4.1.1.6.1.8 Makro - Ekonomik Yardım.....	73
4.1.1.6.2 Krediler.....	73
4.1.1.6.2.1 Körfez Savaşı	73
4.1.1.6.3 Avrupa-Akdeniz Programları	74
4.1.1.6.3.1 Hibeler	74
4.1.1.6.3.1.1 Yenileştirilmiş Akdeniz Programı (MEDA) (1992-1996)	74
4.1.1.6.3.2 Krediler	75

4.1.1.6.3.2.1 Avrupa-Akdeniz Süreci (1997-1999).....	75
4.1.1.6.3.3 Deprem Yardımları	76
4.1.1.6.3.4 Gümrük Birliği Yardımı	76
4.1.1.6.3.4.1 Hibe.....	76
4.1.1.6.3.4.2. Kredi	76
4.1.2 Helsinki Sonrası Dönem (2000-2006).....	78
4.1.2.1 Hibeler	78
4.1.2.1.1 MEDA II (2000-2006)	78
4.1.2.2 Krediler.....	79
4.1.2.3 Deprem Yardımı (Özel AYB Girişimi -TERRA-).....	79
4.1.2.4 Diğer Yardımlar	80
4.1.2.4.1 Hibeler.....	80
4.1.2.4.1.1 Gümrük Birliği'nin Güçlendirilmesine Yönelik Tedbirlerin Uygulaması.....	80
4.1.2.4.1.2 Ekonomik ve Sosyal Kalkınmanın Desteklenmesine Yönelik Tedbirlerin Uygulaması.....	80
4.1.2.4.2 Krediler	80
4.1.2.4.2.1 AYB Yeni Kredi Mekanizması.....	80
4.1.2.4.2.2 AYB Katılım Öncesi Kredi Kolaylığı	81
4.2 Türkiye'nin Katıldığı AB Programları	83
4.2.1 Araştırma Alanında:.....	83
4.2.2 Sağlık Alanında	86
4.2.3 İstihdam ve Sosyal İşler Alanında:.....	86
4.2.4 Teknik İşbirliği Alanında	87
4.2.5 Eğitim Alanında.....	87
4.2.6 Çevre Alanında.....	87
4.2.7 Kültür Alanında	88
4.2.8 Girişimcilik Alanında	88
4.2.9 Bilgi Toplumu Alanında	88
4.2.10 Adalet ve İçişleri Alanında.....	88
4.3 Katılım Öncesi Mali Yardımları.....	88
4.4 Türkiye- AB Mali Yardımlarının Uygulama Mekanizması.....	91
4.2.1 AB Mali Yardımlarının Yönetimi	91
4.2.2 Yerinden Uygulama Sistemi (DIS).....	91

5. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI BİR PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE'NİN AB FONLARI KULLANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1 Genişleme Sürecinde AB Fonlarını Kullanımı Bakımından Polonya Deneyimleri ve Türkiye İle Mukayesesi.....	93
5.2 2004 Genişlemesinin AB Fonları Açısından Getirdiği Değişiklikler Ve Türkiye'ye Olan Muhtemel Yansımaları	97
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	111

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa No.</u>
Tablo 1.1 : Avrupa Topluluğu'nun Genişleme Süreci Ve Topluluğa Tam Üyelik Başvuruları.....	16
Tablo 1.2 : Avrupa Topluluğu'nun Beşinci Genişleme Süreci Ve Topluluğa Tam Üyelik Başvuruları.....	19
Tablo 2.1 : Ortaklık Anlaşmalarının İmzalanma Ve Yürürlüğe Girme Tarihleri..	31
Tablo 4.1 : Kamu Kesimi Ve Özel Sektör Projeleri.....	67
Tablo 4.2 : Mali Protokol ve Tamamlayıcı Protokol Çerçevesinde Finanse Edilen Yatırımlar.....	69
Tablo 4.3 : 3.Mali Protokol Çerçevesinde Finanse Edilen Yatırımlar.....	70
Tablo 4.4 : Özel İşbirliği Fonu Yardımları (Euro).....	72
Tablo 4.5 : Euro-Med Kapsamında Sağlanan Ayb Kredisi Vasıtasıyla Finanse Edilen Projeler(Milyon €).....	76
Tablo 4.6 : Helsinki Öncesi Dönem(1963-99) Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye Mali Desteği.....	77
Tablo 4.7 : Helsinki Sonrası Dönem (2000-2006) Avrupa Birliği Türkiye Mali Yardımı.....	82
Tablo 4.8 : Türkiye İçin Katılım ÖncesiYardım.....	90
Tablo 5.1.1 : Polonya'nın Ekonomik Göstergeleri.....	95
Tablo 5.1.2 : Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri.....	95
Tablo 5.2.1 : Kırsal Kalkınma Projeleri için Mali Yardımın Yıllara Göre Ülkelere Dağılımı.....	103

KISALTMALAR

€	: EURO
AB/EU	: Avrupa Birliği
ABKF	: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
AET/EEC	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Teşkilatı
AKÇT/ECSC	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği
ASF	: Avrupa Sosyal Fonu
AT/(EC)	: Avrupa Topluluğu
ATYGF	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu-Yönlendirme Bölümü)
AYB	: Avrupa Yatırım Bankası
BYMA	: Balıkçılığın Yönlendirilmesi için Mali Araç
COMECON	: The Council for Mutual Economic Assistance
COMESA	: Orta ve Güney Afrika Ortak Pazarı
DB/ WB	: Dünya Bankası/ World Bank
DIS	: Yerinden Uygulama Sistemi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECHO	: Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Ofisi
EURATOM/ AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FEOGA	: Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu
GATT	: General Agreement On Tariffs And Trade / Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GBOK	: Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri safi yurt içi hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISPA	: Pre-Accession Instrument for Structural Policies
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
KPK	: Karma Parlamento Komisyonu
MEDA	: Yenileştirilmiş Akdeniz Programı

MDAÜ	: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Organizasyonu
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
PHARE	: Coordinated Support for the Restructuring of Economies of Poland and Hungary)
SAPARD	: Special Accession Program for Agriculture and Rural Devolopment
STA	: Serbest Ticaret Anlaşmaları
TAIEX	: Tecniccal Assistance Information Exchange Office
TERRA	: Deprem Yardımı (Özel AYB Girişimi
UP/ NPAA	: Ulusal Program
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

II. Dünya savaşının sonlarına doğru ve sonrasında Dünya ekonomisinde küreselleşme ve bölgeselleşmeye yönelik iki önemli eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki olan küreselleşme, kendisini öncelikle dünya ekonomisinin koordinasyonuna ilişkin oluşturulan global nitelikteki kurumlarla gösterdi. Bu kurumların en önemlileri arasında GATT (1995'ten sonra WTO-Dünya Ticaret Örgütü), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar bulunmuştur. Bu kurumlar vasıtasıyla uluslararası ticaretin serbestleşmesi, uluslararası parasal ve mali sistemin düzenli işleyişi ve kalkınma çabası içinde olan ülkelere fon temin edilmesi amaçlanmıştır. Dünya ekonomisinde ikinci önemli gelişme ise bölgesel düzeyde gerçekleşti. Genellikle aynı coğrafi bölgeyi paylaşan farklı ülkeler arasında, ticaret ve diğer ekonomik akımlar üzerindeki sınırları kaldırarak bölgesel bir ekonomik birlik kurmaya yönelik faaliyetler, dünyanın her tarafında sayı ve kapsamı artarak devam etmektedir.

Günümüzde dört ayrı kıtada pek çok bölgesel ekonomik entegrasyon girişimi olmasına rağmen, bunlardan çok azı kuruluşundan itibaren hem genişleme ve hem de derinleşme kaydeden bir dinamizm sergileyebilmişlerdir. Avrupa kıtasında Avrupa Birliği (AB), Amerika kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), Asya kıtasında Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ve Afrika kıtasında Orta ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), buldukları kıtaların en önemli entegrasyonel hareketlerini temsil etmektedir. Bölgesel ekonomik entegrasyonlar, en basit halinden en kompleks haline doğru *serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik* şeklinde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde dünyanın hemen her bölgesinde yer alan bölgesel ekonomik entegrasyonları, sözü edilen bu safhalardan birinde yer almakta veya ekonomik entegrasyon sürecini derinleştirmeye ve daha ileri safhalara geçmeye çalışmaktadır.

Entegrasyon sürecinin ilk aşamasını oluşturan serbest ticaret bölgesi, entegrasyona üye ülkeler arasında malların serbestçe dolaşımını öngören bir anlaşmayı ifade etmektedir. Gümrük birliği aşaması üye ülkeler arasındaki ticareti tam olarak liberalleştirdiği gibi, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi koymayı da gerektirmektedir. Böylece entegrasyon üyesi ülkeler, üçüncü ülkelere yaptıkları ithalatlarında bireysel olarak hareket edememektedirler. Ortak Pazar safhası, gümrük birliğinden daha ileri bir

safhayı ifade ederek emek ve sermaye gibi faktör hareketlerinin bölge (entegrasyon) içinde serbest dolaşımını öngörmektedir. Ekonomik birlik ise, ekonomik entegrasyon safhalarının en gelişmiş halidir. Ekonomik entegrasyonun bu safhası ortak pazarın ötesinde ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılmasını gerektirmektedir. İktisadi birliğin gerçekleştiği bir entegrasyonda üye ülkeler, bireysel makro ekonomik politikalarını yürütmekteki insiyatiflerini, belli ölçüde entegrasyonun uluslararası organlarına devretmektedir. Böylece mali, parasal, bankalar sistemi ve ödemeler dengesi gibi konularda entegrasyon bölgesi çapında ortak ekonomik politikalar belirlenebilmektedir.

Bu bağlamda, günümüz dünya ekonomisinde bütün bu safhaları hayata geçiren en önemli bölgesel entegrasyon hareketini Avrupa Birliği temsil etmektedir. Avrupa Birliği, başlangıcını, altı Avrupa ülkesi arasında 1951'de Paris antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'ndan almaktadır. Dolayısıyla bu girişim, sektörel düzeyde oldukça sınırlı bir bölgesel ekonomik entegrasyona dayanmaktaydı. Fakat kısa bir süre sonra bu oluşum, 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) entegrasyon projesine dönüştü. 1987'de "Tek Avrupa Senedi" belgesinin yürürlüğe girmesiyle Avrupa Topluluğu (AT) adını alan bu entegrasyon hareketi *ortak pazar* hedefinde yol almaya başladı. 1992 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, Avrupa Topluluğu'nu (AT) sadece bir ekonomik birliği değil, aynı zamanda iktisadi bütünlüğün sağladığı bir yakınlaşma çerçevesinde siyasal anlamda da bir birliği hedefler hale getirmiştir. **Avrupa Birliği** (AB) adını alan entegrasyon projesi, tek para birimini kullanma gibi ekonomik birliği ifade eden iktisadi hedeflerin yanında, üye ülkelerin dünya çapındaki ortak çıkarlarının (ortak güvenlik, ortak dış politika alanları gibi) bir siyasal birlik halinde temsil edilmelerini de amaçlamıştır.

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan hatta daha öncesinden beri, modernleşmeyi batılılaşma ile beraber gören stratejik yaklaşımının bir sonucu olarak, özellikle ikinci Dünya Savaşından sonra kurulan bütün uluslararası batılı kurumlarda yerini almak istemiştir. Bu suretle Türkiye, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve NATO gibi siyasi kurumların yanı sıra IMF, DB ve OECD gibi iktisadi kurumların da üyesi olmuştur. Türkiye, aynı motivasyonla Avrupa'nın bu en iddialı entegrasyon hareketine karşı da kayıtsız kalmamıştır. Bununla beraber, Türkiye'nin AB entegrasyonuna

katılma gerekçesi zaman içinde sadece siyasi olmaktan çıkarak, iktisadi faktörleri de içine alacak biçimde çok boyutluluk kazanmıştır. AET'nin 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra, Türkiye Temmuz 1959'da Topluluğa dahil olmak için ilk başvurusunu yapmıştır. İki taraf arasında 12 Eylül 1963 tarihinde yapılan Ankara anlaşması tam üyeliğe doğru giden yoldaki temel aşamaları ortaya koymuştur. Ancak ilişkilerin tam üyelik rotasına girmesi, 1999 Aralık ayındaki AB Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye "aday ülke" statüsünün tanınmasıyla mümkün hale gelebilmiştir. 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması planlanan müzakere süreci ise, Türkiye-AB ilişkilerinin tam üyelikle sonuçlanabilmesi bakımından en belirleyici aşamayı oluşturacaktır.

AB, kurulduğu tarihten bu yana beş ayrı genişleme süreci gerçekleştirmiş ve üye sayısını Mayıs 2004'de son genişlemeye dahil olan 10 ülke ile 25'e çıkarmıştır. AB, öngördüğü hedeflerine ulaşabilmek ve yeni üyelerin katılımıyla entegrasyon içinde herhangi bir dengesizliğe meydan vermemek için bazı mekanizmalar geliştirmiştir. Bu mekanizmalardan bir kısmı üye ülkeleri ilgilendirdiği gibi, aynı zamanda AB genişleme sürecine aday olan ülkeleri de içine almaktadır. Bunların başında fon mekanizması gelmektedir. Bu fon mekanizması içinde AB'ye üye ülkelere hitap eden Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu ve Yapısal Fonlar gibi fonların yanında, tam üyeliğe aday ülkelere mali protokoller çerçevesinde kredi ve hibe şeklinde verilen fonlar da bulunmaktadır. Birinci grup fonlar, üye ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmayı, iktisadi gelişmeyi hızlandırmayı hedeflerken; ikinci grupta olanlar genişleme sürecinde yer alan aday ülkelerin AB entegrasyonuna uyumunu amaçlamaktadır. AB'nin genişleme sürecinde yer alan Türkiye'nin birlikle olan ilişkilerinin önemli bir boyutlarından birini, 1964 yılından bu yana çeşitli mali protokoller ve fon programları çerçevesinde kullanmak durumunda olduğu fonlar oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği'nin genişleme süreci boyunca oluşturduğu fon mekanizmasını ve bu bağlamdaki Türkiye-AB ilişkilerini incelemektir. Dolayısıyla bu çalışmada, genişleme sürecine yönelik fonların hangi şartlar altında aday ülkelere verildiği ve Türkiye'nin böyle bir adaylık süreci boyunca AB mali yardımlarından hangi koşullarda, ne ölçüde yararlandığı araştırılacaktır. Buna bağlı olarak diğer aday ülkelerin ve özellikle çeşitli açılardan Türkiye'ye en yakın örnek ülke olan Polonya'nın AB fon kullanım deneyimleri dikkate alınarak, AB-Türkiye mali ilişkilerinin ne ölçüde

arzu edilen bir yol izlediği tartışılacaktır. Böylece bu tez çalışmasında “AB genişleme sürecinin gerekli kıldığı fon mekanizması, Türkiye hakkında ne ölçüde başarılı işlemiştir?” temel sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma büyük ölçüde kütüphane araştırmasına dayalıdır. Bununla beraber, araştırma alanı ile ilgili veri ve istatistikler için resmi kurum raporları ve internet sitelerinden yararlanılmıştır.

“Genişleme Sürecinde AB Fonları ve Türkiye” başlıklı bu çalışma başlıca beş bölümden oluşmuştur:

Birinci bölümde, AB’nin tarihsel olarak başlangıcından günümüze kadar olan gelişmesi ana hatlarıyla anlatılacak ve bu gelişme sürecinde her bir genişleme aşamasında ortaya çıkan temel sorunlara değinilecektir.

İkinci bölümde, AB’nin genişleme mekanizması detaylı olarak ele alınacaktır. Bu çerçevede, genişleme mekanizmasının işleyişi, görev alan kurumlar ve kullanılan mali ve teknik araçlar açıklanacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye-AB ilişkileri üzerinde durulacaktır. Türkiye’nin AB’ye adaylık başvurusunu yaptığı dönemden başlayarak, Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel dönemler içinde nasıl geliştiği, hangi aşamalardan geçerek günümüze kadar geldiği detaylı biçimde anlatılacaktır.

Dördüncü bölümde, AB’nin Türkiye’ye yönelik mali yardımları incelenecek ve tarihi seyri içinde AB Fonları’ndan yararlanma imkânları analiz edilecektir. Bu doğrultuda, Türkiye-AB mali işbirliği protokollerinde yer alan hibe ve kredi imkânlarının ne ölçüde uygulandığı ortaya konulacaktır. Ayrıca, AB yardım programları çerçevesinde hangi projelerin desteklenme şansı bulduğu belirtilecektir.

Çalışmanın beşinci bölümü, Türkiye’nin AB mali yardımlarını kullanabilme kapasitesi üzerinde karşılaştırmalı bir değerlendirmeye yer vermektedir. Karşılaştırma için seçilen ve 1 Mayıs 2004 tarihinde AB’ye üye olan Polonya’ya sağlanan AB Fonlarına yer verilecektir. Ayrıca, AB’nin son genişlemesinin Türkiye’ye yönelik mali yardımları üzerindeki olası yansımaları değerlendirilecektir.

Sonuç bölümü, bu tez çalışmasının genel bir değerlendirmesini yaptıktan sonra tartışma bölümlerinde elde edilen sonuçları ortaya koyarak bazı önerilere yer verecektir.

1. BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ

1.1. AB Fikrinin Temelleri ve Öncü Kuruluşları

Avrupa Birliği'nin bütünleşmesine katkıda bulunan ilk girişimlerin çok uzun zaman önce Eski Yunan Uygarlığı, Roma Uygarlığı ve Rönesans'a dayandığı görülmektedir. Öyle ki, M.Ö. 9. ve 8. yüzyıllardaki Homeros Destanları'nda askeri işbirliği federasyonlarından bahsedilmektedir. Yine M.Ö 500'de İyonya'daki Yunan site devletlerinin Pers baskısına karşı Atina'dan yardım alması, Persler'in Atina'ya saldırmasına yol açmış ve Atina bu saldırıları bertaraf ettikten sonra karşı saldırı gerçekleştirmek amacıyla M.Ö 478'de "Attik Delos Deniz Birliği" nin kurulmasını sağlamıştır. Roma Uygarlığı'nın Avrupa bütünleşmesine sağladığı en önemli katkı ise Roma Hukuku'dur. Sadece bireysel ve toplumsal alanlarda değil ayrıca uluslararası ilişkileri de kapsamaktadır. Mesela, Avrupa Birliği'nin önemli bir kavramı olan "AB Vatandaşlığı" Roma vatandaşlığına benzemektedir (Dedeoğlu, 2003: 22).

15.yüzyılda, feodalitenin çözülmesi, üretim teknolojilerinin gelişmesi, keşiflerin artması, yeni ticaret yollarının bulunması ve siyasal reformların yapılmasıyla yeni bir dönem yaşanmıştır. Tüm bu gelişmelerle Avrupa'da ki bütünleşme hareketinin düşünsel alt yapısı güçlenmiştir. Ayrıca İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'na geçmesi ve Osmanlı sınırlarının batıya doğru kayması 15. yüzyıl Avrupa'sı için büyük tehdit oluşturmuştur. Bunun üzerine birlik çağrıları yapılmaya başlanmıştır (Dedeoğlu, 2003: 26). Ancak o dönemde önemli somut adımlar atılamamıştır. Kendi içlerinde yaşadıkları sorunlar ve 17. yüzyılda yaşanan uzun savaş dönemleri engel teşkil etmiştir. Uzun bir dönem boyunca hayali kurulan bütünleşme gerçekleşmemiştir. I.Dünya Savaşı sonrasında bütünleşme fikri 19. yüzyıl şartlarıyla şekillendirilmeye çalışılmıştır. Ancak asıl bütünleşme süreci II.Dünya Savaşı sonrasında başlayabilmiştir.

Avrupa Birliği, II.Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir yıkıma uğrayan Avrupa'da barışın ve bölge istikrarının yeniden sağlanmasını ve ekonomik refahın sağlanmasını amaçlayan bir entegrasyon projesidir. Avrupa haritası yirminci yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı ile önemli değişimlere uğramış ve özellikle ikinci dünya savaşıdan sonra oluşan bloklaşmalar Avrupa'yı siyasi, ekonomik ve güvenlik açısından ikiye bölmüştür. Bloklaşmanın bir yanında gelişmiş batı ülkeleri yer alırken diğer tarafını başında

Rusya'nın çektiği COMECON ülkeleri oluşturmuştur. II.Dünya Savaşı sonrasında 1950'lerin Batı Avrupa'sı, hızla sömürgeciliğin tasfiye edildiği, sosyal devlet prensibinin yerleştiği, liberal ekonominin tüm kurumlarıyla yerleştirilmesine çabaladığı, demokrasi-insan hakları gibi evrensel değerlerin yerleştirilmeye çalışıldığı, artık hiçbir vatandaşını savaşlarda kaybetmemekte kararlı olan bir blok haline gelmişti. Ayrıca Demir Perde Ülkeleri olarak da adlandırılacak sosyalist bir blokun Avrupa'nın doğusunda gelişme ve genişleme içinde olması, Batı Avrupa ülkelerini barış ve istikrar açısından da bütünleşme fikrini gerçekleştirmeye sevk etmiştir (Yüksel, 2001: 18).

Avrupa'da meydana gelen ilk birleşme **BENELÜKS** olarak bilinir. 18 Temmuz 1932'de Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında **Ouchy Sözleşmesi** imzalanmıştır. Benelüks ismi, bir araya gelen bu üç ülkenin baş harflerinin birleştirilmesiyle oluşmuştur. Ouchy Sözleşmesi'nin amacı, üç ülke arasında gümrük birliğini kurabilmektir. 1943 yılında Hollanda ve Belçika Hükümetleri her iki ülkenin paraları arasında sabit döviz kurunu kabul etmişlerdir. 5 Eylül 1944 tarihinde ise Gümrük Birliği Sözleşmesi'ni imzalamışlardır. 1948 yılından sonra genel olarak miktar kısıtlamalarının kaldırılması için uğraşmıştır. 1 Ekim 1949 tarihinde, bu ülkeler arasında ticarete liberalizasyon gerçekleştirilmiş ancak 1950 yılına kadar önemli adımlar atılamamıştır. 18 Şubat 1950'de üretim, tüketim ve ticaretten alınan vergilerin birleştirilmesine ilişkin bir protokol imzalanmış, 1958 yılında ekonomik birlik gerçekleşene kadar sadece emeğin serbest dolaşımı hedeflenmiştir.

BENELÜKS'ü oluşturan ülkeler 1949 yılında ticaret liberalizasyonunu gerçekleştirilirken Avrupa Birliği'nin temelleri planlanmaktaydı. Avrupa Birliği'nin temeli 9 Mayıs 1950'de Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın yayınladığı ve Fransa Plânlama Teşkilatı Başkanı Jean Monnet ile hazırladığı bir bildiriye atılmıştır (Seyidoğlu, 2000: 221). Avrupa ülkelerine yapılan bu çağrıda, savaş sanayinin temel ürünleri olan kömür ve çelik üretimi ve kullanımının uluslar üstü bir yönetime vermek amaçlanmıştır. Bu sayede hem Almanya gruba çekilecek, hem de Avrupa ekonomik ve siyasi bağlarla birbirine bağlanacaktı. Böylece 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te altı Avrupa ülkesi olan Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, Fransa ve İtalya arasında **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community: ECSC / AKÇT)**'nu kuran **Paris Antlaşması** imzalanmıştır. Böylece **Schuman Plâni** gerçekleşmiş ve Paris Antlaşması 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

ECSC'nin amacı, kömür ve çelik üretimini tüm Avrupa ülkelerinde bir çatı altında toplayıp yıllarca birbirleriyle savaşmış ülkelerin barış içinde ekonomik çıkarlarını geliştiren bir işbirliği oluşturmaktır. Bu anlaşma bir bakıma AB'nin doğuşunu simgelemektedir (Aykaç ve Parlak, 2002: 12). ECSC öz itibarıyla, kömür ve çelik üretimine ilişkin olarak bir Ortak Pazar, ortak hedefler ve bunları yönetecek ortak kurumlardan oluşmaktaydı. Topluluğun görevi, bir ortak Pazar kurulması yoluyla ve üye ülkelerin genel ekonomileriyle uyum içinde, bu ülkelerde iktisadi büyümeye, istihdamın geliştirilmesine ve hayat seviyesinin yükseltilmesine katkıda bulunmaktır. Aynı zamanda en yüksek üretkenlik düzeyinde üretimin en etkin dağılımını sağlayacak koşulların yerleşmesini gerçekleştirmektir. Bu yapı uluslar üstü bir yapıyı arz ediyordu. ECSC'nin genellikle başarılı olduğu, kuruluşunda gözetilen hedeflere ulaştığı, Avrupa Birliğini gerçekleştirecek diğer organizasyonların kurulmasına hem manevi hem de maddi yönden küçümsenmeyecek yardımlarda bulunduğu kabul edilmektedir. Ayrıca ECSC'nin ortaya koyduğu başarılı gelişme Avrupa'da sektör bazında olmayan daha geniş kapsamlı bir ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesi konusundaki görüşlerin ağırlık kazanmasına da neden olmuştur. Ancak bu arada 1952 tarihinde Fransa'da Avrupa Savunma Topluluğu Anlaşması 1954 tarihinde onaylamak üzere Fransız Parlamentosu'na sunulmuş fakat reddedilmiştir. Siyasi bir topluluğu oluşturma çalışmalarının başarısızlığa uğraması, federasyon düşüncesinin terk edilmesi sonucunu doğurmuştur. Avrupa Savunma Topluluğu Anlaşması kabul edilmeyince yeni bir Birleşik Avrupa Devletleri için Eylem Komitesi (Committee of Action for United States of Europe) oluşturulmuştur. Bir yanda bu komitenin çalışmaları devam ederken diğer taraftan AKÇT üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları, İtalya'nın Messina şehrinde 1-2 Haziran 1955 tarihleri arasında toplanmış ve yeni bir komite kurmuşlardır. Bu komitenin hazırladığı raporda Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun kurulması önerilmiştir (Karluk, 2002: 11).

ECSC'ye daha sonra 1 Ocak 1973'de İngiltere, İrlanda ve Danimarka, 1 Ocak 1981'de Yunanistan, 1 Ocak 1986'da Portekiz ve İspanya, 1 Ocak 1995 tarihinde ise İsveç, Finlandiya ve Avusturya katılmıştır (www.foreigntrade.gov.tr). ECSC'nin başarılı olmasıyla, altı ülkenin hükümetleri başlattıkları girişimin daha ileriye götürülmesi fikrini benimsemiş ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (The European Economic Community: EEC), 25 Mart 1957 tarihinde altı Batı Avrupa Devleti (Almanya, Fransa,

Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya) arasında imzalanan “Roma Antlaşması” ile kurulmuştur. Ayrıca aynı tarihte **Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu** (The European Atomic Energy Community: **EURATOM**) kurulmuştur. Bu antlaşma kapsamında kurulan EURATOM, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlamak ve bu alanda ülkelerin kaynaklarını bir araya getirmeyi amaçlamaktaydı (Erdem ve Aykın, 2003: 140).

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1957 yılında Roma'da imzalanan birlik antlaşması, 248 madde ve bu maddelerin dayandığı çok sayıda ekler ve protokollerden oluşmuştur. Kapsamı çok geniş tutulan kuruluş sözleşmesinin amaçlar maddesi şöyle özetlenmiştir: Pazar birliği içindeki ekonomik etkinliklerin uyumlu hale getirilmesi, yaşam düzeyinin yükseltilmesi ve Avrupa Birliğini sağlamak için her tür çalışmanın yapılmasıdır. Hedeflerin gerçekleştirilmesinde uygulanacak ekonomi politika araçları olarak; gümrük vergilerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmak, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamak, üye ülkeler arasında sermaye ve işgücü dolaşımını serbestleştirmek, ortak tarım ve ulaşım politikaları geliştirmek gibi ilkeler sayılıyordu. Topluluk, ticari açık veren üyeleri için kendi içinde mali önlemler alacak; yaşam düzeyini yükseltmek ve işsizliği azaltmak için bir sosyal fon oluşturacak ve yeni yatırımlar gerçekleştirmek için bir banka kuracaktı (Avrupa Yatırım Bankası). Avrupa Ekonomik Topluluğu, kendi dış ticaretini geliştirmek koşuluyla, Avrupa dışından da üye alabilecekti (Tekeli ve İlhan, 2000: 210). AET'ye hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandıran Roma Antlaşması, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AET'nin nihai hedefi Avrupa'nın siyasal ve ekonomik bütünlüğe ulaşmasıdır. Bu hedefe varmak için öngörülen ekonomik dengeyi sağlamak üzere, yukarıda belirtildiği gibi, ilk araç olarak üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbestçe dolaştığı bir ortak pazar ve gümrük birliği kurulması öngörülmüştür. Roma Antlaşması'nın 2 nci maddesinde AET'nin hedefi şu şekilde ifade edilmiştir:

“Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması suretiyle, Topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir ” (<http://www.canaktan.org>).

Daha sonra AET siyasal ve ekonomik birliğini gerçekleştirmek hedefi doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Dolayısıyla AET tam anlamıyla ekonomik ve siyasi bir entegrasyon sürecine girmiştir. AET entegrasyonu teknik anlamda daha ileri ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi hedeflerken yeni üye ülkeleri de içine alacak bir genişlemeyi de öngörmüştür. Bu genişleme süreci tarih itibariyle çeşitli dönemlerden oluşmuştur.

1.2. Birinci Genişleme: İngiltere, İrlanda, Danimarka (1973)

AET'nin 1957 yılında kurulmasından itibaren, gelişimlerdeki artış ve başarılarından dolayı diğer Avrupa ülkeleri de topluluğa üye olmak istediklerini belirtmişler ve üyelik başvurularını yapmışlardır. İngiltere topluluğa katılmak için ilk başvurusunu 3 Ağustos 1961 tarihinde yapmıştır. 10 Ekim 1961 tarihinde ise AET ile üyelik görüşmelerine başlamıştır. Ancak İngiltere'nin ABD ile olan yakın ilişkisi ve 1962 yılında nükleer silahlar konusunda yaptıkları anlaşma Fransa için olumsuz karar verme gerekçesini oluşturmuştur. Oysa İngiltere Fransa'ya AET'ye inandığını belirtmiş ve ABD ile yapacakları anlaşma için Fransa'nın da katılımını istediğini belirtmiştir. Ancak bunlar Fransa için yeterli olmamış İngiltere'nin Roma Antlaşması'nın şartlarını uygulamaya niyetli olmadığını belirtmiştir. İngiltere ile bir "Ortaklık Antlaşması" imzalanabileceğini belirlemiştir. Böylece Fransa İngiltere'nin AET'ye girişi için ilk vetosunu kullanmıştır (www.deltur.cec.eu.int).

İngiltere ikinci başvurusunu 10 Mayıs 1967'de İrlanda ile birlikte yapmıştır. 11 Mayıs 1967'de Danimarka topluluğa girmek için başvurusunu yapmıştır. 21 Temmuz 1967'de ise Norveç başvurusunu yapmıştır. 16 Mayıs 1967 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle, yapılan başvuruları veto etmediğini ancak İngiltere'nin AET'nin yapısında değişmelere yol açabileceğini belirtmiştir. De Gaulle, İngiltere'nin birliğe dahil olmasının AET entegrasyonunu serbest ticaret alanı biçiminde sınırlayabileceğini iddia ederek başvuruyu sonuçsuz bırakmıştır. Bu durum İngiltere'nin başvurusunun ikinci defa vetosu edilmesi anlamına gelmekteydi. Fransa'nın İngiltere'nin üyeliğine sıcak bakmasının diğer nedenleri arasında, Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'nin İngiltere'ye duyduğu antipati ve İngiltere'nin üyeliği ile AET bütçesinin yapılandırılması sırasında ortaya çıkabilecek görüş ayrılıkları da bulunmaktadır.

Karşılaşılan sorunlar yüzünden İngiltere uzun bir süre üyelik başvurusunu yenilememiştir. 28 Mayıs 1969 tarihinde Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'nin

ülkedeki iç karışıklıklar ve halk oylamasına sunduğu ulusal program kabul edilmemiş, Gaulle istifa etmek zorunda kalmıştır. Yeni gelecek olan cumhurbaşkanı ise İngiltere ile üyelik müzakerelerinin başlatılacağını söylemiştir. Ancak geçen süre zarfında İngiltere topluluğa giriş için istekli davranmamıştır. Bununla beraber, İngiltere’de Health hükümetinin kurulması ile birlikte AET yanlılarının çoğunlukta olması görüşmelerin tekrar başlamasına yol açmıştır. 23 Haziran 1971’de görüşmeler tamamlanmış 22 Ocak 1972’de İngiltere ile katılma anlaşması imzalanmıştır. Aynı yıl İrlanda, Danimarka ve Norveç ile de tam üyelik anlaşmaları imzalanmıştır. Ancak 25 Eylül 1972 tarihinde Noveç’teki halk oylamasında %53 “hayır” oyu, Norveç’in üyelik anlaşmasını iptal etmeye mecbur etmiştir (Karluk, 2002: 14). Buna mukabil, altı kurucu ülkenin ardından **İngiltere, İrlanda, Danimarka**’nın da üyeliğe girmesiyle ilk genişleme yaşanmış, üye sayısı altıdan dokuza çıkmıştır.

1.3 İkinci Genişleme: Yunanistan (1981)

AET’nin ikinci ve üçüncü genişlemesi 1981 yılında güneye doğru olmuştur. Yunanistan 1 Ocak 1981 tarihinde topluluğa onuncu üye olarak katılmıştır. Aslında Yunanistan 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan Roma Antlaşması’ndan yaklaşık 1,5 yıl sonra 8 Haziran 1959’da AET’ye ilk “ortak üyelik” başvurusunu yapmıştı. Yapılan görüşmeler sonucunda AET ile Yunanistan arasında 9 Temmuz 1961 tarihinde Atina’da Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma 1 Kasım 1962’de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmaya göre Yunanistan 22 yıl sonra yani 1984 yılında tam üyelik hakkına sahip olacaktı. Böyle bir süreyle belirli kriterlerin yerine getirilebilmesi öngörülmüştür (Karluk, 2002: 15). Yunanistan’da 1967 yılında askeri darbe yapılması nedeniyle, toplulukla olan ilişkisini dondurmıştır. 1974 yılından itibaren demokratikleşmenin hız kazanmasıyla, toplulukla olan ilişkilerini tekrar başlatmış kendilerine verilen 22 yıl dolmadan önce, 1975 yılında AET’ye tam üyelik başvurusunu yapmıştır. Ancak topluluk bazı ekonomik sorunları gerekçe göstererek başvuruyu olumsuz karşılamıştır. Ancak daha sonra bu fikir, o dönemde AET’nin daha çok üye çekmek istemesi ve geniş bir pazar oluşturma isteği gibi nedenlerle değişmiştir (www.deik.org.tr).

Yunanistan’ın Topluluğa tam üyeliği, en fazla Fransa tarafından desteklenmiştir. Nitekim 23 Temmuz 1976’da üyelik müzakereleri başlamış, 28 Mayıs 1979 tarihinde Atina’da tam üyeliğe Katılma Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma 1 Ocak 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yunanistan’a Katılma Anlaşması’nda 5 yıllık bir uyum

dönemi öngörülmüş, bu süre içinde gümrük tarifeleri kaldırılarak, topluluğun ortak gümrük tarifesine uyumu sağlanmıştır (Karluk, 2002: 16). Aslında Yunanistan'ın "Zenginler Kulübü" olarak adlandırılan bu ülkeler topluluğuna girmesi son derece ilginçtir. Çünkü bu şekilde AET gelişme düzeyi kendilerinin altında bir ülkeye üyelik vermiş oluyordu. AET'ye bu tür gelişmekte olan ülkelerin katılımı Türkiye için de bir olumlu gelişme olarak değerlendirilse de daha sonra böyle olmayacağı açıkça görülmüştür. Üstelik Yunanistan'ın üyeliği Türkiye için ticari alanda rakibi, siyasi alanda ise hasımı olması sebebiyle AET ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Tekeli ve İlkin, 2000: 40). Bu dönemde Yunanistan'ın AET'ye katılımıyla ikinci genişleme yaşanırken bir küçülmenin de yaşandığı unutulmamalıdır. Birinci genişlemede Danimarka'ya bağlı olan Groenland 1983 yılında yapılan halk oylamasında % 52 hayır oyu ile topluluktan çıkmak istediğini belirtmiştir. Danimarka hükümeti bunu AET'na iletmiştir. Konsey kararı ile Groenland 1 Şubat 1985 yılında topluluktan çıkarılmıştır.

1.4 Üçüncü Genişleme : İspanya ve Portekiz (1986)

AET üçüncü genişlemesini İspanya ve Portekiz'in üye olmalarıyla yaşamıştır. Üçünü genişleme de tıpkı ikincisi gibi güneye doğru olmuş ve bu iki ülkenin üye kabul edilmesi Yunanistan gibi siyasal nedenlerle olmuştur. Ancak Yunanistan'dan farklı olarak bu ülkelerin demokrasiye geçtikten sonra gösterdikleri ekonomik performans da tam üyeliğe kabul edilmesinde etkili olmuştur. Bu ülkeler tam üyeliğe kabul edilmeseydi, İspanya ve Portekiz pazarlarının sahip olduğu ekonomik büyüme potansiyeli göz ardı edilmiş olacaktı (AT Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986: 5).

1.4.1 İspanya

İspanya'nın AT ilişkileri 1970 yılında imzalanan "Tercihli Ticaret Anlaşması" ile başlamaktadır. 20 Kasım 1975'de diktatör Franco'nun ölümüyle yeni bir döneme girilmiştir. Böylece demokratik rejime yeniden geçilmiştir. Bunun yaşanmaya başlamasıyla 28 Temmuz 1977'de AET'ye tam üyelik başvurusu yapılmıştır. Komisyon ekonomik nedenlerle bu ülkenin tam üyeliği konusunda olumsuz görüş bildirmiştir. İspanya'nın Topluluk ortalamasının gerisinde kalan gelir seviyesi ve kalabalık nüfusu, bu ülke ile olan tam üyelik görüşmelerinin sık sık kesilmesine neden olmuştur. Görüşmeler sırasında ortaya çıkan güçlükler, İspanyolların tam üyeliğe dört elle sarılmasıyla aşılmış ve nihayet Bakanlar Konseyi İspanya'nın topluluğa üyeliğini kabul etmiştir. Yunanistan'ın tam üyeliğini destekleyen Valery Giscard d'Estaing,

İspanya'nın tam üyeliğini de desteklemiştir. 12 Haziran 1985 tarihinde, Madrid'de Katılma Anlaşması imzalanmış, İspanya AET'ye tam üye olmuştur (www.euturkey.org.tr). Katılma Anlaşması'na göre 7 yıllık bir uyum dönemi öngörülmüştür. İspanya bazı hassas ürünlerde 3 ya da 4 yılda ithalat kotalarını kaldırmayı kabul etmiştir. Buna karşılık AET için hassas olan demir-çelik ve tekstil ürünlerinde 3 yıl ihracatını kısıtlamayı kabul etmiştir. Tarım ürünlerinde ise 10 yıllık bir geçiş dönemi belirlenmiştir (Karluk, 2002: 17).

1.4.2 Portekiz

Portekiz daha önce Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nin (EFTA) kurucu üyesi olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. 1973 yılında diğer EFTA üyelerinden İngiltere ve Danimarka'nın ayrılması nedeni ile EFTA ve AT arasındaki ilişkiler tekrar düzenlenmiştir. 22 Temmuz 1972 tarihinde AET ile EFTA arasındaki anlaşma ile Portekiz'den topluluğa ihraç edilen bazı tarımsal ürünlere tercihli tarifeler tanınmıştır. İspanya'da olduğu gibi Portekiz'de de 1974 yılında diktatörlük rejiminin yıkılmasıyla demokratikleşme süreci başlamıştır. Portekiz, 28 Mart 1977 tarihinde de tam üyelik başvurusunu yapmıştır. Üyelik başvurusundan önce Portekiz 1974 yılında AET'den acil mali yardım istemiştir. Bunun üzerine 20 Eylül 1976'da Katma Protokol imzalanmış ve Ek Mali Protokol çerçevesinde ticari ayrıcalıklar tanınmış, 275 milyon ECU'luk mali yardım yapılmış, tarım kesimine çeşitli ayrıcalıklar sunulmuş ve Portekizli göçmen işçilere bazı haklar tanınmıştır. Tüm bunların yanında AET, Portekiz'in üyeliğinden kısa bir süre önce de bu ülkeye 150 milyon ECU'luk acil bir yardım yapmıştır. Buna sebep olarak ise demokratikleşme çabası gösterilmiştir. 1977 yılında yapılan tam üyelik başvurusunun sonucunda Konsey, 6 Haziran 1978'de görüşmelerin başlamasına karar vermiştir. 17 Ekim 1978'de başlayan görüşmeler 12 Haziran 1985 tarihinde Lizbon'da imzalanan Katılma Anlaşmasıyla sonuçlanmıştır. İspanya gibi Portekiz'e de 7 yıllık bir uyum dönemi öngörülmüştür.

AET'nun üçüncü genişlemesinin hemen sonrasında, Roma Anlaşması'nın hedeflediği Ortak Pazar ya da "Tek Pazar" uygulamasına yasal bir boyut kazandırılmıştı. Böylece hedeflenen malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin herhangi bir engel olmaksızın serbest dolaşımı gerçekleşecekti. Bunun temeli 1 Temmuz 1987 tarihinde "**Tek Avrupa Senedi**" (**The Single European Act**) ile zaten atılmıştır. Böylece AET'nin

ismi **AT** olarak değişmiş oldu. 1 Ocak 1993 tarihinde ise “**Tek Pazar**” uygulamasına başlanmıştır. Bu AT'nin ileri düzeyde bir “**Ortak Pazar**” oluşumunu sağlamıştır.

1.5 Dördüncü Genişleme (Avusturya, İsveç, Finlandiya) 1995

Dördüncü genişleme, fiilen gerçekleşmeden çok önemli bir zirve yapılmış ve ekonomik ve parasal birlikle ilgili kararlar alınmıştır. Bu zirve 9-10 Aralık 1991 tarihleri arasında Hollanda'nın Maastricht kentinde yapılan AET Devlet ve Hükümet Başkanları'nın katıldığı **Maastricht Zirvesi**'dir. Maastricht Zirvesi ile Tek Avrupa Senedi çerçevesinde gerçekleştirilen Ortak Pazar'dan sonra daha ileri bir derinleşmeyi ifade eden ekonomik ve parasal birlik hedeflenmiştir (Tekeli ve İlhan, 2000: 242). Avrupa Topluluğu Roma'da, 25 Mart 1957'de imzalanan Antlaşma ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğunun, 7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht'de imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması ile değiştirilmiş adıdır. Avrupa Birliği Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1 Kasım 1993'ten bu yana, eski Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu. Olarak anılmıştır. Yani 1 Kasım 1993 tarihinde Avrupa Topluluğu olarak değiştirilen isim **Avrupa Birliği (AB)** terimi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Bilici, 1997: 14). Maastricht Antlaşması kademeli olarak plânlanmış dört önemli hedef belirlemiştir:

- **Ekonomik ve Parasal Birlik** : AB, ekonomi politikalarının yaklaştırılmasını ve 1999 yılında Avrupa Merkez Bankası ile tek para biriminin oluşturulmasını hedeflemiştir. Fakat ekonomik politikaların yönetiminde herhangi bir kuruma yetki verilmesi söz konusu değildir. Konsey'in belirleyeceği ilkeler çerçevesinde her ülke kendi işleyişine bırakılmıştır.
- **Avrupa Vatandaşlığı**: Bu kavram, AB vatandaşlarına üye ülkelerde serbest oturma ve dolaşım hakkını, Avrupa Parlamentosu ve mahalli seçimlere seçme-seçilme hakkının verilmesini ve Avrupa Parlamentosu'na dilekçe ile şikâyet hakkını vermiştir.
- **Ortak Güvenlik ve Dış Politika**: Bu politika birliğin gerek kendi içinde gerek üçüncü ülkeler karşısında işbirliğini geliştirmesini, adalet ve polisiye olaylarda ortak bir biçimde hareket edilmesini öngörmektedir.
- **Değişik Alanlarda Ortak Programlar**: Sanayi, haberleşme, enerji, ulaştırma, sağlık, eğitim, kültür ve tüketicinin korunması gibi konularda birliğin yetkilerinin artırılması amaçlanmıştır (Seyidoğlu, 1999: 235).

AT'nin dördüncü genişlemesi Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın tam üyeliği ile gerçekleşmiştir. Ancak AET bu ülkelerin tam üyeliği ile genişlemesinden önce zorunlu bir genişleme daha yaşamıştır. Ama bu genişleme AB'ye üye ülke sayısını arttırmamıştır. Zira 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, 3 Kasım 1990 tarihinde her iki Almanya birleşmesine sebep olmuştur. Doğu Almanya, gümrük birliği sürecine dahil olmuş, Avrupa Yatırım Bankası kredilerinden ve yapısal fonlardan da yararlanmaya başlamıştır. Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesi topluluğun üye sayısını 12'den 13'e çıkarmamış fakat Almanya'nın birlik içinde ağırlığını arttırmıştır. Almanya'nın Avrupa Parlamentosu'ndaki üye sayısı 81'den 87'ye çıkmıştır.

Dördüncü genişlemenin ilk adımı Avusturya tarafından tam da Almanya'nın birleşmesi söz konusu olmuşken 1989'da tam üyelik başvurusuyla başlamıştır. Avusturya'nın başvurusu üzerine İsveç ve Finlandiya'da tam üyelik başvurularını yapmışlardır. Üç ülkenin tam üyelik müzakereleri ise 1 Şubat 1993 tarihinde başlamıştır. Avrupa Parlamentosu 4 Mayıs 1994 tarihinde aldığı karar ile topluluğun kapılarını Avusturya, İsveç, Finlandiya ve tekrar Norveç'e açmıştır. Ancak Norveç ikinci kez halk oylaması sonucunda Avrupa Birliği'ne hayır demiştir. Avusturya, İsveç ve Finlandiya'da yapılan halk oylaması sonucu sırasıyla; % 66, % 52, % 57 kabul oylarıyla AB'ye katılmayı kabul etmişlerdir (Karluk, 2002: 20). Topluluğa 1 Ocak 1995 tarihinde resmen katılmışlardır. Tablo1.1'de, her ülkenin topluluğa üyelik başvurularını görülmektedir

Tablo-1.1

Avrupa Topluluğu'nun Genişleme Süreci ve Topluluğa Tam Üyelik Başvuruları

ÜLKELER	TAM ÜYELİK MÜRACAATI	KOMİSYON GÖRÜŞÜ	ÜYELİK MÜZAKERELERİ	AB ÜYELİĞİ
I.GENİŞLEME (*)				
İngiltere	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
İrlanda	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Danimarka	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Norveç (**)	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
II. GENİŞLEME				
Yunanistan (***)	Haziran 1975	Ocak 1976	Temmuz 1976	1 Ocak 1981
III. GENİŞLEME				
Portekiz	Mart 1977	Mayıs 1978	Kasım 1978	1 Ocak 1986
İspanya	Temmuz 1977	Kasım 1978	Şubat 1979	1 Ocak 1986
IV. GENİŞLEME				
İsveç	1 Temmuz 1991	31 Temmuz 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Finlandiya	18 Mart 1992	4 Kasım 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Avusturya	17 Temmuz 1989	1 Ağustos 1991	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr>

(*) İrlanda'nın 31.7.1961, Danimarka'nın 9.8.1961, İngiltere'nin 10.8.1961 ve Norveç'in 30.4.1962 tarihlerinde Topluluğa yaptıkları ilk katılma müracaatları reddedilmiştir.

(**) Norveç'in Katılma Anlaşması Eylül 1972'de gerçekleştirilen referandum sonucunda, % 53.5 olumsuz oyla reddedilmiştir.

(***) AT-Yunanistan Ortaklık Anlaşması 9.7.1961 tarihinde imzalanmış ve 1.11.1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1.6. Kopenhag Zirvesi Doğrultusunda Beşinci Genişleme (2004)

AB üyesi ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları, 21-22 Haziran 1993 tarihleri arasında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde AB'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ) ile olacağını kabul etmişlerdir. Böylece AB, MDAÜ ile işbirliğinin tam üyelik nihai hedefine yönlendireceğini açıklamıştır. Bu açıklama ile beşinci genişlemenin gerçekleştirileceği teyit edilmiştir. Bu zirvede, Türkiye ile ilişkilerin sadece Gümrük Birliği temelinde işleyip geliştirileceğinden söz edilmiş, yeni genişleme ise sadece MDAÜ ile sınırlı tutulmuştur. Böylece 1987 yılında yapılmış Türkiye'nin tam üyelik başvurusu görmezden gelinirken, o tarihlerde tam üyelik başvurusu bile olmayan MDAÜ'ne birliğin kapısı açılmıştır (Karluk, 2000: 677).

Kopenhag Zirvesi'ni izleyen dönemde 3 Mart 1994'de Macaristan, 5 Nisan 1994'de Polonya, 22 Haziran 1995'de Romanya, 27 Haziran 1995'de Slovakya, 27 Ekim 1995'de Letonya, 28 Kasım 1995'de Estonya, 8 Aralık 1995'de Litvanya, 16 Aralık 1995'de Bulgaristan, 23 Ocak 1996'da Çek Cumhuriyeti ve 10 Mayıs 1996'da Slovenya AB'ne tam üye olmak için başvuruda bulunmuşlardır.

Kopenhag Kriterleri'ni Lüksemburg Zirvesi, Cardiff Zirvesi ve Viyana Zirvesi'nde belirlenen yeni kriterler izlemiştir. 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da yapılan Avrupa Birliği Zirvesinde kabul edilen sonuç bildirisinin en önemli bölümü genişleme konusuna ayrılmıştır. Bu bildiri, genelde Komisyonun Gündem 2000 raporunda yaptığı önerileri benimsemekle birlikte, ülkemiz için bunun ötesine giden bir içerik taşımıştır. Lüksemburg Zirvesi'nde tam üye adayları üç grupta ele alınmıştır:

- 1) Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya
- 2) Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya
- 3) Türkiye

Birinci grup ülkelerle tam üyelik müzakerelerinin 31 Mart 1998 tarihinde, ikinci grup ülkelerle ise tam üyelik müzakerelerinin 15 Şubat 2000 tarihinde başlayacağı belirtilmiştir (www.mfa.gov.tr). Lüksemburg Zirvesi sonrasında varılmış bulunan noktaya bakıldığında Türkiye açısından şu unsurlar göze çarpmaktadır:

- Türkiye'nin tam üyeliğe ehil oluşu bir kez daha teyit edilmiştir.
- Avrupa Birliği, Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak için bir strateji tespitini kararlaştırmıştır. Bu stratejide, Ankara Anlaşmasında öngörülmüş bulunan imkanların geliştirilmesi, Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesi, mali işbirliği ve mevzuat uyumu gibi unsurlara yer verilmesi ve gelişmelerin düzenli olarak Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi, Kopenhag kriterleri ve AB'nin 29 Nisan 1997 tarihli deklarasyonu çerçevesinde gözden geçirilmesi öngörülmüştür.
- Bunlara karşılık, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin aynı zamanda Türkiye'deki siyasi ve ekonomik reformların sürmesine, Yunanistan ile iyi ve istikrarlı ilişkilere sahip olunmasına ve Kıbrıs sorununa çözüm bulunması amacıyla BM gözetimindeki müzakerelerin desteklenmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır.

Lüksemburg Zirvesi'nde 3 grupta belirlenen ülkelere, 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde aday ülkelerin birinci grubuna Kıbrıs, ikinci grubuna ise 1996 yılında ekonomik nedenlerle başvurusunu donduran Malta eklenmiştir. 2000 yılında yapılan Nice Zirvesi'nde, 1998 yılında Cardiff Zirvesi'nde kararı alınan ve 2000 yılında müzakerelere başlanan aday ülkelerin 2004 yılında yapılacak olan Avrupa Parlamentosu seçimlerinden önce AB'ye tam üye olacakları açıklanmıştır. Ayrıca Ekim 2002 de Brüksel'deki Laeken Zirvesi'nde 10 ülkenin siyasi kriterleri yerine getirdikleri, ekonomik kriterleri ise 2004'te tam üye olabilecekleri şekilde yerine getirmekte oldukları belirtilmiştir (www.hurriyetim.com.tr).

1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Birliği tarihi bir genişleme hamlesiyle, Yunanistan'ın başkenti Atina'da düzenlenen bir törenle 10 ülkeyi daha bünyesine katmıştır. Bu genişleme hamlesi ile Avrupa Birliği'nin üye sayısı 15'ten 25'e yükselmiş; alanı dörtte bir oranında genişlerken, birliğin nüfusu beşte bir oranında yani 74 milyon daha artarak 450 milyonun üzerine çıkmıştır. Tablo 1.2' de aday ülkelerin başvuru tarihleri ve beşinci genişleme ile tam üye olan ülkeler gösterilmiştir.

Tablo- 1. 2
Avrupa Topluluğu'nun Beşinci Genişleme Süreci Ve Topluluğa Tam Üyelik Başvuruları

BAŞVURULAR	TAM ÜYELİK MÜRACAATI	KOMİSYON GÖRÜŞÜ	ÜYELİK MÜZAKERELERİ	AB ÜYELİĞİ
Türkiye	14 Nisan 1987	Kasım 2000	3 Ekim 2005	-
G.Kıbrıs Rum K.	4 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Malta (****)	16 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Macaristan	3 Mart 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Polonya	5 Nisan 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Romanya	22 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	15 Şubat 2000	Ocak 2007
Slovakya	27 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	15 Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Letonya	27 Ekim 1995	15 Temmuz 1997	15 Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Litvanya	8 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	15 Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Bulgaristan	16 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	15 Şubat 2000	Ocak 2007
Çek Cumhuriyeti	23 Ocak 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Slovenya	10 Mayıs 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Estonya	8 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr>

(****) Malta 26.10.1996 tarihinde tam üyelik başvurusunu dondurmıştır. Malta Eylül 1998'de başvurusunu yinelemiştir.

1.7 AB'nin Genişleme Sürecinin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar

1.7.1 Birinci Genişlemenin Yarattığı Sorunlar

AET'nin ilk genişlemesi, genel olarak ekonomik gelişme seviyesi birbirine yakın ülkelerle olmuştur. Ekonomik gelişmesini belli bir seviyeye getirmiş ülkelerin AET'ye tam üyeliği, entegrasyon sürecinin sorunsuz olacağı düşüncesini yaygınlaştırmıştır. Bununla beraber, dünya ekonomisinde ortaya çıkan bazı gelişmeler ile AET'nin hukuki yapısı, birinci genişlemenin bazı sorunlarla gerçekleşmesine yol açmıştır. Genel olarak bu sorunları; Dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler, Toplulukta karar alma süreci, Topluluk bütçesinin yapısı ve İngiltere'nin federal eğilimleri reddetmesi olmak üzere dört başlık altında belirleyerek sıralanabilir:

- **Dünya Ekonomisinde Meydana Gelen Gelişmeler:** AET'nin birinci genişlemesinde yaşadığı ilk sorun, 1970'li yıllarda ortaya çıkan dolar şoku ikincisi ise petrol şoklarıdır. Özellikle, petrol şokları, üye ülkelerin korumacı politikalar izlemelerine; birbirleriyle

olan ticareti mümkün olduğu kadar azaltmalarına yol açmıştır. Bu nedenle de, Topluluk hedeflerinden uzaklaşmış, yeni üyelerin katılımı ile sorunlar iyice ağırlaşmıştır.

• **Toplulukta Karar Alma Süreci:** Birinci genişleme ile birlikte, bazı Topluluk organlarında karar alma süreci daha yavaş işlemeye başlamıştır. Çünkü alınacak olan kararların çoğunda oybirliği ilkesi geçerliydi. Bu da dokuz üyeli bir Toplulukta bazı kararların ertelenmesine sebep olmuştur.

• **Topluluk Bütçesinin Yapısı:** İngiltere'nin AET'ye tam üye olunca, Commonwealth ülkeleriyle yaptığı ticaret hacmini daraltma yoluna gitmemiştir. Bu sayede, İngiltere'nin AET'nin dışında kalan bu ülkelerden yaptığı ithalattan alınan gümrük vergileri, Topluluk bütçesine önemli katkılar sağlamıştır. Topluluk bütçesinin 1970'li yıllarda esas olarak ortak tarım politikasını finanse etmek amacıyla düzenlenmiş olması, tarım sektörünün ekonomideki payı yüksek olan ülkelerin bütçeden önemli paylar almasına yol açmıştır. İngiltere'de tarım sektörünün ekonomideki payının düşük olması, bütçeye ortak gümrük tarifesi yoluyla önemli katkılar sağlayan İngiltere'yi bütçeden en az pay alan ülke konumuna düşürmüştür. İngiltere'nin Topluluk bütçesinin yapısı ile ilgili eleştirileri, AET içinde ciddi tartışmalara neden olmuştur.

• **İngiltere'nin Federal Eğilimleri Reddetmesi:** İngiltere, AET içindeki federal eğilimlere karşı ulusal egemenliği tercih etmiştir. Örneğin, Roma Antlaşması'nın vergi uyumlaştırılması ile ilgili 99. maddesindeki oybirliği ilkesinin kaldırılmasının karşısında durmuştur. Bu konudaki oybirliği ilkesinin kaldırılmasını, ulusal egemenliğe bir saldırı olarak kabul etmiştir. Günümüzde İngiltere'nin Euro alanına girmekte çekimser kalması da ulusal egemenliği federal eğilimlere tercih etmesine bağlıdır (www.deltur.cec.eu.int). Belirtilen bu sorunlar, AET'nin birinci genişlemesi ile ortaya çıkan sorunların esas olarak Dünya ekonomisinde meydana gelen olumsuz gelişmelere bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Bununla beraber, İngiltere'nin ulusal egemenlik konusunda izlediği tavır da sorunların ağırlaşmasında etkili olmuştur.

1.7.2 İkinci Genişlemenin Yarattığı Sorunlar

AET'nin ikinci genişlemesi güneye doğru olmuş, Yunanistan 1 Ocak 1981'de topluluğun tam üyesi olmuştur. Yunanistan'ın tam üyeliği iki açıdan soruna neden olmuştur. Bunları ekonomik ve siyasi anlamda değerlendirilebilir. Yunanistan ekonomik bakımdan topluluğa girmek için gerekli şartları tam olarak taşıyor ise de, tam üyelikten sonra Topluluk için çok fazla sorun yaratmamıştır. Yunanistan'ın nüfus ve yüz ölçümü bakımından küçük bir ülke olması, tam üyeliğin ilk yıllarında bazı ekonomik problemlerine rağmen, daha kolay çözümlenebilmiştir. Bununla beraber, ilk yıllarda ortaya çıkmayan ekonomik problemler, 1990'lı yıllarda belirginleşmiştir. Komisyon ve Avrupa Para Enstitüsü tarafından 1996 ve 1998 yıllarında yapılan değerlendirmeler, Yunanistan'ın Euro'ya geçiş için belirlenen kriterleri yerine getiremeyen tek AB ülkesi olduğunu ortaya koymuştur (www.ikv.org.tr).

Yunanistan'ın tam üyeliğinin yarattığı siyasi sorunlar, her zaman ekonomik sorunlardan daha ağır basmıştır. Türkiye'nin 1987 yılında AT'ye yaptığı tam üyelik başvurusu, Yunanistan'ın sürekli siyasi sorun yaratan bir ülke olmasına neden olmuştur. Yunanistan, Türkiye ile AB arasındaki ortaklık ilişkisinin geliştirilmesini engellemiş ve genişleme sürecindeki sahip olduğu veto yetkisini kullanmıştır.

1.7.3 Üçüncü Genişlemenin Ortaya Çıkardığı Sorunlar

İspanya ve Portekiz'in Topluluğa katılması, başlangıçtaki üye sayısının iki katına çıkmasına yol açtı. Böylece, daha önceki genişleme süreçlerinde oybirliği ile karar alma konusunda ortaya çıkan problem, biraz daha ciddi boyutlara ulaştı.

İspanya ve Portekiz'de tarım sektörünün ekonomideki payının büyük olması, ortak tarım politikasına uyum sorununu gündeme getirdi. Şarap, meyve, zeytinyağı ve sebze İspanya'nın üretimi ve ihracat kapasitesi çok yüksek; diğer tarımsal ürünlerde düşüktü. Bu durum, üretim ve ihracat kapasitesinin yüksek olmadığı sektörlerdeki çiftçilerin Topluluk rekabetine ayak uydurmada güçlük çekmesine yol açmıştır. Portekiz'deki tarım sektörü ise çok sayıda yapısal aksaklığa sahipti. İşgücünün dörtte birine istihdam sağlayan tarım sektörü, ülkedeki tarımsal tüketimi karşılamaya yetecek üretime sahip değildi (AT Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986:7). İspanyol ve Portekiz sanayinin gelişmesi, gümrük duvarları arkasında sağlanmıştır. Bu ülkelerde sanayi sektörü, biri

modern diğeri geleneksel olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır. Tam üyelikten sonra rekabetin yoğunlaşması, geleneksel sanayi sektörlerinde yapısal değişiklikleri zorunlu kılmıştır (AT Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1987: 7).

Üçüncü genişlemenin ortaya çıkardığı sorunlar, AT'nin güneye ikinci defa genişlemesinin tepkilerle karşılanmasına yol açmıştır. Bu tepkiler, genellikle genişlemeye taraftar olmayanlar tarafından gösterilmiştir. Bunlara göre az gelişmiş ülkelerin Topluluğa tam üye olması, AT'nin iktisadi birlik olma yolunda ilerlemesini zorlaştıracaktı. Bu görüş taraftarlarına göre, birlik hedefinin coğrafi büyümeye tercih edilmemesi gerekiyordu. Genişlemeye taraftar olanlar ise, güneye genişleme ile AT'nin bir "zenginler kulübü" olmadığını kanıtlandığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüş taraftarlarına göre, AT'nin güneye genişlemesi, Avrupa'da barış ve demokrasinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

AT'nin güneye genişlemesi sonunda ortaya çıkan problemler, genişleme politikasının yerini derinleşme politikasının almasına neden olmuştur. Ayrıca, 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizleri Topluluk hedeflerine ulaşılmasını engellemiştir. Bu olumsuz gelişmeler, AT'nin yeni üye alma sürecini 1995 yılına kadar ertelemesine neden olmuştur. AET, 1980'lerin sonunda derinleşme ve daha ileri bütünleşme hedeflerine yardımcı olacak bazı hukuki belgeleri kabul etmiştir. AET'nin derinleşme süreci içinde ilk olarak hazırlattığı belge 1985 yılında yayınlanan "Beyaz Rapor"du. Bu raporda, AET'nin tek bir pazar olarak bütünleşmesini önleyen tarife dışı engellerin analizi yapılmıştır. İkinci belge, Roma Antlaşması'nın değişen şartlara göre bazı maddelerini değiştiren ve Topluluğun kurucu antlaşmalarına bazı yeni politikalar ekleyen "Tek Avrupa Senedi" dir. Bu dönemde kabul edilen üçüncü belge "Cecchini Raporu"dur. AT'nin Beyaz Rapor'da belirtilen tarife dışı engelleri kaldırması halinde elde edeceği kazançlar hesaplanmış ve Cecchini Raporu adıyla yayınlanmıştır.

AT'nin genişleme sürecinin durduğu bir dönemde Türkiye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye'nin tam üyelik başvurusunda bulunduğu tarih, 14 Nisan 1987'dir. Komisyon, Türkiye'nin tam üyelik başvurusu için yaptığı değerlendirme raporunu yaklaşık 2.5 yıl sonra vermiştir. Komisyon yaptığı değerlendirmede Türkiye'yi tam üyeliğe ehil bir aday olarak gördüğünü belirtmiş; bununla beraber, 1992 yılı sonunda

tamamlanacak Tek Pazar çalışmalarını ön plana çıkartarak 1993'den önce herhangi bir adayı tam üyeliğe kabul edemeyeceğini bildirmiştir.

1.7.4. Dördüncü Genişlemenin Sonuçları

AT'nin dördüncü genişlemesinde yaşanan en önemli sorun Avusturya'nın topluluğa 13. üye olarak alınırken, daha önce üyelik için başvuru yapan Türkiye'ye karşı aynı tutum ve prosedürün izlenmemesi olmasıdır. Çünkü 1 Temmuz - 31 Aralık 1990 tarihleri arasında AET dönem başkanlığını yürütecek olan İtalya'nın Dışişleri Bakanı Giovanni de Michelis, Strasbourg'da yaptığı bir basın toplantısında Almanya'nın birleşmesi sonrasında üyeliğe alınacak ilk ülkenin Avusturya olacağını, görüşmelerin 1991 yılı içinde başlayacağını belirtmiştir (www.ikv.org.tr). Bir bakıma daha önce belirtilen 1992 yılı sonunda tamamlanacak Tek Pazar çalışmalar yüzünden 1993'den önce herhangi bir adayın tam üyeliğe kabul edilemeyeceği açıklamasını yalanlamak anlamına geliyordu.

Türkiye bu duruma tepkisini hükümet, dışişleri bakanı ve çeşitli yayınlarla belirtmiştir. Bunun bir çifte standart olduğunu, Avusturya'nın tam üyeliğine karşı olunmadığı ancak üyelik görüşmeleri başlayacaksa Türkiye'nin de dahil olması gerektiği belirtildi. Michelis tutumunu değiştirmemiş, başvuru yapılırsa EFTA ülkelerinin hatta MDAÜ'nün bile ekonomilerini bir düzene sokabilirlerse topluluğa alınacağını belirtirken Türkiye'nin mevcut durumda topluluğa alınmasının mümkün olmadığını belirtmiştir (Tekeli ve İlhan, 2000: 217).

1.7.5. Beşinci Genişlemenin Sonuçları

Beşinci genişlemenin AB'yi nasıl etkileyeceği konusunda birçok görüş vardır. Üye sayısı 15'ten 25'e çıkan Avrupa Birliği'nin içindeki bölünmeler ve kutuplaşmaların artacağını düşünenler önemli ölçüde artmıştır. Önceleri, doğu ve batı Avrupalı liderler, Avrupa Birliği'nin, kıtanın uzun yıllar süren bölünmüşlüğünü, bu bölünmeden kaynaklı yaraları sonunda genişleme süreciyle iyileştirdiğini düşünüyordu.

Ancak yapılan devrimlerle Komünizm'den vazgeçen ve dünyadaki siyasî dengeleri değiştiren doğu Avrupa ülkeleri, kısa süre içinde Avrupa Birliği'nin eski üyelerinin bencilce tavırlarını görmeye başladı. Eski üyeler, üye olmak isteyen ülkelere demokrasi, serbest pazar ekonomisi konularında katı standartlar getirirken, üye ülkelerin

bu konulardaki başarısızlıklarını, hatalarını görmezden gelmeye hazır bir görüntü ortaya koydu. Aday ülkelere verilen üyelik tarihi sürekli ertelendi. Bu sorunlarla mücadele eden Avrupa Birliği, büyük bir adım atarak, sekiz orta ve doğu Avrupa ülkesiyle Malta ve Kıbrıs'ı aynı anda üye olarak almaya karar vermiştir (www.mfa.gov.tr). Giderek büyüyen AB dünya global düzeninde, Amerika Birleşik Devletleriyle girdiği rekabet nedeniyle "Avrupa Birleşik Devletleri" adı altında anılmaya taşınmaktadır. Şuan ki sistemiyle AB ve ABD arasında benzer yönler dikkat çekmektedir. Örneğin, ABD eyalet sisteminin uzantısı olan Senatonun benzeri AB'nde, farklı ülke temsilcilerinin oluşturduğu Parlamento'dur. Ancak Parlamento'da ülke nüfus sayısı sistemine dayalı temsil hakkının bulunması, karar alma sürecini az nüfusa sahip ülkelerin aleyhine çevirebilmektedir. ABD ve AB dünya nüfusunun %12,5'ünü oluşturmakta ve dünya gelirinin %40'ndan yararlanmaktadır.

Her ikisi de demografik problemler yaşamaktadır. AB'ndeki doğum oranı % 1.6 iken ABD'de bu oran %2.1'dir. ABD'nin 278 milyonluk nüfusuna karşın AB'nin beşinci genişlemeyle toplam nüfusu yaklaşık 455 milyondur. Ancak 2008 yılına kadar yeni ülkelerin de katılımıyla bu rakamın 470 milyona çıkması beklenmektedir. Yaş ortalamasında ise büyük bir kısmın 65 yaş üzeri olduğu düşünülürse, gelecekte hem AB hem de ABD için önemli sorunlardan birinin de artan emekli maaşlarının ödenmesi olacağı görülmektedir. Bu durum uzun vadede ekonomik dengeleri olumsuz yönde etkileyecektir. ABD en son sınırlarına ulaşmış coğrafi bir yapıya sahiptir. Buna karşın AB sürekli genişlemekte ve önümüzdeki on yıl içerisinde 13 ülkeyi kapsamayı planlamaktadır. Konumu gereği AB genişlemeye müsaittir. Türkiye'nin AB'ye katılımıyla Topluluk hedeflenen doğu sınırına ulaşmış olacaktır. Öte yandan Rusya, Avrupa'nın en doğu kanadını oluşturmaya adaydır.

Kısacası, üye devletler için AB, çok başarılı bir işbirliğidir. Ancak var olmalarının temel dayanağı değildir. Ülkelerarası uzlaşmazlıklar çıkabilmekte ve ilişkiler hassas dengeler üzerinde durmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ise bir bütündür. AB, Avrupa ordusunun oluşturulması yönünde sıkıntılar yaşamaktadır. Üye devletlerden bir çoğu, herhangi bir saldırı anında üyelerin birbirlerine yardım etmesi misyonunun hali hazırda NATO tarafından yüklenildiği düşüncesindedir. Bu yüzden bu konu gelecek yıllarda da çeşitli problemler doğurabilecek potansiyele sahiptir. ABD'de bulunan Federal polis teşkilatının Avrupa Birliği'nde bulunmaması, sürekli genişleyen geleceğin Avrupa Birleşik Devletleri'nde suç işleme oranının artacağı korkularını yaratmaktadır.

Bu noktada, polis teşkilatları arasındaki enformasyon akışını sağlayan Europol, İrlanda'nın girişimleriyle daha etkin konuma getirilmeye çalışılmaktadır.

AB, birliğin ortak ticaret ve tarım politikalarını, sanayi sektörüne verilecek desteği ve anti-tröst politikalarını merkezden yönlendirmektedir. Ortak para politikasının doğurduğu EURO sayesinde ekonomik koordinasyonu sağlamaktadır. İlk aşamada EURO ve ulusal paralar arasındaki kur farkı birçok ülkede enflasyonist baskı oluşturmuştur, dünya ekonomik dengelerdeki değişim de döviz kuru dalgalanmalarına yol açmakta ve ortak para birimini kullanan tüm ülkeler dalgalanmalardan etkilenmektedir. Büyük bir Avrupa, büyük projelerin yaratılmasını ve geniş kapsamlı ortaklıkların kurulmasını sağlayabilir. Bu nedenle, bir ortaklıklar bütünü olan Avrupa Birliği, anlaşmalar, politikalar, müktesebat, para birimi, programlar, fonlar ve daha birçok enstrümanla sahip olduğu gücü koruma kaygısını taşımaktadır. ABD'nde çalışma dili olarak, tek bir dilin kullanılmasına karşın, 15 farklı ülkenin birleşmesinden oluşan AB'nde, yaygın lisan İngilizce olmakla birlikte 11 çeşit çalışma dili kullanılmaktadır. Öyle ki, bazı resmi toplantılarda 33 tercüman kullanılmaktadır ve yeni üyelerin katılımıyla iletişim probleminin artması beklenmektedir. Bütün bu konular çok ağır etkiler, zorluklar oluşturabilecek niteliktedir. Büyüyen Avrupa süper güç olma idealine detaylı planlanmış bir yapılanma ile yaklaşmaktadır. Ancak omuzlarındaki mali, siyasi ve sosyal yükün ağırlaşması, endişelerin yoğunlaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır (www.izto.org.tr).

2. BÖLÜM

GENİŞLEME MEKANİZMASI: İŞLEYİŞ BİÇİMİ ve KULLANILAN ARAÇLAR

AB için genişleme ile ilgili en önemli dönüm noktalarından birinin 1980'li yılların sonrası olduğu söylenebilir. Çünkü soğuk savaş yıllarının kapanmasıyla birlikte MDAÜ ile olan ilişkilerde çeşitli politika arayışları başlamıştır. AB, Avrupa kıtasının bölünmüşlüğüne son vermeyi, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini sağlamayı istemiştir. Bu nedenle AB ile ilişkileri kurumsallaşmaya başlayan ve Topluluğa adaylığı söz konusu olan MDAÜ'nün Topluluğa entegrasyonunun sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, AB'nin adaylık kriterlerini gözden geçirmesi ve yenilemesi ihtiyacını gündeme getirmiştir.

Böylece AB, MDAÜ ile ilişkilerini yeniden kurmaya ve adım adım AB'ye entegrasyonlarını sağlayacak, yeni bir AB Genişleme Politikası oluşturmaya başlamıştır. Bu yeni Genişleme Politikası, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde, MDAÜ'nün AB'ye aday ülke olduğunun tanınması ve tam üyelik için gereken kriterlerin belirlenmesi ile şekillenmeye başlamıştır. Kopenhag Zirvesi'nde tanımlanan ve Kopenhag Kriterleri olarak bilinen bu kriterler, aday ülkelerin Avrupa Birliği'ne üye olmak için yerine getirmeleri gereken kriterlerdir. Kopenhag Kriterleri üç başlık altında toplanmıştır. Bunlar; Siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve Topluluk müktesebatının kabulüdür.

Siyasi kriterlerle aday ülkede, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması ve kabul görmesinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olma hedeflenmektedir. Ekonomik kriterlerle aday ülkede iyi işleyen bir pazar ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesinin artırılması beklenmektedir. Topluluk müktesebatının kabulü ile ise aday ülkenin siyasi, iktisadi ve parasal birliklerin amaçlarına uyulması dahil olmak üzere, Avrupa Birliği'nin mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olması amaçlanmaktadır.

Merkez ve Doğu Avrupa Ülkelerini genişlemeye hazırlama politikası çerçevesindeki AB'nin değişen genişleme politikasının önemi, Avrupa Komisyonu'nun 1997 yılındaki bir raporuyla vurgulanmıştır. Gündem 2000 adlı söz konusu rapor, AB'nin aday ülkeler

ile ilişkileri nasıl geliştireceği ve genişlemenin etkilerinin ne olabileceği ile ilgili ayrıntılı bir analizi kapsamaktadır. Gündem 2000'nin yayınlamasının ardından görüş bildiren Komisyon, hiçbir aday ülkenin Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getiremediğinin altını çizmiş, ancak orta vadede bu kriterleri yerine getirebilecek beş aday ülkeyi de tespit etmiştir (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, ve Slovenya). Diğer beş aday için ise katılım müzakerelerinin başlaması için olumsuz görüş belirtmiştir. Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi kararları, AB'nin önündeki büyük boyuttaki bir genişlemeyi mümkün kılacak kurumları, çalışma sistemlerini ve çıkabilecek güçlüklerin nasıl aşılabileceğini gösteren sistemi ortaya koymuştur. Lüksemburg Zirvesi, Komisyon görüşleri doğrultusunda ilk kez aday ülkeler arasında bir sınıflandırmada bulunmuştur. Zirve'nin yeni genişleme politikasına ilişkin temel sonuçları şunlar olmuştur:

- 10 MDAÜ ve Güney Kıbrıs'ın, AB'nin bu yeni genişleme politikası içinde yer alması,
- "İlk dalga" olarak nitelendirilen Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya ve Güney Kıbrıs ile katılım müzakerelerine başlanması,
- "ikinci dalga" olarak nitelendirilen Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Romanya ve Slovakya'nın henüz müzakereye hazır olmadıklarının belirlendiğinin açıklanması.

Komisyon, ilk dalga ülkeleriyle tam üyelik müzakerelerinin 1998 yılında başlatılması için öneride bulunmuştur. Adaylık perspektifi bekleyen Türkiye'ye ise bu statü verilmemiş, ancak Türkiye için Gümrük Birliği'ni güçlendirmeyi amaçlayan bir Avrupa Stratejisi oluşturulması kararı alınmıştır. Türkiye, 1999 yılında Helsinki Zirvesinde AB'ye aday olarak kabul edildiğinde, Kopenhag Kriterleri, Türkiye için de üyelik için gerekli kriterler olmuştur.

AB, bu aday ülkelerin tam üye olabilmek için gereken süreci, daha önceki genişleme süreçlerinden farklı olarak, Yeni Genişleme Politikası olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede yeni bir sistem tasarlamıştır. Bu sistemin temel politikasını katılım öncesi stratejisi belirlemektedir. Katılım öncesi stratejisi, her aday ülkenin müzakere ve tam üyeliğe hazırlanma politikasını belirlemektedir. Yeni genişleme politikasının temel araçları şunlardır:

- Avrupa Komisyonu'nun her aday ülke için ayrı ayrı hazırladığı, hem aday ülke tarafından kısa ve orta vadede aşama kaydedilmesi gereken öncelikli alanları ortaya

koyan, hem de söz konusu uyum çalışmalarına AB'nin vereceği mali ve teknik desteğin çerçevesini çizen Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB).

- Her aday ülkenin Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı KOB'u temel alarak hazırladığı ve AB'ye uyum yolunda (müktesebat uyumu) gerçekleştirmeyi planladığı değişiklikleri ortaya koyan Ulusal Program (UP).
- Avrupa Komisyonu'nun AB'ye katılım müzakerelerine hazırlığın ilk teknik aşaması olarak, aday ülkelerin mevzuatının, 29 ana başlık altında Topluluk Müktesebatına uyumunu tespit etmek amacıyla bir analitik inceleme süreci olan tarama sürecini başlatması.
- Aday ülkelerin, Avrupa entegrasyonu sürecinde ülkelerarası işbirliğini her konuya taşıyan Topluluk programları ve ajanslarına katılımlarının planlanması ve sağlanması.
- Her aday ülkenin tam üyelik sürecinde kat ettiği mesafenin, Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı yıllık İlerleme Raporlarında ele alınması ve kayda geçirilmesi.
- AB'nin aday ülkelerin tam üyelik hazırlıkları için çeşitli konularda mali ve teknik yardım sağlaması.

2002 yılına gelindiğinde AB, Kopenhag'da Aralık ayındaki Zirve ile müzakereleri tamamlayan 10 aday ülkenin Mayıs 2004'te, Bulgaristan ve Romanya'nın ise 2007'de üye olması kararlaştırıldı. Türkiye'ye ise siyasi kriterler yerine getirilirse müzakerelerin 2005 yılında başlayacağı belirtildi. Yaşanan bu yeni genişleme politikaları için AB'nin izlediği genişleme mekanizmasının araçları detaylı ve daha ayrıntılı olarak ortaya konursa, bu araçlar şu başlıklar altında ele alınabilir:

- Temel Yasal Araçlar
- Diğer Araçlar
- Kurumlar
- Mali ve Teknik Araçlar
- Müzakere Süreci

2.1 Temel Yasal Araçlar

2.1.1 Ortaklık (Avrupa) Anlaşmaları

AB ile aday ülke arasında imzalanan ikili anlaşmalardır. Ticaretle ilgili konuları, siyasal diyalogu, yasal uyumu, sanayi, çevreyi, ulaştırmayı ve gümrük gibi alanlarda işbirliği yapmayı içerir. Bu Anlaşmalar, asimetrik bir tarzda uygulanan karşılıklılık esasına göre (bir başka deyişle, AB tarafında ortak ülkelerde olduğundan daha hızlı liberalleşme), belli bir süre içinde AB ile ortak ülkeler arasında kademeli olarak bir serbest ticaret bölgesi kurmayı amaçlar. Avrupa Anlaşmaları, Roma Anlaşması ile Maastricht Anlaşmasının 238 nci maddesine dayanılarak imzalanmışlardır. Avrupa Birliği kurucu anlaşmalarında öngöröldüğü üzere, AB üyesi olmayan bir veya birkaç devlet ya da Milletlerarası kuruluşlarla karşılıklı hak ve yükümlölük esasına dayalı Ortaklık Anlaşmaları yapılabilir.

Bu bağlamda AB ilk ortaklık anlaşmasını Türkiye ile 1959 yılında imzalanıp 1963 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşması ve onu takip eden Katma Protokol ile gerçekleştirmiştir. Bunu Malta ile 1970’de ve Kıbrıs ile 1972’de imzalanan ortaklık anlaşmaları izlemiştir. Fakat Türkiye ile imzalanmış olan ortaklık anlaşmasının diğer ülkelere yapılanlardan farkı, tam üyelik öncesinde gümrük birliğinin kurulması gibi tamamen kendisine özgü bir mekanizmayı içermesidir (Aktar, 2002: 29). MDAÜ ile yapılan Ortaklık Anlaşmaları 1991 Maastricht Zirvesi sonrasında Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya ile imzalanmaya başlanmış ve 1995 yılında tamamlanmıştır.

Ortaklık Anlaşmaları Avrupa Topluluğu’na üye devletler ile ortak devletler arasındaki ikili ilişkilerin çerçevesini belirlemektedir. Ortaklık Anlaşmalarıyla esas olarak beş alanla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir (Erçin, 2002: 14):

- Malların serbest dolaşımı,
- İşgücünün, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımı,
- Rekabet politikasının benimsenmesi ve yasaların uyumlaştırılması,
- Ekonomik işbirliği
- Mali işbirliği

2.1.1.1 Ortaklık Anlaşmalarının Yapısı

Ortaklık Anlaşmalarının başlangıçtaki hedefi, karşılıklı anlayış sağlayan, ortak değerlere dayalı kurulu olan ve aday ülkeleri ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel açıdan AB şartlarına uydurabilmektir. Daha sonraları, aday ülkelere tam üyelik sürecinde kolaylık sağlama biçiminde yeniden düzenlenmiştir. Yapıları itibariyle daha öncede belirtildiği gibi Ortaklık Anlaşmaları siyasal işbirliğini, tercihli ticaret ilişkilerini, ekonomik faaliyetleri ve kültürel işbirliğini kapsamaktadır. Bu anlaşmalarla AB'nin ortak ülkelere sunduğu ticaret imtiyazları, tam üyelikten sonra kapsamlı avantajlara dönüşmektedir. Ortaklık Anlaşmalarıyla, sanayi ürünlerinin belirli bir geçiş süreci sonunda serbest ticaret kapsamına alınması öngörülmüştür. Bu nedenle AB kendi pazarını öncelikle serbest ticarete açmıştır. Bu doğrultuda mesela MDAÜ'nün sanayi ürünlerinin AB pazarına 1995 yılı itibariyle serbest girişi sağlanmış, tekstil ve tarım gibi bazı sektörlere kısıtlamalar getirilmiştir.

Ayrıca daha önce bahsedilen bazı uygulamaların, yani malların serbest dolaşımı, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımına ilişkin hükümler, ortak ülke işletmelerinin AB ülkelerinde faaliyet gösterebilme imkânını sağlamıştır. Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde ortak ülkeler, öncelikle AB ve onun iç piyasa mevzuatına uyum için söz vermektedirler.

Yasal düzenlemelerin yapılabilmesi için devlet yardımları ve rekabet hususunda da AB mevzuatına uyum hedeflenmiştir (Erçin, 2002: 15). Ayrıca diğer mevzuat düzenlemeleri de (fikri mülkiyet, sınai ve ticari hakları gibi) aynı oranda korumaya alınmıştır. Tablo 2.1 AB'nin bu anlaşmalar çerçevesinde beşinci genişlemesini yaşadığı ülkelerle yaptığı Ortaklık Anlaşmaları'nın imzalanma ve yürürlüğe girme tarihlerini göstermektedir. Tablo 2.1'den de görüleceği gibi Türkiye'den 30 yıldan daha fazla bir süre sonra bu anlaşmaları yapan MDAÜ'nün hızlı bir uyum sürecini takiben tam üyeliğe ehil olarak kabul edilmeleri dikkat çekicidir.

Tablo-2.1
Ortaklık Anlaşmalarının İmzalanma Ve Yürürlüğe Girme Tarihleri

Ülke	Avrupa Anlaşması'nın İmzalanış Tarihi	Avrupa Anlaşması'nın Yürürlüğe Giriş Tarihi
Bulgaristan	Mart1993	Şubat 1995
Çek Cumhuriyeti	Ekim 1993	Şubat 1995
Estonya	Haziran 1995	Şubat 1998
Macaristan	Aralık 1991	Şubat 1994
Letonya	Haziran 1995	Şubat 1998
Litvanya	Haziran 1995	Şubat 1998
Polonya	Aralık 1991	Şubat 1994
Romanya	Şubat 1993	Şubat 1995
Slovakya	Ekim 1993	Şubat 1995
Slovenya	Haziran 1996	Şubat 1999
Ülke	Ortaklık Anlaşması'nın İmzalanış Tarihi	Ortaklık Anlaşması'nın Yürürlüğe Giriş Tarihi
Türkiye	Eylül 1963	Aralık 1964
Malta	Aralık 1970	Nisan 1971
G.K.R.Y	Aralık 1972	Haziran 1973

Kaynak: http://europa.eu.int/comm/enlargement/pas/europe_agr.htm

2.1.2 Çerçeve Tüzükler (Framework Regulations)

Bu tüzükler, aday ülkeler için biçimlendirilecek Katılım Ortaklıkları ve aday ülkelere verilecek mali yardımların alt yapısını, düzenleyici kurumlarını ve kullandırma yöntemlerini belirlemektedir (Aktar, 2002: 30). Çerçeve Tüzükler, Katılım Ortaklığı Belgeleri'nin onayı için Avrupa Parlamentosu tarafından sunulan görüşlerle birlikte Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmektedir.

Örneğin, Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nin ilk hali, AB Bakanlar Konseyi tarafından 4 Aralık 2000 tarihinde kabul edilmiştir. Kurumsal prosedür gereği Avrupa Parlamentosu'nun "Türkiye için Katılım Stratejisi Hakkında Çerçeve Tüzük" ile ilgili görüşünü bildirmesi sonrasında resmen 8 Mart 2001'de resmen kabul edilmiştir.

2.1.3 Katılım Ortaklıkları

Katılım Ortaklıkları, katılım öncesi stratejinin merkezi aracıdır. Lüksemburg Zirvesi'nin kararlarından biri de, daha önce 1994' de Essen'de belirlenen Katılım

Öncesi Strateji'nin daha da geliştirilmesi olmasıdır. Katılım öncesi strateji, mali yardımla birlikte önceliklerin belirlenmesi, Ortaklık Anlaşmaları, Topluluk programlarına ve kuruluşlarına katılım ve müktebatın analitik incelenmesi yoluyla müzakerelere hazırlıktan oluşmaktadır. Aday ülkelerin katılım öncesinde müktebata uyumlu hale gelerek, gelecekteki üyeliklerine hazırlanmalarına yardımcı olmaktadır (www.belge.net).

Bu dönemde Ortaklık Anlaşmalarıyla başlayan ve Katılım Öncesi Stratejisi'nin gelişmesine yardımcı olan "Güçlendirilmiş Katılım Öncesi Stratejisi" hazırlanmıştır. Bu stratejinin en önemli unsuru aday ülkeler için hazırlanan "Katılım Ortaklığı Belgeleri"dir. Katılım Ortaklıkları güçlendirilmiş ön-katılım stratejisinin temel direğini oluşturmaktadır. Bunlar AB'ne aday ülkeler için yerine getirilmesi gereken kısa ve orta vadeli öncelikleri belirleyen AB tarafından hazırlanmış tek taraflı metinlerdir (Aktar, 2002: 30). Katılım Ortaklığı Belgeleri, aday ülkelerin tam üyeliğine kadar geçerliliğini korumakta ve aday ülkelerin gösterdiği ilerlemelere göre gerektiği takdirde Komisyon tarafından yenilenmektedir. Aynı zamanda Katılım Ortaklığı Belgeleri, katılım öncesi stratejinin en önemli aracı olarak, aday ülkelere mali yardımların nasıl yapıldığı ve yapılan bu mali yardımlar karşılığında ülkeden siyasi, ekonomik, hukuki ve idari anlamda hangi reformları uygulaması gerektiğini belirten belgelerdir.

Komisyon tarafından MDAÜ için önerilen, ilk Katılım Ortaklığı Belgeleri 30 Mart 1998'de Bakanlar Konseyi kararı ile kabul edilmişti. Komisyon bu esasa göre, her ülke için ayrıntılı Katılım Ortaklığı Belgelerini kabul etmiştir. Buna göre; 1999 Katılım Ortaklıklarına yönelik kısa vadeli öncelik örnekleri şöyledir:

Bulgaristan: Bulgaristan'ın ekonomik kriterler açısından kısa vadede iş ortamını iyileştirmesi, yurtiçi ve yurtdışından gelen yatırımları harekete geçirmek için önlem alınması gerekmektedir.

Kıbrıs: Kıbrıs iç piyasası için standardizasyon ve sertifikasyon için çerçeve müktebatın kabul edilmesi; standart ve indirilmiş oranlar açısından KDV'nin uyumlu hale getirilmesi; mevzuatın aynı düzeye getirilmesi ve deniz taşımacılığında emniyet standartlarının uygulanmasını güçlendirilmesi gerekmektedir.

Çek Cumhuriyeti: Çek Cumhuriyeti'nin ekonomik kriterler açısından bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasını tamamlaması gerekmektedir.

Estonya: Estonya'nın siyasi kriterler konusunda ülke vatandaşı olmayanların entegrasyonu için, dil eğitimi dahil olmak üzere somut önlemleri uygulaması ve gerekli mali desteğin sağlanması gerekmektedir.

Macaristan: Adalet ve içişleri konusunda sınır karakollarının ve "yeşil sınır kontrolünün" kalitesinin yükseltilmesi ve Schengen Bilgi Sistemi'ne tam katılımı sağlayacak veri ve haberleşme altyapısının iyileştirilmesi gerekmektedir.

Letonya: Letonya siyasi kriterler kapsamında ülke vatandaşı olmayanların entegrasyonu için, dil eğitimi dahil olmak üzere somut başka önlemlerin uygulanması ve gerekli mali desteğin sağlanmasını gerçekleştirmelidir.

Litvanya: Enerji konusunda, Nükleer Güvenlik Hesabı anlaşması paralelinde kapsamlı bir enerji stratejisinin uygulanmaya başlaması, özellikle Ignalina Nükleer Enerji Tesisinin 1 Numaralı Ünitesinin kesin olarak kapatılması ve işletme faaliyetinin sona erdirilmesi için hukuki ve teknik hazırlıkların yapılması beklenmektedir.

Malta: Çevre konusunda özellikle, gerekli uygulama düzenlemelerini ve kapasite geliştirme gereksinimlerini hazırlamak, çerçeve mevzuatı ve sektör mevzuatını geliştirmek suretiyle, AB çevre müktesebatının aktarılması, uygulanması ve yürütülmesi için bir strateji ve yönergeye özgü ayrıntılı bir programın benimsenmesi gerekmektedir.

Polonya: Endüstriyel yeniden yapılanma için çelik endüstrisinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin gözden geçirilmiş programın uygulanması, özelleştirmenin tamamlanması gerekmektedir.

Romanya: Ekonomik kriterler kapsamında özellikle yapısal reform uygulanarak makro-ekonomik istikrarın yeniden sağlanması ve orta vadeli bir strateji belirlenmesi; Avrupa Komisyonu ile ortak bir değerlendirme üzerinde mutabık kalınması gerçekleştirilmelidir.

Slovak Cumhuriyeti: Ekonomik kriterler bakımından şeffaf mali reform, finansal kuruluşların özelleştirilmesi ve şüpheli alacakların tahsiline ilişkin mekanizmalarla desteklenerek, rekabetin teşvik edilmesi gerekmektedir.

Slovenya: İdari kapasite konusunda devlet memuriyeti yasasının uygulamaya konması dahil olmak üzere, kamu yönetimi reformunu hızlandırılmalıdır.

Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nin ilk hali AB Bakanlar Konseyi kararı ile 4 Aralık 2000 tarihinde kabul edilmişti. Ancak belge, Avrupa Parlamentosu'nun prosedür gereği katılım öncesi stratejisi hakkında Çerçeve Tüzük ile ilgi görüşünü belirtmesiyle daha öncede vurgulandığı gibi resmen 8 Mart 2001'de kabul edilmiştir (Aktar, 2002: 30). Bu tarihte AB Konseyi'nde alınan karar ile Katılım Ortaklığı doğrultusunda Türkiye için öncelikler, orta vadeli hedefler ve koşullar belirlenmiştir.

2.1.4 Ulusal Programlar (UP/ NPAA)

Ulusal Programlar (UP / NPAA), aday ülkelerin Katılım Ortaklığı Belgeleri içerisinde yer alan kısa ve orta vadeli önceliklerin yerine getirilmesine yönelik her ülkenin anayasa ve kanunlarında yapılması gereken değişiklikleri içermektedir. Buna göre yine bu belgelerde yeni yasal düzenlemelerin uygulanabilmesi için ne tür bir rota izleneceğinin ortaya konduğu belgelerdir. Kısaca Katılım Ortaklığı Belgeleri içerisindeki öncelikleri nasıl ve ne zaman uygulayacaklarını gösteren aday ülkelerin Ulusal Programları, Katılım Ortaklığı Belgeleri'nin tamamlayıcısı durumundadırlar. 1997'den bugüne bütün aday ülkeler, Katılım Ortaklığı Belgeleri'ne cevaben Ulusal Programları'nı hazırlamış ve belirli aralıklarla gözden geçirmişlerdir. Ulusal Program yapısı itibariyle AB müktesebatını aday ülkeye aktarımını belirli süreçlere bağlanan bir metindir. Ulusal Programlar tıpkı Katılım Ortaklığı Belgeleri gibi tam üyeliğe kadar geçerliliğini koruyan fakat yaşanan ilerlemeler doğrultusunda Komisyon tavsiyeleri ve Katılım Ortaklığı üzerinde yapılan değişiklikler sonucu yeniden düzenlenen dinamik metinlerdir.

Türkiye tüm aday ülkeler gibi 19 Mart 2001 tarihinde, Müktesebatın Kabulü için Ulusal bir Program hazırlamış ve Avrupa Komisyonu'na sunmuştur ve aynı tarihte Türkiye'nin Ulusal Programı Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Ulusal Programlar söz konusu aday ülkenin Katılım Ortaklığı önceliklerini yerine getirmeyi ve AB ile bütünleşmeye hazırlanmayı ne şekilde tasarladığını ayrıntılı biçimde göstermektedir. Bu şekilde Katılım Ortaklığını tamamlamakta; öncelikleri ve amaçları yerine getirmek için bir zaman cetveli içermekte ve bunların yerine getirilmesiyle ilgili tahsis edilecek insan kaynaklarını ve mali kaynakları belirtmektedir. Hem Türkiye hem de MDAÜ için alınan kararlar içerik ve yapısal bakımdan aynıdır.

2.2 Diğer Araçlar

Katılım Öncesi Stratejinin birçok farklı unsuru birbirleri ile sıkı bir yapı oluşturmakta ve karşılıklı etkileşim göstermektedir. Tüm bu unsurlar ile birlikte yukarıda belirtilen temel yasal araçların yanı sıra, AB aday ülkelerin her biri için gösterdikleri gelişimlere ilişkin çeşitli değerlendirmeler yapmaktadır:

2.2.1 İlerleme Raporları

Avrupa Komisyonu tarafından her yılın sonunda hazırlanan ve Avrupa Konseyi'ne sunulan raporlardır. Daha öncede belirtildiği gibi aday ülkeler kaydettikleri gelişmelere ilişkin görüşleri yayımlanmaktadır. 1997 yılı itibariyle Komisyon her aday ülke ile ilgili gelişmeler konusunda Konsey'e düzenli raporlar sunmakla görevlendirilmiştir. Böylece İlerleme Raporları müzakerelerin yürütülmesi ve aday ülkelerin kriterleri gerçekleştirme oranı ile karar almasına yardım etmektedir (Aktar, 2002: 32).

Orta Avrupa'daki on ortak ülkeyi, Kıbrıs'ı ve Türkiye'yi kapsayan ilk Düzenli Rapor dizisi Komisyon tarafından 1998'de Konsey'e sunulmuştur ve Aralık 1998'de Viyana'da yapılan Avrupa Konseyi toplantısında bu Düzenli Raporlar memnuniyetle karşılanmış ve onaylanmıştır. Malta'nın Ekim 1998'de üyelik başvurusunu yeniden yürürlüğe koymasının ardından Komisyon, 17 Şubat 1999'da, 1993'deki görüşünün güncellenmiş biçimini kabul etmiştir. Komisyon Ekim 1999'da, orta Avrupa'daki on ortak ülkeyi, Kıbrıs, Malta ve Türkiye'yi kapsayan ikinci Düzenli Rapor dizisini sunmuştur (www.deltur.cec.eu.int).

İlerleme Raporları, aday ülkelerin üyelik yolunda göstermiş oldukları gelişmelere ilişkin olarak sundukları bilgilere, Parlamento raporu ve kararları ile başta Avrupa Konseyi, AGİT, uluslararası finans kuruluşları olmak üzere uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütlerinin değerlendirmelerine dayanmaktadır. Yapılan bütün değerlendirmelerin sonucu Komisyon, aday ülkenin Kopenhag Kriterleri'ni yerine getirip getirmediğini belirlemekte ve aday ülke ile ilgili katılım müzakerelerinin başlayıp başlamasına dair görüşünü Konsey'e iletmektedir (Erçin, 2002: 25). Ayrıca Komisyon, İlerleme Raporları'nı hazırlarken öncelikle ve özellikle Kopenhag Kriterleri'nin ilk maddesi olan, aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan ve azınlık haklarına karşı saygı ve güvenliği garanti eden kurumların düzeni sağlamış olması mevzuunu titizlikle incelemektedir.

2.2.2 Alt Komite Raporları

Alt Komite Toplantıları sırasında hazırlanan sonuç raporları, bir yönü ile aday ülkelerin katılım sürecindeki ilerlemeleri hakkında görüş oluşturmaktadır. Ayrıca Komisyon uzmanları tarafından İlerleme Raporları'nın hazırlanmasında da kullanılmaktadır.

2.3 Kurumlar

Avrupa Birliği kendisine özgü bir kurumsal yapıya sahiptir. Üye Devletler belirli konulardaki egemenlik haklarını Birliğin bütününe, Üye devletlerin veya Üye Devlet yurttaşlarının çıkarlarını temsil eden bağımsız kurumlara devretmişlerdir. Bu kurumları oluşturan Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu ile beraber Avrupa Zirvesi AB'nin yürütülmesinde yer alan en temel kurumlardır.

- **Avrupa Zirvesi:** Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin devlet veya hükümet başkanlarının altı ayda bir yaptıkları Avrupa Konseyi toplantıları Avrupa Zirvesi adını alır. Maastricht Anlaşması ile birlikte Avrupa Konseyi, resmi olarak Birliğin temel politik ve stratejik eğilimlerini belirlemekle yetkilendirilmiştir. Bu yüzden AB'nin diğer önemli konularla beraber genişlemeye ilişkin karar-alma hiyerarşisinin başında da bu organ yer almaktadır.

- **Avrupa Parlamentosu:** Üye devletlerin ulusal parlamentolarıyla benzer yetkilere sahip olan Avrupa Parlamentosu, AB halklarının demokratik siyasi iradesini temsil etmektedir. 1979'dan bu yana tek dereceli genel seçimle 5 yıl için iş başına gelen Avrupa Parlamentosunun sorumlulukları, Komisyon tarafından yapılan mevzuat önerilerini Konsey'e de danışarak yasalaştırmakta ve her yıl Aralık ayında Avrupa Birliği bütçesini onaylamaktadır. Parlamento, aynı zamanda, Avrupa Komisyonu üyelerinin tayinlerini onaylama ve üçte iki oy çokluğuyla Komisyon'u görevden alma yetkisine sahip bir denetim organıdır. Parlamento, Komisyon'un programını oylar ve özellikle Komisyon ve Konsey'e sözlü ve yazılı sorular yönelterek içinde genişleme ile ilgili konularında bulunduğu Avrupa politikalarının gündelik işleyişini izlemektedir (www.europarl.eu.int).

- **Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi:** Bu organ, AB'nin ana karar alma kuruluşudur ve üye ülkeler arasında ekonomik ve siyasi kararların yerine getirilmesi için koordinasyon rolünü oynamaktadır. Avrupa Konseyi üye ülkelerin genellikle dışişleri bakanlarından

oluşmakla birlikte, gündemdeki konuya göre ilgili bakanlarla da toplanabilmektedir. Toplam olarak 9 farklı Konsey yapılanması vardır:

- Genel İşler ve Dış İlişkiler,
- Ekonomik ve Mali İşler
- Adalet ve İçişleri,
- İstihdam, Sosyal Politika, Sağlık ve Tüketici Hakları,
- Rekabetlilik (İç Pazar, Sanayi ve Araştırma),
- Ulaştırma, Telekomünikasyon ve Enerji,
- Tarım ve Balıkçılık,
- Eğitim
- Gençlik ve Kültür.

Ayrıca Konsey, Avrupa Parlamentosu ile birlikte Avrupa Birliği'nin yıllık bütçesini tespit etmekte ve AB adına uluslararası anlaşmalar imzalamaktadır. Bu çerçevede genişlemeye ilişkin bütçe ödeneklerinin karara bağlanmasında rol oynamaktadır. Ortak dış politikaların, güvenlik konuları ve organize suç örgütleri karşında alınacak kararların ana hatlarını belirlemek de Konsey'in görevleri arasındadır (<http://ue.eu.int>).

● **Avrupa Komisyonu:** Avrupa Komisyonu, AB politikalarının tasarlayıcısı ve koordinatörüdür. Mevzuat önerileri hazırlamakta, Parlamento ve Konsey'e sunmaktadır. Birliğin yürütme organı olarak Avrupa Birliği müktesebatını (direktif, yönetmelik ve kararları) ve Parlamento ve Konsey tarafından hazırlanan bütçe ve programları uygulamakla yükümlüdür. Topluluk antlaşmalarının koruyucusudur ve Adalet Divanı ile birlikte topluluk hukukunun doğru uygulanmasını sağlamaktadır. Komisyon, Uluslararası platformda ve uluslararası antlaşmaların müzakerelerinde özellikle ticaret ve işbirliği alanlarında Birliği temsil etmektedir.

Ayrıca yürütme göreviyle donatılan Komisyon, antlaşmalarda da belirtilen taşımacılık, sosyal politikalar, çevre, tarım, enerji, bölgesel gelişme, ticari ilişkiler gibi alanlarda öneriler getirmektedir. Yetki ikamesi prensibine dayanarak, Komisyon belli bir ülke, bölge veya sektörün değil genel olarak Avrupa Birliği ve vatandaşlarının çıkarlarını korumakla yükümlüdür. Komisyon, Sayıştay ile birlikte AB bütçesini yönetmektedir. (www.europa.eu.int). Komisyon bu görevleri çerçevesinde genişleme konusunun bir

çok aşamasında rol üstlenmektedir. Bunlar arasında, aday ülkelerin uyum çalışmalarının izlenmesi, ilerleme raporlarının hazırlanması ile beraber, bu ülkelere verilecek mali yardımların hazırlanması ve yürütülmesi konuları da yer almaktadır.

AB bu temel nitelikte kurumlarla birlikte genişleme mekanizmasını Ortaklık Anlaşmalarınca oluşturulan belirli kurumlarla yönetmektedir. Bu kurumlar şunlardır:

2.3.1 İcrai Kurumlar

2.3.1.1 Ortaklık Konseyi

10 Merkezi Doğu Avrupa Ülkesi, Malta, Kıbrıs ve Türkiye ile Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde oluşturulan Ortaklık Konseyleri, AB üyesi devletler ve aday ülke hükümetleri temsilcileriyle, Konsey ve Komisyon yetkililerinin katıldığı ikili görüşmelerdir. AB ile ortak ülke arasında genelde bakanlar seviyesinde yılda bir kez gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi Toplantıları'nda AB'ye tam uyumun sağlanmasına yönelik tüm konular görüşülmektedir. İki taraf arasındaki siyasi diyalogun yürütülmesi, ticaret ve diğer ekonomik sorunların tartışılıp çözülmesi Ortaklık Konseyi'nin temel amaçlarını oluşturmaktadır. Ortaklık Konseyi ayrıca anlaşmaların imzalanma sürecinde iyi müzakere edilmeyen, bu nedenle yetersiz kalan konuları yeniden müzakere edip düzenleyerek, taraflar üzerinde oluşabilecek zararları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Uluslararası anlaşmalardan doğabilecek ve her iki tarafın çıkarlarını zedeleyebilecek önemli ihtilafların değerlendirilmesi de Ortaklık Anlaşmaları çerçevesinde bu kuruma verilen temel bir yükümlülüktür. Ortaklık Konseyi, ortaklık rejimi sonuçlarını anlaşmanın amaçları doğrultusunda belirli aralıklarla incelemektedir. Ortaklık Konseyi Başkanlığı altışar aylık sürelerle, aday ülke ile Topluluk temsilcileri arasında sırayla üstlenilir. Konsey kararları oy birliği ile alınır ve hem AB'nin hem de aday ülkelerin birer oy hakkı mevcuttur. Türkiye ile AB arasındaki Ortaklık Konseyi Ankara Antlaşması'nın 23.maddesi uyarınca oluşturulmuştur (Aktar, 2002: 33).

2.3.1.2 Ortaklık Komiteleri

Ortaklık Komitesi toplantıları müsteşarlar veya üst düzey bakanlık yetkililerinin katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Ortaklık Anlaşmaları kapsamında bulunan genişleme süreciyle ilgili konuları ve diğer tüm konuları ayrıntılı olarak ele almaktadır. Yani Ortaklık Komiteleri teknik bir organdır ve Ortaklık Konseyi'ne yardım etmek ve

de özellikle Ortaklık Anlaşmaları'nın yürütülmesi için gerekli işbirliğini sağlamaktadır. Ortaklık Komiteleri'nde Başkanlık, Ortaklık Konseyi'nde olduğu gibi altışar aylık sürelerle aday ülke ve topluluk temsilcilerinden biri tarafından sırasıyla gerçekleştirilir.

2.3.1.3 Alt Komiteler

Alt Komiteler Ortaklık Anlaşması çerçevesinde kurulmuş olup, AB hukukunun aday ülkelerin hukukuna aktarımı konusunda uzmanlar düzeyinde tartışmaların yapıldığı bir forum niteliğindedir. Diğer aday ülkeler için alt komitelerin oluşumu Ortaklık Anlaşmaları içinde yer almışken, Türkiye için Ankara Anlaşması öngörmediği halde 11 Nisan 2000 tarihinde benzer bir yapı için AB Ortaklık Konseyi Kararı ile 8 alt komite kurulmuştur. Bu komiteler şunlardır:

- Tarım ve Balıkçılık Komitesi
- İç Pazar ve Rekabet Komitesi
- Ekonomik ve Parasal Konular Komitesi
- Bölgesel Kalkınma, İstihdam ve Sosyal Politika Komitesi
- Ticaret, Sanayi, AKÇT Ürünleri Komitesi
- Ulaştırma, Çevre ve Enerji Komitesi
- Gümrükler, Vergilendirme, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Kara Para Aklama Komitesi
- Yenilikçilik Araştırma-Geliştirme Komitesi.

Komisyon yetkileri ve aday ülkelerin uzmanları arasında gerçekleştirilen alt komite toplantıları, aday ülkelerin mevzuatlarının AB mevzuatına uyumlaştırılması sürecinin incelenmesini sağlayarak temelde üç amaca hizmet etmektedir (Aktar, 2002: 34):

- Aday ülkelerin AB mevzuatı hakkında bilgilerin artırılması,
- Aday ülke uzmanlarının kendi sorumlulukları altında olan yasaların özeleştirisini yapabilmesi ve AB müktesebatına uyum sağlayabilmek için gerekli adımların belirlenmesi,
- Aynı şekilde AB uzmanlarının da aday ülkelerin hukuk sistemi hakkında bilgilerini artırması ve adayların AB müktesebatına ne kadar bir sürede uyum sağlayabileceği hakkında bir fikir edinebilmelerini öngörmektedir.

2.3.2 İstisari Kurum ve Toplantılar

2.3.2.1 Karma Parlamento Komisyonu (KPK)

Karma Parlamento Komisyonu başlangıçta aday ülkelerin siyasi ve ekonomik durumlarını tartışmak üzere kurulan bir forum işlevi taşıırken, 1988 yılında başlayan müzakereleri izleyerek süreç içinde önemleri artan ve görev alanları genişleyen bir yapı halini almıştır. Karma Parlamento Komisyonu toplantıları Avrupa Parlamentosu üyeleri ile Ortak ülke Parlamento üyeleri tarafından karşılıklı işbirliğini artırma ve görüş alışverişinde bulunabilmek için kurulmuş siyasi bir yapıdır. KPK'ya katılmak için aday ülke parlamenterlerinden olmak gerekmektedir. KPK'lar Ortaklık Anlaşması bünyesinde belirledikleri kararları bildirge şeklinde değerlendirilmek üzere Ortaklık Konseyi'ne sunmaktadırlar. KPK, ulusal parlamenterlerden 12, Avrupa Parlamentosu'ndan da yine aynı sayıda üyeden oluşmakta ve taraflardan seçilen iki eş başkan bulunmaktadır. KPK'lar altı ayda bir olmak üzere yılda iki kez toplanmaktadır.

2.3.2.2 Avrupa Konferansı

Avrupa Konferansı, aday ülkeleri üye ülkelerle hükümet temsilcileri düzeyinde bir araya getiren konferanslardır. Bu konferanslarda ortak dış ve güvenlik politikası, adalet ve iç işleri, bölgesel işbirliği ve ekonomik konular tartışılmaktadır. Bu çerçevede Avrupa Konferansı'nın, tüm katılımcıları ortaklaşa ilgilendiren konularda siyasî istişare için bir forumu olduğu söylenebilir. Avrupa Konferansı AB'ye katılmak isteyen ülkelerle AB üyesi devletleri bir araya getirmektedir. Bu konferansla ilk hedeflenen aday ülkelere Avrupalı olma bilincini empoze etmektir. İkincisi ise müzakere sürecine başlanmış olan aday ülkenin kamuoyu desteğini kaybetmemektir. Bağlayıcı bir yanı olmamasına rağmen müzakere sürecine olumlu ve yapıcı bir etki bırakmaktadır.

MDAÜ ile 1998 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşmaları sonunda katılım müzakereleri, 31 Mart 1998 tarihinde Londra'da yapılan Avrupa Konferansı ile başlamıştır. Konferansta; güvenlik politikaları, ortak savunma, ekonomik, bölgesel işbirliği, adalet ve içişleri gibi pek çok konu tartışılmıştır. Türkiye ilk konferansa katılamamış ancak Helsinki Zirvesi sonucu düzelen ilişkilerin ardından, Devlet ve hükümet başkanları düzeyindeki ikinci konferansa 7-9 Aralık 2000 tarihinde Nice'de katılmıştır (Aktar, 2002: 35).

2.4 Mali ve Teknik Araçlar

AB, mali ve teknik araçları kullanarak birliğe aday ülkelerin ekonomik ve sosyal boyutlardaki eksiklerini kapatmaya çalışmaktadır. Böylece kaybolan etkinliği yeniden sağlayarak aday ülkelerin AB'ye uyum süreci hızlanacak ve çeşitli alanlarda sahip oldukları eksikleri mali araçlarla kazanacaklardır. Bu bağlamda Çerçeve Tüzükler, aday ülkelerin öncelik seviyelerine bağlı olarak mali kaynak sağlamakta ve üyeliğe daha hızlı hazırlanmalarına yardım etmektedir. 1997 yılında Lüksemburg Zirvesi'nde Katılım Öncesi Stratejinin önemli biri unsur teşkil ettiği ve alınan kararlar uyarınca aday ülkelere verilecek yardım kaynakları belirlenmektedir. Son dönemde mali ve teknik araçlar arasında PHARE ISPA, SAPARD ve TAİEX gibi programlar bulunmaktadır.

2.4.1 PHARE (Coordinated Support for the Restructuring of Economies of Poland and Hungary)

PHARE, Strasburg Konseyi kararıyla 1989 yılında oluşturulmuş bir yardım programıdır. İlk bölümde de belirtildiği gibi MDAÜ için hazırlanmıştır. 10 aday ülke ile birlikte 1996 yılından itibaren Arnavutluk, Bosna Hersek ve Makedonya da PHARE'den faydalanmaktadır. PHARE Programları, MDAÜ'de yatırımcıları desteklemek yerine, serbest piyasa ekonomisini teşvik etmekte, yatırımcıları özendirici koşullar oluşturmayı hedeflemektedir. Ülkelerin önceliklerine göre yardımlar tespit edilmektedir. Yardımlar kredi ve teşviklerden oluşmaktadır. Yapılan yardımların miktarı ülkelere göre değişebilmektedir. Yardım için istenen ilk öncelik, özel sektörün geliştirilmesi ve ticaretin arttırılmasıdır. Kamu kuruluşlarının reformu, sağlık, eğitim, nükleer güvenlik, sosyal gelişme, araştırma, insani yardım, yiyecek yardımı, altyapı, çevre, istihdam ve tarımda yeniden yapılanma reformlarını içine alan bir çok yardım konusuna sahiptir (Erçin, 2002: 13).

PHARE Programı'nın finansmanı büyük ölçüde Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca Dünya Bankası, özel bankalar da finansman desteği sağlamaktadır (Karlık,19980: 144). 1996 yılında 13 ülkeyi içine alarak genişleyen PHARE Programı 2000-2006 yılları arasında 1 milyar 577 milyon Euro yardım yapılmasını öngörmüştür. PHARE Programı, kurumlaşmayı, yani adayların müktesebatı uygulamaya koyma kapasitelerinin güçlendirilmesini finanse eder. PHARE yoluyla AB, kısa süreli danışmanlık için, üye devletlerin bakanlıkları, bölgesel organları, kamu kurumları ve meslek örgütlerinden memurların daha uzun

sürelili görevlendirilmesi anlamına gelen eşleştirme yöntemiyle, uzmanlar gönderir. Tarım, maliye, çevre, adalet ve içişlerini ve her aday için Katılım Ortaklığı'nda belirlenen öteki önceliklerden herhangi birini kapsayan, mevzuat veya idare konusundaki spesifik sorunlar için mahallinde AB uzmanlığı sağlayan üç yüzden fazla eşleştirme projesi başlatılmıştır. PHARE ayrıca, aday ülkelerin müktesebatı uygulamak için teçhiz edilmesine yardımcı olmak amacıyla yatırım öngörmektedir. “Ekonomik ve sosyal kaynaşma” amacına yönelik diğere PHARE ödenekleri, her aday ülkenin katılım sonrasında, özellikle AB bölgesel fonlarını kullanmak için, ihtiyaç duyacağı mekanizmalar ve kurumların oluşturulmasına yardım etmektedir.

2.4.2 SAPARD (Special Accession Program for Agriculture and Rural Development)

2000 yılında oluşturulan mali yardım programlarından biri olan SAPARD 529 milyon Euro'luk bütçeye sahiptir. Aday ülkeler tam üye olana kadar bu program diğere gibi devam edecektir. Her ülke için bütünüyle yerinden uygulama yapısında, Avrupa Komisyonu tarafından akredite edilen ve onaylanan, yönetim ve ödemelerden sorumlu bir SAPARD Ajansı vardır. 2006 yılına kadar devam etmesi planlanan SAPARD Programı MDAÜ'lere belirli alanlarda bazı avantajlar sağlamaktadır:

- Tarım işletmelerine yapılan yatırımlar,
- Tarım ürünleri ticaretinin iyileştirilmesi,
- Tarım kaynaklarının doğru işletilmesi,
- Tarım projelerinin yeniden düzenlenmesi,
- Tarım üretiminde çevrenin korunmasına önem verilmesi,
- Tarım alanında alt yapının geliştirilmesi,
- Ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi,
- Kalite kontrol kuruluşlarının yeniden yapılandırılması,
- Üretici gruplarını oluşturarak, toplu eğitim hizmeti verilmesi,
- Köy ve kırsal alanların geliştirilmesi.

SAPARD Programı yardımlarının yapılması ülkelerin, tarım nüfusuna, tarım alanlarının yüzölçümüne, gayri safi yurt içi hasıla oranına, her ülkenin tarım alanındaki mevcut durumuna göre değişir (Erçin, 2002: 24).

2.4.3 ISPA (Pre-Accession Instrument for Structural Policies)

ISPA, MDAÜ'lerin AB'ne tam üyeliğe kadar faydalanacakları, 2000 yılında uygulamaya konan diğer bir yardım programıdır. Her yıl aday ülkelere ulaşım, teknik yardım ve çevre konusunda AB mevzuatına uyum sağlayabilmeleri için 1 milyar 40 milyon Euro yardım yapılması planlanmıştır. ISPA'nın öncelikli alanları; insan sağlığının korunması, doğal kaynakların akılcı ve ihtiyatlı kullanılması, çevrenin korunması ve çevre kalitesinin iyileştirilmesidir. Her aday ülke, ISPA kapsamında AB finansmanı için ulaştırma ve çevre konularında ulusal stratejiler hazırlamıştır ve Komisyon, atık su arıtma (Polonya, Bydgoszcz'da ve Macaristan, Győr'de), atık yönetimi (Romanya, Peatri Neamt'ta), karayolu ıslahı (Litvanya'da Koridor IXB) ve demiryolu ıslahları (Bratislava ve Senkvice arasındaki hat üzerinde) gibi projeleri onaylamıştır. Bundan dolayı ISPA Programı için atık suların işlenmesi, katı atıkların işlenmesi, ulaşım ağları ayrıca içme suyu ve hava kirliliği gibi konuları ilk hedefler olarak belirlemiştir (Aktar, 2002: 37).

2.4.4 TAIEX (Technical Assistance Information Exchange Office)

Essen Zirvesi'nde Ortaklık Anlaşması imzalayan ülkelerin tek bir pazarda bütünleşmenin kolaylaştırılması için alınmış olan kararlar bir rapor hazırlanması talep edilmiştir. İşte bu çerçevede hazırlanmış olan "Beyaz Kitap" isimli rapor 1995 Cannes Avrupa Konseyi Zirvesi'nde kabul edilmiştir. Kısa adı TAIEX olan "Teknik Yardım Bilgi Değişim Ofisi"de bu kapsamda oluşturulmuş ve ilk aşamada MDAÜ'leri tek Pazar konusunda bilinçlendirmeyi hedeflemiştir. 1997 yılı Lüksemburg Zirvesi sonrasında kapsamı genişletilmiştir. AB'ne üye ülkeler ile aday ülkeler arasındaki kamu idareleriyle çeşitli çalışmalar sürdürmekte, topluluğa uyum sürecinde yasal metinlere kolay ulaşmayı sağlamak ve aday ülkenin uyum sürecinde hangi seviyede olduğunu izleyebilmektedir. TAIEX faaliyetlerini PHARE Programı desteğiyle finanse etmektedir. TAIEX'in 150 katılım öncesi danışmanı görev başındadır. 2000 yılında PHARE çerçevesinde 129 proje başlatılmıştır, daha önce yürütülen proje sayısı 228'dir (Aktar, 2002: 38).

2.5 Müzakere Süreci

AB'ye aday ülkelerin tam üyelik yolundaki en büyük adımını müzakere süreci çizmektedir. Çünkü aday her ülkenin hangi koşullarda tam üye olacaklarını belirleyen

katılım müzakereleridir. Müzakereler ile aday ülkeler tam üyeliğin alt yapısını hazırlar. Katılım Müzakereleri, aday ülkelerin AB müktesebatını kabul etme, uygulama ve yürütme şartları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Katılım müzakereleri AB müktesebatı ile aday ülke mevzuatları arasındaki farklılıkların giderilmesini ve müktesebatın aday ülkeler tarafından uygulanmasını hedeflemiştir. Müktesebat denilen kavram ise AB'nin kuruluşundan bugüne biriken ve gözden geçirilen tüm AB mevzuatından oluşmaktadır. Müzakereler için AB müktesebatına uygunluk istenmektedir. Müzakerelerde yöntem açısından klasik prosedürler uygulanmaktadır. Müktesebatı temsil eden 31 konu başlığı son dönemde 29 konu başlığına indirgenmiştir. Bu 29 konu başlığı AB'ye katılacak ülkelerin müktesebat uyumunu kolayca sürdürebilmeleri için aşağıdaki gibi düzenlenmiştir (www.deltur.cec.eu.int) :

MÜKTESEBAT KONU BAŞLIKLARI

Başlık 1 Malların Serbest Dolaşımı	Başlık 17 Bilim ve araştırma
Başlık 2 Kişiler İçin Dolaşım Özgürlüğü	Başlık 18 Eğitim ve öğretim
Başlık 3 Hizmet Sunma Özgürlüğü	Başlık 19 İletişim ve bilgi teknolojileri
Başlık 4 Sermayenin Serbest Dolaşımı	Başlık 20 Kültür ve görsel-işitsel politika
Başlık 5 Şirketler Hukuku	Başlık 21 Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu
Başlık 6 Rekabet Politikası	Başlık 22 Çevre
Başlık 7 Tarım	Başlık 23 Tüketiciler ve sağlık koruma
Başlık 8 Balıkçılık	Başlık 24 Adalet ve içişleri alanlarında işbirliği
Başlık 9 Ulaştırma Politikası	Başlık 25 Gümrük birliği
Başlık 10 Vergileme	Başlık 26 Dış ilişkiler
Başlık 11 Ekonomik Ve Parasal Birlik	Başlık 27 Ortak dış ve güvenlik politikası
Başlık 12 İstatistikler	Başlık 28 Finansal kontrol
Başlık 13 Sosyal Politika Ve İstihdam	Başlık 29 Finans ve Bütçe Düzenlemeleri şeklindedir.
Başlık 14 Enerji	
Başlık 15 Sanayi Politikası	
Başlık 16 Küçük ve orta boy işletmeler	

Müzakerelerle ilgili fiili görüşmeler, AB Üyesi Devletlerle her aday ülke arasında bir dizi ikili hükümetler arası konferans biçiminde yapılmaktadır. Topluluk müktesebatının malların serbest dolaşımı, tarım, çevre, vb. gibi değişik bölümlerinin ayrıntılı biçimde incelenmesinden ya da diğer adıyla taranmasından sonra, aday ülkelerle bölüm bölüm müzakereler açılmaktadır. Tarama işlemi müzakerelerin ilk ve en önemli kısmıdır. Taramanın amacı, aday ülkelere topluluk müktesebatını ayrıntılı bir biçimde karşılaştırmak ve değerlendirilecek sorunların alanlarını tespit etmektir. İkinci önemli kısım kaydedilen gelişmeleri incelemek için genel bir tarama sürecinin başlatılmasıdır (Aktar, 2002: 40). Müzakere sürecinin en önemli aktörü durumundaki Komisyon, her bölüm üzerinde AB için ortak müzakere pozisyonları önermektedir. Müzakere pozisyonları Üye Devletlerce oybirliğiyle onaylanmaktadır. Müzakere oturumları bakan veya bakan yardımcısı, bir başka deyişle, Üye Devletlerin daimi temsilcileri ve aday ülkelerin Büyükelçileri veya üst düzey müzakere görevlileri düzeyinde yapılmaktadır. Müzakere sonuçları katılım anlaşması taslağı haline getirilerek onaylanmak üzere Konsey'e ve uygun görüşü alınmak üzere Avrupa Parlamentosu'na sunulmaktadır. Katılım anlaşması imzalandıktan sonra, bazen referanduma sunulmak üzere onaylanmak için Üye Devletlere ve aday ülkeye sunulur. Anlaşma yürürlüğe girdiğinde aday ülke Üye Devlet niteliği kazanır ve bu onay süreci yaklaşık iki yıl sürebilmektedir.

MDAÜ için ilk katılım müzakereleri 31 Mart 1998 tarihinde altı ülke ile resmen başlamıştır: Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Kıbrıs. 15 Şubat 2000 tarihinde ise altı aday ülke olan Bulgaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Romanya ve Slovak Cumhuriyeti ile daha katılım müzakereleri resmen başlatılmıştır. Yukarıda belirtilen gruptaki ülkeler ile eşzamanlı olarak müzakerelere başlama kararının alınmış olması, bu müzakerelerin aynı zamanda sonuçlanacağı anlamına gelmemektedir. Aday ülkelerle müzakereler ayrı ayrı yapılmakta olup, her müzakerenin hızı ilgili aday ülkenin ne ölçüde hazır olduğuna ve çözümlenecek sorunların karmaşıklığına bağlıdır.

Türkiye'nin durumu ise bu ülkelerden çok farklıdır. Çünkü henüz müzakerelere başlamış değildir. Fakat tam üye olmadan Gümrük Birliği'ne girmiş tek ülke olması bakımından "Gümrükler", "Rekabet Politikası" ve "Malların Serbest Dolaşımı"ni içeren 3 başlıkta müktesebatın % 80 uyumunu sağlamıştır. Aralık 2004 Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilirse,

katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlanacağını belirmişti. Türkiye'nin bu zaman zarfında programlardaki eksikleri gidermesi sonucu, 16-17 2004 Aralık AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi, Brüksel Zirvesi'nde Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005'de başlanması kararını almıştır.

3. BÖLÜM

TAM ÜYELİK YOLUNDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

3.1 Ortaklık/Ankara Anlaşması

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren çağdaşlaşma akımı ile Batılı Devletlere benzer bir model oluşturmayı amaçlamıştır. Bu temel stratejiyi izleyen İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Batı'da kurulmaya çalışılan birçok kuruluşun içerisinde yer almıştır. Bu yönde ilk olarak 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne 1952 yılında ise Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü'ne (NATO) katılmıştır (Erçin, 2002: 100). Dolayısı ile Türkiye altı Avrupa Ülkesi'nin (Belçika, Lüksemburg, İtalya, Almanya, Fransa, Hollanda) 1 Ocak 1958'de ROMA ANLAŞMASI ile oluşturduğu AET'ye kayıtsız kalamazdı. Bu nedenle Türkiye, AET'nin kuruluşundan 17 ay sonra, Yunanistan'ın ardından "ortak üye" olmak için 31 Temmuz 1959'da resmi başvurusunu yapmıştır. Bu durumda Türkiye AET'ye ortak üyelik için başvuran ikinci ülke olmuştur.

Yunanistan 1961 yılında ortaklık anlaşmasını imzalarken, Türkiye'de yaşanan askeri darbe görüşmeleri kesintiye uğratmıştır. İlk başvurudan 4 yıl sonra 12 Eylül 1963 tarihinde **Ortaklık/Ankara Anlaşması** imzalanmış, 1 Aralık 1964'te resmen yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması'na ortaklık ilişkilerinin genel esaslarını belirlediği için bu anlaşmaya bir "Çerçeve Anlaşması" da denebilir (Aykaç ve Parlak, 2002: 104). Ankara Anlaşmasının önsözünde Türk halkının yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğunun sağlayacağı desteğin ilerdeki bir tarihte Türkiye'nin Topluluğa katılmasına yardımcı olacağı belirtilmektedir. 28. maddede ise, "Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler" denmektedir (www.euturkey.org.tr). Bundan da görüleceği üzere Ankara Anlaşması uyarınca kurulan Türkiye-AB ortaklık ilişkisi Ankara Anlaşması ile kısa dönemde Türkiye ile üye devletler arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak ve kademeli bir şekilde Gümrük Birliği (GB)'ni kurmak hedeflenmekteydi. Nihai hedef ise GB'nin kurulmasından sonra tam üyeliğin gerçekleşmesiydi (Çarıkçı, 2001: 310).

Ankara Anlaşması ile Türkiye, AET'ye "ortak üye" olmuştur. Ancak bu ortaklık daha çok aşamalı bir biçimde gelişen ön ortaklık olarak yaşanmıştır. Ortak üyelikte, Topluluk organlarına katılım gerekmektedir, Türkiye'nin AT Zirveleri'ne katılımı bir türlü gerçekleşmemiştir. Çünkü tam üye olmadan gözlemci olarak bile katılım AT tarafından uygun görülmemiştir. Ankara Anlaşması'nın temel ilkeleri şunlardır (Karluk, 2002: 481) :

- Ankara Anlaşması'nda belirtilen amaçları gerçekleştirebilmek için Türkiye ve AET arasında bir gümrük birliği oluşturmak,
- Türk halkı ile AET üyesi halkları arasında daha sıkı bağlar kurmak,
- Türk ekonomisi ile topluluk ekonomisi arasındaki farkları en aza indirmek,
- Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olabilmek amacıyla mali yardımlarda bulunmak,
- Türkiye'nin gelecekte Topluluğa tam üye olmasını kolaylaştırmaktır.

Ankara Anlaşması, Türkiye'nin tam üyeliği için üç aşama öngörmüştür. Bu aşamalar; Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem'den oluşmaktadır.

3.1.1 Hazırlık Dönemi (1964-1973)

Ankara Anlaşması'nın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesi ile başlayan ve 1 Ocak 1973 tarihine kadar eden bir dönemdir. Türk ekonomisinin güçlendirilmesinin planlandığı bu dönemde ilk olarak 5 yıllık bir süre öngörülmüş, Türkiye'nin isteği doğrultusunda 10 yıla kadar uzatılabileceği belirtilmiştir ve bu süreç 9 yıla kadar uzamıştır (Karluk, 2002: 484). Türkiye bu süre boyunca herhangi bir fedakârlık üstlenmemiş, ancak AET'ye karşı iki yükümlülük üstlenmiştir. Öncelikle o dönemde Türkiye, ihracatının yaklaşık % 80'ini oluşturan dört geleneksel tarım ürününde (tütün, fındık, kuru incir, kuru üzüm) belirli kota dilimi içinde kalarak gümrük vergilerini düşürmüştür. Pamukta sıfır gümrük vergisi uygulamıştır (Çarıkçı, 2001: 310). İkinci olarak ise AET, 5 yıllık dönem için 175 milyon ECU tutarında kredi açmıştır. Türkiye ise bu dönemde, AET tarafından sağlanan mali desteklerle ekonomisini güçlendirmek ve "Geçiş Dönemi" için gerekli şartları uygulamakla yükümlü olmuştur.

Hazırlık Dönemi boyunca AET ile yapılan ihracat % 152, ithalat ise % 305 gibi rekor oranlarda artmıştır. 1964 yılında 137,8 milyon \$ ihracat, 1972 yılında 347 milyon \$'a çıkarken aynı dönemde 154,5 milyon \$ olan ithalat 1972'de 625,5 milyon \$'a ulaşmıştır. Topluluğun, Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı aynı dönemler itibari ile % 33,5'den % 39,2'ye, toplam ithalat içindeki payı ise % 28,7'den % 41,7'ye yükselmiştir (Erçin, 2002: 102). Bu sonuçlardan ihracat üzerinde belirli bir artış olduğu ancak ithalattaki artışın daha fazla olduğunu açık bir şekilde görülmektedir. İthalatın, ihracattan daha hızlı yükselişi ve Türkiye pazarı'nda AET'nin payının büyümesi, bu dönemde Türkiye'nin topluluk için iyi bir pazar olduğunu göstermektedir. Ankara Anlaşmasının ilkelerinden biri olan Türk ekonomisinin kalkınmasına yönelik mali yardımların yapılması hazırlık döneminde başlamıştır. İmzalanan Birinci Mali Protokol gereği AET Türkiye'ye 175 milyon ECU kredi vermiştir. Bu kredinin büyük bir bölümü Keban Barajı ve I.Boğaz Köprüsü'nün finansmanında kullanılmıştır.

3.1.2 Geçiş Dönemi (1973-1995)

Hazırlık Döneminin ilke olarak 5 yılda bitmesi koşulunu uygulayan Türkiye, kendisine tanınan bu süreyi uzatma hakkını kullanmamış ve Geçiş Dönemi için gerekli görüşmelere başlamayı talep etmiştir. Bunun üzerine başlayan görüşmeler 23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol ile sonuçlanmıştır. Geçiş Dönemi Katma Protokol'un 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmesi ile başlamıştır.

Bu dönemin asıl amacı, öngörülen 12-22 yıl içerisinde Türkiye ile AET arasında sanayi mallarını kapsayan bir gümrük birliği oluşturmaktır. Bu nedenle söz konusu malların aşamalı bir biçimde gümrük, resim ve harçların sıfıra indirilmesi, AET'nin ortak gümrük tarifesinin uygulanması, tarife dışındaki miktar kısıtlamalarının kaldırılması gerekiyordu. Topluluğun Türkiye'de ithal ettiği zeytinyağı, salça, şeker, tekstil, kömür-çelik ürünleri gümrük birliğinin kapsamı dışında tutulmuştu (Seyidoğlu, 1999: 269). Geçiş Dönemi'nde bu amaç çerçevesinde Katma Protokol'de malların serbest dolaşımı, OTP'ye uyum, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma ve ekonomi politikaları gibi konuların mevzuata uyumlaştırılması öngörülmüştür (Töre, 2001: 494).

Geçiş Dönemi'nde Türkiye'nin AET'den ithal ettiği ve dış rekabet gücü zayıf olan (otomobil, otobüs, traktör, televizyon ve kağıt ürünleri vs.) ve yeni oluşturulmuş bazı sanayi kollarında ithalat vergileri 22 yıllık bir süre içinde sıfıra indirilecektir (Dağdemir,

1998:84). Diğer sanayi ürünleri ithalatında (buzdolabı, aküler, örgü makineleri, bataryalar, deniz taşıtları vs.) ise gümrük vergileri 12 yılda sıfıra indirilecekti. Verilen süreler itibariyle Türkiye en geç 1996 yılının başında AB ile sanayi malları üzerinde GB'yi kuracaktı (Seyidoğlu, 1999: 270). Ancak Türkiye, Geçiş Dönemi içinde üstlendiği gümrük indirimlerini öngörülen takvim içinde gerçekleştirememiştir. 1973 ve 1976 yıllarında Katma Protokol çerçevesinde belirlenen gümrük indirimlerini gerçekleştirmiş, 1978 yılında ise 12-22 yıllık süreç içindeki gümrük indirimlerini tek taraflı olarak tam üyelik başvurusunu yaptıktan 1 yıl kadar sonraya yani 1988 yılına kadar dondurmıştır. Bundan sonraki dönemde ise ertelenmiş yükümlülüklerini daha hızlı bir biçimde gerçekleştirmiştir.

Türkiye Geçiş Dönemi boyunca üstlendiği yükümlülükleri yerine getirebilmek için AET'den alacağı mali yardımları arttırmayı hedeflemiştir. Çünkü Ortaklık Anlaşması'nda Türkiye'nin Geçiş Dönemi süresince mali yardımlarla destekleneceği belirtilmiştir. Topluluk bu dönemde İkinci Mali Protokol çerçevesinde 1973 yılında 220 milyon ECU, üçüncü mali protokol çerçevesinde 1977 yılında ise 310 milyon ECU'luk bir yardım sağlamıştır. 1980 yılında Dördüncü Mali Protokol çerçevesinde 600 milyon ECU tutarındaki mali yardım ise 1981 yılında Yunanistan vetosu yüzünden alınmamıştır (Çarıkçı, 2001:311).

3.1.3 Son Dönem

AET ile Türkiye arasındaki son dönem Ortaklık Anlaşması'na dayanarak, GB'nin kurulmasına dayanmaktadır. Kısaca bu dönemde Türkiye önce gerekli şartları sağlayarak GB'yi kuracak sonra tam üyeliğe yönelik koşulları oluşturacaktır. Türkiye AET'nin ekonomik politikalarına uygun olarak kendi politikalarını uyumlaştıracaktır ve 1996 yılı itibariyle son döneme girilecektir.

Ancak Topluluğun 1981 yılında ikinci genişleme sürecinde önce Yunanistan'ı sonra da üçüncü genişleme ile İspanya, Portekiz'i tam üye olarak kabul etmesi Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Zaten Türkiye 12 Eylül askeri müdahalesi ile zor günler geçirmiş ve bu nedenle Toplulukla ilişkileri gerginleşmiştir. Özellikle insan hakları ve demokrasi konusunda Topluluk Parlamentosu tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştır (Bozkurt, 1997: 278). Türkiye 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerle yeni bir döneme girmiş ve güçlü bir iktidar ile yoluna devam etmeye karar vermiştir.

Geçiş Dönemi'nin bitmesini beklemeden Yunanistan'ın da yaptığı gibi tam üyelik başvurusunu yapmıştır (Karluk, 2002: 500).

Türkiye'de 24 Ocak 1980 tarihinde uygulanmaya başlanan istikrar programı ile ekonomide büyük bir reform dönemi başlatılmıştı. Dışa açık, uluslar arası ekonomi ile bütünleşmeye çalışan bir iktisat politikasını uygulayarak, Toplulukla ilişkileri açısından önemli bir safha kaydetmiş bulunuyordu. Yine bu dönemde Türkiye'de enflasyon % 30'lara gerilemiş, büyüme hızı % 4'e çıkmış, ihracat 3 yıl içinde, 1980'de 3 milyar \$'dan 1983'te 6 milyar \$'a çıkararak ikiye katlanmıştı (Şahin, 2000: 188). Dolayısıyla Türkiye'nin iktisadi anlamdaki bu yeni açılımı, AB'ye yönelik tam üyelik çabalarına önemli bir ivme vermiştir. Fakat diğer taraftan Avrupa Topluluğu'nun güneye doğru genişlemesi Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Çünkü tarım ihracatı bakımından rakipleri olan Portekiz ve İspanya topluluğa tam üye olması, bu ülkelerin Türkiye'ye karşı önemli bir rekabet avantajı sağlamasına yol açmıştır. Bunlara ek olarak, Yunanistan'ın topluluğa tam üye olmasını takip eden dönemde, sürekli olarak Türkiye aleyhtar bir politika izlemesi de Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu beklenenden daha önce yapmasına neden olmuştur (Şen, 2003: 651).

3.2 Tam Üyelik Başvurusu ve Gümrük Birliği

Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde, Ankara Anlaşması'ndan bağımsız olarak ve daha öncede belirtildiği gibi öngörülen sürenin dolmasını beklemeden AKÇT'yi kuran Anlaşma'nın 98 nci maddesine göre AKÇT'ye, AET'yi kuran Anlaşma'nın 237 nci maddesine göre AET'ye ve EURATOM'u kuran Anlaşma'nın 205 nci maddesine göre EURATOM'a tam üyelik başvurusunda bulunmuştur (Karluk, 2002: 500).

Türkiye'nin tam üyelik başvurusu Konsey'in ön incelemesinden sonra Komisyon'a iletilmiştir. Komisyon bu konudaki görüşünü 2,5 yıl gibi çok uzun bir süre sonra 18 Aralık 1989'da gerek ekonomik gerekse siyasi analizlerle hazırlanmış 135 sayfalık bir raporla açıklamıştır (Şen, 2003: 651). Komisyon Türkiye'nin tam üyeliğe alınabileceğini bildirmekle birlikte, Topluluğun kendi iç pazarını tamamlamadan önce üye kabul etmeyeceklerini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'nin tarım sektöründeki eksiklikleri, sanayideki koruma oranlarının yüksekliği, makro ekonomik sorunlar ve sosyal politikalardaki mevcut eksiklikler sebebiyle üyeliğinin ancak Katma Protokol'de öngörülen 22 yıllık sürenin sonunda mümkün olabileceği belirtilmiştir. Komisyon, mali

işbirliğinin canlandırılması, GB'nin tamamlanması, siyasal ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesini tavsiye etmiştir (Erçin, 2002: 105). Bütün bu yaşananlardan da anlaşıldığı gibi aslında bu raporla Türkiye ile olan ilişkilerin sadece Ankara Anlaşması çerçevesinde yürütölmek istendiğı anlaşılmıştır (Oran, 2002: 95).

Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun reddedilmesinin ardından Türkiye ile AET arasındaki ilişkiler, AET'nin istekleri doğrultusunda Ankara Anlaşması çerçevesinde sürdürölmüştür. Gümrük Birliğı'nin Katma Protokol'de öngöröldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli çalışmalar yapılmıştır. 25-26 Mayıs 1993 tarihinde Türkiye ile AB arasındaki müzakereler başlamış, iki yıl sonra 6 Mart 1995 tarihindeki toplantıda Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı karar ile Gümrük Birliğı kurulmuştur ve böylece 31 Aralık 1995 tarihinde resmi olarak Ankara Anlaşması'nın öngördüğü "son dönem" gerçekleşmiş, Türkiye Gümrük Birliğı'ne girmiştir.

Türkiye uygulamanın başladığı tarihte GB'ye konu olan ürünlerde Birliğe karşı gümrük tarifelerini kaldırmış ve üçüncü öülkelere karşı da Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)'ni uygulamaya başlamıştır. Daha sonra AB'den ithal edilen sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergileri sıfırlanmış, gümrük vergilerine eş etkili tedbirler de (damga, belediye resmi, harçlar, fonlar vs.) kaldırılmıştır (Şen,2003: 653). Türkiye ayrıca tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatını düzenlemek için ikili anlaşmalar yapmış, çeşitli kurumsal alanlarda ortak dış ticaret politikasını AB'ye uyumlaştırmak için kurumlar oluşturmuştur. Örneğın, Değerlendirme Kurulu, Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Koruma Önlemlerini Değerlendirme Kurulu, İthalatta Haksız Rekabeti Değerlendirme Kurulu vs. gibi (Seyidoğlu, 1999: 277). Böylece Türkiye üstüne düşen tüm görevlerini yapmış ve tek taraflı taahhüt altına girmiştir. Çünkü Türkiye ile AB arasında kurulan GB'nin en önemli özelliğı, Türkiye'nin tam üyeliğe alınmadan GB yapısının içine girmiş olmasıdır. Türkiye'den önce hiçbir öülke AB'ye tam üye olmadan GB'ye girmemiştir. Böyle bir durum ise Türkiye ile AB arasında karşılıklı yükümlölükler ve çıkarlar bakımından, Türkiye'nin daha fazla taahhüt altına girdiğı bir asimetrik duruma işaret etmektedir.

Türkiye'nin GB'ye girilmesi ile birlikte 1995 yılında AB'ye olan ihracat 11 milyar \$ iken 1998'de 13,4 milyar \$'la yükselmiştir. AB'nin ihracattaki payı 1995'de % 51, 1996'de % 49,7, 1998 yılında ise % 50 olmuştur. 1995 yılında ithalat 16,8 milyar \$ iken

1998’de 24 milyar \$ gibi bir düzeye ulaşmış, AB’nin ithalattaki payı aynı dönemler içinde % 47,2’den % 52,4’e yükselmiştir. Burada en önemli dikkati çeken konu ithalatın ihracattan daha fazla artmış olmasıdır. GB ile ticaret artırıcı etkinin doğduğu, ancak, bu etkide ithalatın ihracattan daha büyük paya sahip olduğunu görülmektedir (www.gumruk.gov.tr). Bu durumun temel sebebi, Türkiye’nin tek taraflı olarak 1971 yılı itibariyle bazı istisnalar dışında sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olması, AB’nin ise bu hakkı 1996 yılında elde etmesidir. GB’nin ithalatı uyarıcı bir etki oluşturması dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur (Seyidoğlu, 1999: 279). 1995 yılında toplam dış açık 14 milyar \$ iken 1997’de 22,2 milyar \$, 2000’de ise 26,7 milyar \$ olmuştur. 2001 yılında dış ticaret açığı 10 milyar \$ düzeyine inmiş, 2002’de 15,4 milyar \$, 2003’de ise 21,8 milyar \$ gibi bir seviyeye çıkmıştır (www.dtm.gov.tr).

Bununla birlikte Türkiye’nin dış ticaret açığının ne kadarının doğrudan Gümrük Birliği’nden kaynaklandığını belirlemek oldukça güçtür. Gümrük Birliği öncesi de AB ile dış ticaret açığının yaklaşık olarak Gümrük Birliği sonrası oluşan dış ticaret açığı oranında olduğu, ayrıca aynı dönemde gerek dünyada gerek Türkiye’de yaşanan makro ekonomik gelişmelerin de Türk dış ticaretinin yapısını etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda, 1994 yılında Türkiye’de yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyonun ardından Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan ekonomi politikalarının uygulanması, Türk ihraç ürünlerinin fiyat rekabetini etkilemiş ve ithalat lehine dağılımda rol oynamıştır ve GB’ye girildiği ilk birkaç yılda toplam dış ticaret açığının yükseldiği daha sonraki dönemlerde ise toplam dış ticaret açığının azaldığı göz ardı edilmemelidir (www.foreigntrade.gov.tr). Ayrıca Türkiye ekonomisinin AB ekonomisine oranla rekabet gücü daha düşük olması nedeniyle, başlangıçta ithalatın ihracattan hızlı artması doğaldır. Zamanla ortak üretim, teknoloji transferi, bilgi akışı ve Ar-Ge faaliyetlerinin artmasıyla Türkiye ekonomisi daha iyi performans gösterebilmesi ve ticaret artırıcı etki Türkiye’nin lehine daha çok dönmesi beklenmektedir.

3.3 Türkiye - AB Ortaklığının Kurumları

“Ortak üyelik” tam üyelikten farklı bir statüdür. Bu nedenle ortak üye topluluğun asıl organlarına katılamamaktadır. Buna karşılık tam üyelere özgü yürütme ve yargı organları vardır. Ankara Anlaşması hükümlerince Türkiye de “ortaklık statüsü”

kapsamındadır. İşte Türkiye ve AET aralarındaki ortaklık prosedürünü uygulamak üzere bazı özel kurumlar oluşturmuşlardır:

3.3.1 Ortaklık Konseyi

Ankara Anlaşması'nın 6 ncı maddesinde, ortaklık rejiminin uygulanması ve gittikçe gelişmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Ortaklık Konseyi taraflar arasındaki ilişkilerin görüşüldüğü ve karara bağlandığı en önemli organdır. Çalışmalarını Ortaklık Komitesi aracılığı ile yürütür. AB Konseyi ile Komisyonu'nun, Türk Hükümeti'nin ve üye devletlerin temsilcilerinden oluşur (Seyidoğlu, 1999: 271). Konsey'de tarafların birer oy hakkı vardır. Kararlar oy birliği ile alındığından bir anlamda her iki tarafın da veto hakkı vardır.

Ortaklık Konseyi'nin temel görevi Ankara Anlaşması'nın yürütülmesini sağlamaktır. Konsey'in ortaklık amaçlarını gerçekleştirebilmek için aldığı kararlar taraflar tarafından uygulanmaktadır. En önemli yetkisi Karar yetkisidir. Ortaklık amaçlarının gerçekleştirilmesi ile Ankara Anlaşması ve ona dayanan protokollerin öngördüğü durumlarda konsey bu yetkiye sahiptir. Taraflar Konsey'in aldığı kararlara uymakla yükümlüdür (Karluk,2002: 541). Ayrıca alınan kararlar bağlayıcı niteliktedir. Ancak Konsey tavsiye kararları da alabilmektedir. Konsey, yılda iki defa Bakanlar düzeyinde toplanır ve ortaklık rejiminin sonuçlarını belirli aralıklarla inceler ve de düzenli raporlar hazırlar.

3.3.2 Ortaklık Komitesi

Ortaklık Komitesi, Ankara Anlaşması çerçevesinde Ortaklık Konseyi kararı ile oluşturulmuş yardımcı bir organdır. İlk görevi Ortaklık Konseyi'ne yardımcı olmak ve işlerin devamlılığını sağlamaktır. Bu bağlamda Konsey'in gündeminin belirlenmesi ve bazı teknik sorunların giderilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca ortaklığın sürekli bir yönetim organı olarak görev yapar ve Brüksel'de Büyükelçiler düzeyinde toplanır. Komite'nin hazırladığı raporlar Konsey'e sunulmaktadır. 11 Nisan 2000 tarihinde Ortaklık Komitesi'ne bağlı olarak çalışmak üzere 8 alt komite oluşturulmuştur (Karluk, 2002: 552). Bunlar aşağıda belirtildiği gibidir:

- Tarım ve Balıkçılık
- İç Pazar ve Rekabet
- Ticaret, Sanayi, Kömür ve Çelik Ürünleri
- Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistikler
- Yenileme
- Ulaştırma, Çevre ve Enerji
- Gümrükler, Vergi, Uyuşturucu Trafığı ve Kara Paranın Aklanması

3.3.3 Karma Parlamento Komisyonu (KPK)

Türkiye AB Karma Parlamento Komisyonu, Ankara Anlaşması çerçevesinde TBMM ve Avrupa Parlamentosu kararları ile oluşturulmuştur. Karma Parlamento Komisyonu, ortaklığın demokratik denetim organı olup, öneri niteliğinde kararları almakta ve taraflar arasında ortaya çıkan bütün sorunları görüşmektedir. Ayrıca, Ortaklık Konseyi'nin kendisine sunduğu yıllık faaliyet raporlarını incelemekte ve Türkiye ile Topluluk arasındaki ortaklığa ilişkin konularda tavsiyelerde bulunmaktadır. TBMM ve Avrupa Parlamentosu'ndan seçilen 15'er üyeden oluşmakta ve yılda iki kez toplanmaktadır.

3.3.4 Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi (GBOK)

Gümrük Birliği'nin işleyişi ile ilgili olarak, Türk mevzuatının AB mevzuatına uyumu ilkesi doğrultusunda 1/95 Ortaklık Konseyi kararı ile oluşturulmuştur. Genel olarak ayda bir defa toplanması kararlaştırılmıştır. Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi'nin görevi, GB'nin işleyişi ile ilgili görüşleri belirtmek, taraflar arasında ortak görüş bütünlüğünü sağlamak ve Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmaktır. Bu komite bilgi ve görüş alışverişi sağlamaktadır. Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişini teminen görüş bildirmektedir. Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi Türkiye, Komisyon ve üye devlet temsilcilerinden oluşmaktadır. Komite Başkanlığı ise 6 ayda bir dönüşümlü olarak yapılmaktadır.

3.4 Kopenhag Zirvesi'nden Lüksemburg Zirvesi'ne Türkiye –AB İlişkileri

Çalışmanın birinci bölümünde bahsedildiği gibi 21-22 Haziran 1993 tarihinde Danimarka Dönem Başkanlığı sonunda Kopenhag Zirvesi düzenlenmiştir. Bilindiği üzere Kopenhag Zirvesi'nde öncelikle AB'nin MDAÜ'ni kapsayan genişleme süreci

kabul edilmiş ve AB'ye üye olacak devletler için çeşitli kriterler sunulmuştur. Bu kriterler çalışmanın ikinci bölümünde belirtildiği gibi; siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk müktesebatının kabulüdür.

Kopenhag Zirvesi Türkiye için olumlu bir süreç öngörmemiştir. MDAÜ'ne üyelik statüsü verileceği kabul edilirken, Türkiye ile ilişkilerin sadece GB doğrultusunda yürütüleceği belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye'den tam üyelik için gerekli şartların yerine getirilmesi istenmiştir.

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde Lüksemburg'da gerçekleştirilen AB Zirvesi'nde genel olarak genişleme ile ilgili kararlar çıkmıştır. Ayrıca ekonomik ve parasal birlikle ilgili de kararlar alınmıştır. Lüksemburg Zirvesi'nde Komisyon tarafından hazırlanan **Gündem 2000 Raporu**, AB'nin 2000'li yıllarda izleyeceği politikalara yön vermiş, MDAÜ'nin tam üyeliğine ilişkin verdiği ciddiyeti ortaya koymuştur. Bunun sonucunda 10 MDAÜ, Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta ile üyelik görüşmelerinin başlatılması kararlaştırılmıştır. Türkiye Gündem 2000 Raporu'nda yine bu sürecin dışında tutulmuş sadece tam üyelik için ehil olduğu belirtilmiştir. Bu gelişme ise Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerine başlaması hedefinin daha ileri bir tarihe bırakılması anlamına gelmiştir (www.euturkey.org.tr). Ayrıca adaylığı teyit edilmediği halde Londra'da ilk kez gerçekleştirilecek olan Avrupa Konferansı'na davet edilmiştir. Türkiye bu daveti kabul etmemiştir. Yaşanan bu hayal kırıklığı nedeni ile zamanın Anadol-D Hükümeti AB ile siyasi diyalogu askıya aldığı açıklamıştır (Uysal, 2000: 148). Ayrıca, AB Konseyi, Lüksemburg Zirvesi ile ayrımcı bir muamele yaparak, Türkiye'ye diğer adaylar gibi bir "ön katılım" programı sunmamıştır (Karluk, 2002: 686).

Lülsemburg Zirvesi sonrasında Türkiye ile AB ilişkileri arasında önemli değişim ya da ilerleme kaydedilmemiştir. 15-16 Haziran 1998 tarihinde İngiltere'nin dönem başkanlığındaki Avrupa Zirvesi toplantısı Cardiff kentinde yapılmıştır. Lüksemburg Zirvesi'nin Türkiye'yi genişleme sürecinin dışında bırakan sonucu, Türkiye'de her kesimde büyük hayal kırıklığı yaratmıştır (www.ebso.org.tr). Dolayısıyla Türk kamuoyundaki bütün iyi niyetli beklentilere rağmen, Cardiff Zirvesi'nde de Türkiye'nin durumunda çok önemli bir değişiklik yaşanmamıştır.

Ancak yine bu Zirve’de gergin havanın biraz da olsa dağıtılması adına Türkiye’nin statüsünde “**üyelik için ehil**” yerine “**üyelik adayı**” gibi bir değişiklik yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu çok küçük olumlu değişimin genişleme sürecindeki Türkiye’nin konumunda nisbi nitelikte bir iyileştirme yapmakla beraber, Lüksemburg’da Türkiye’ye karşı yapılan ayırıcı muameleyi izale edecek boyutta bir ilerleme sağlamadığı da görülmüştür. Zirve’nin bu sonucuna yönelik 17 Haziran 1998 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu açıklamasında, bu durum saptandıktan sonra Türkiye’nin adaylığının kabul edilmesinin ek siyasi koşullara bağlanmasının kabul edilemeyeceği belirtilmiştir (www.euturkey.org.tr).

Cardiff Zirvesi’nde Topluluk müktesebatına uyum için düzenli raporların hazırlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan “Avrupa Stratejisi” onaylanmıştır. Türkiye için oluşturulan Avrupa Stratejisi şu noktaları içermektedir:

- GB’nin derinleştirilmesi,
- Mali İşbirliği’nin uygulanmaya başlanması,
- Ankara Anlaşması’nın potansiyelinin geliştirilmesi,
- Çeşitli kurumlara ve programlara katılımın gerçekleştirilmesi.

11-12 Aralık 1998 tarihinde ise Viyana Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede de genel olarak genişleme konusu hâkim durumdadır. Türkiye için Avrupa Stratejisi’ni sürdürerek ilişkilerin devam edeceği açıklanmıştır. Zirve sonuç bildirgesinde Türkiye ile ilgili ifadeler çok az yer verilmiştir. 1999 yılındaki Köln Zirvesi’nde de Türkiye açısından önemli bir gelişme ortaya çıkmamıştır. Böylece Kopenhag Zirvesi’nde başlayarak Lüksemburg, Cardiff, Viyana ve Köln Zirveleri Türkiye’nin beklentilerine cevap olmadığı ortaya çıkmıştır.

Ancak Cardiff Zirvesi’nde Türkiye için İlerleme Raporu hazırlanmasına ilişkin karar, diğer aday ülkeler gibi izleme prosedürü oluşturacağı için belirli ölçülerde Türkiye’nin aday ülke olarak algılandığının bir ifadesi olarak olumlu sayılmıştır (www.euturkey.org.tr). AB Komisyonu diğer aday ülkelerle birlikte Türkiye için de hazırladığı İlerleme Raporu’nu 4 Kasım 1998’de ilk kez Türkiye’ye tevdi etmiştir (Şen, 2003: 659). 3-4 Haziran 1999 tarihlerinde Köln’de yapılan AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesinde Almanya tarafından hazırlanan ve Türkiye’nin beklentilerini

karşılatabilecek nitelikteki taslak metin, İngiltere ve Fransa'nın desteğine rağmen, Yunanistan'ın ve diğer bazı üye ülkelerin olumsuz tutumları neticesinde kabul edilmemiştir.

3.5 Helsinki Zirvesi'nin Önemi Ve Zirve Sonrası Türkiye-AB İlişkileri

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Finlandiya Dönem Başkanlığı'nda gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde bir dönüm notası yaşanmış, Türkiye oybirliği ile AB'ye "aday ülke" olarak kabul edilmiştir. Diğer aday ülkelerle eşit muamele göreceği açık ve kesin olarak teyit edilmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin, diğer adaylar ile beraber reformların hızlandırılması ve desteklenmesi için bir katılım öncesi stratejisinden yararlanması ve katılım öncesi mali yardım için bütün AB kaynaklarının tek bir çerçeve altında koordine edilmesi öngörülmüştür.

Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesinin en önemli nedenleri arasında, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri çerçevesinde reformları uygulama kararlılığı, Balkanlar'da ve Kafkaslar'da Türkiye'nin enerji kaynakları açısından çevredeki stratejik önemi, ABD'nin bu nedenlerle verdiği açık destek, Yunanistan'ın AB baskısı ile Kıbrıs konusunda Türkiye'yi daha iyi etkileyebileceği düşüncesi, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması ile terör tehdidinin ortadan kaldırılması, demokratikleşme yönündeki açılımlar ve IMF ile uygulanan istikrar programının başarılacağı umutları sayılabilir (Öniş, 2001: 18). Türkiye'nin adaylık statüsünü alması ile birlikte AB ile yeni bir dönem başlamıştır.

Türkiye-AB ilişkileri Helsinki Zirvesi'nin ertesinde ivme kazanmış ve 3 yıllık bir aradan sonra yapılmaya başlanan Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi toplantılarında adaylık sürecini etkileyen önemli kararlar alınmıştır ve ilk olarak 29 Nisan 2000 tarihinde Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda Birlik Müktesebatını oluşturan 31 konu başlığı altında incelenmesi kararı alınmıştır. Ancak daha sonra yapılan bir değişiklikle katılım müzakerelerinin 29 konu başlığı altında incelenmesi kararı alınmıştır. Bu konu başlıkları kısaltılarak 8 alt komite tarafından incelenmiştir. Bu alt komiteler, AB mevzuatını içeren konuları, başlıklar üzerinde incelemeye başlamışlardır. Bu incelemeleri hem Türkiye hem de AB 'den gelen uzmanlar sürdürmektedirler. Bu sebeple de karşılıklı anlaşılabilirlik ve uyum sağlayabilmenin de arttığı söylenebilir. Esasen, Türkiye'nin Gümrük Birliği

kapsamında edindiği birikim de bu uyum sağlayabilme de büyük rol oynamıştır. Söz konusu toplantılar neticesinde uyum çalışmalarının hem zaman hem de nitelik açısından daha kapsamlı ele alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Helsinki Zirvesi'nden sonra yaşanan diğer önemli bir aşama 8 Kasım 2000 tarihinde Komisyon tarafından Türkiye için hazırlanan "Katılım Ortaklığı Belgesi" (KOB)'dir. Bu belge ile diğer tüm aday ülkeler gibi Türkiye'nin de katılım kriterleri için kısa ve orta vadeli öncelikleri belirlenmekte ve bu öncelikleri destekleyecek AB mali programı ve onun koşulları tespit edilmektedir (Şen, 2003: 661). Aynı zamanda KOB ile Türkiye'nin adaylık sürecinin işleyişi belirli bir takvime bağlanmakta, mali ve teknik yardımlar içinde bir kesinlik kazanma amaçlanmıştır (Oran, 2002:355). KOB'nin önemi ve işlevi, aday ülkenin hazırlayacağı "Ulusal Program"a zemin teşkil etmesi ve ışık tutmasıdır. Ulusal Program'ın hazırlanmasında göz önünde tutulacak husus, Türkiye'nin KOB'nin anlayışıyla uyumlu olarak, belgede işaret edilen hususları, kendi önceliklerini dikkate almak suretiyle öngöreceği ölçütlerle ve yöntemlerle hayata geçirmesidir. KOB ile Ulusal Program arasındaki bağlantıda önemli olan, AB ve Türkiye olarak tarafların aynı hedefi paylaşmaları, bu hedef doğrultusunda birlikte çalışmaları ve KOB'de belirtilen hususların, Türkiye'nin öngöreceği ölçütler ve yöntemlerle hayata geçirilmesidir (www.kobinet.org.tr). AB bu durumu göz önüne alarak 26 Şubat ve 8 Mart 2001 tarihlerinde Mali Yardım Tüzüğü ve KOB'yi onaylamıştır.

Ulusal Program'ın hazırlanması, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde çok önemli bir merhale olmuştur. Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Program'ın hazırlanmasından sorumlu Devlet Bakanlığı ve AB Genel Sekreterliği'yle sürekli işbirliği içinde olarak ve kendi desteğini, katkısını bu çalışmalarla getirmiştir (www.dtm.gov.tr). Türkiye KOB'un çerçevesinde 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından Ulusal Programı kabul etmiştir.

Türkiye'nin Ulusal Programı KOB ile paralellik sağlasa bile tam bir uyum sağlamamıştır. Türkiye'nin, gerekli bilgileri net vermediği, kararlar için somut yaklaşımları sergileyemediği, takvim ve yönetime ilişkin belirsizlikler yaşadığı yönünde eleştiriler yapılmıştır. Özellikle de siyasi kriterler çerçevesinde eleştiriler yapılmış, ayrıntılara girilmeden yüzeysel kalındığını sadece çalışmaların başlatılması için hazırlandığı söylenmiştir. KOB'da yer alan önceliklerin hayata geçirilmesi konusunda Ulusal Programlar da daha net ve kesin ifadelere yer verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bununla beraber, Türkiye UP'nin kabulünden sonra AB müktesebatına uyuma yönelik olarak Anayasa'daki 34 maddeyi değiştirmiş, Türk Hukuk mevzuatında uyum kanunlarını çıkarmıştır. Ağustos 2002'de bu reform çalışmalarına ek olarak idam cezası dahil 13 maddelik AB Uyum Yasa Teklifi'ni kabul etmiştir (www.ntvmsnbc.com). Böylece tam üyelik yolunda gösterilen çabalarla kararlı bir duruş sergilediği anlaşılmıştır.

Türkiye'nin UP kapsamında gerçekleştirdiği reformlar, 2001 İlerleme Raporu'na olumlu yansımıştır. 2001 İlerleme Raporu'nun olumlu sonuçlanması, Aralık 2001'de Belçika Laeken Zirvesi'nin sonuçlarına da yansımıştır. 14-15 Aralık 2001 tarihinde Avrupa Birliği (AB) üyesi 15 ülke ile aday 13 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarını bir araya getiren Laeken Zirvesi'nde "Türkiye ile müzakereler yakın" ifadesi, Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir aşama olarak nitelendirilmiştir. Çünkü Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerinin başlaması perspektifine yaklaştığı ilk kez bir AB Zirvesi'nde devlet ve hükümet başkanlarının onayını taşımasıyla resmen belgelenmiştir. Zirvede, AB'nin danışma meclisi olarak nitelendirilebilecek "Konvansiyon" kurulmuş ve zirve sonrasında Türkiye AB Konvansiyonu'na davet edilmiştir (www.belgenet.com).

Ayrıca adaylık sürecinde, mali ilişkiler de AB'nin aday ülkelere yönelik katılım öncesi stratejisinde yer alan prensipler ve enstrümanlar kapsamında düzenlenmeye başlanmıştır. Türkiye için katılım öncesi mali yardım imkanlarının tek bir çerçeve altında toplanmasını ve kullanımında ademi merkezîyetçi esasların uygulanmasını sağlayan yeni Yönetmelik, 27 Aralık 2001 tarihinde AB Komisyonu tarafından yürürlüğe konulmuştur. Böylelikle Türkiye'ye yönelik kaynakların AB bütçesi içerisinde katılım öncesi strateji bölümü altında yeni oluşturulan (B7-050) yeni bütçe kaleminden tahsisi sağlanmıştır. Yönetmelikle ayrıca, Türk kamu ve özel sektörünün ISPA ve SAPARD Programları kapsamında çevre, altyapı ve tarımsal projeler ile ilgili ihalelere üye ülkeler ve yararlanıcı ülkelerin firmaları ile eşit statüde katılımı mümkün kılınmıştır. Bu çerçevede ayrıca, Türkiye'nin, AB'nin Aday Ülkelere yönelik Teknik Yardım Ofisi TAIEX'in faaliyetlerinden yararlandırılması sağlanmış ve 2002 yılında Eşleştirme (Twinning) uzman değişimi programına dahil edilmesi kabul edilmiştir (www.foreigntrade.gov.tr). Daha sonra Avrupa Konseyi 21-22 Haziran 2002'de Sevilla Zirvesi'ni gerçekleştirmiştir. Daha önceki zirvede de belirtildiği gibi, Türkiye'nin gerçekleştirdiği reformları memnuniyetle karşıladıkları belirtilmiş ve KOB'de yer alan

önceliklerin gerçekleştirilmesi için destek olunacağı açıklanmıştır. Ayrıca Sevilla ve Kopenhag Zirveleri arasında yaşanacak gelişmeler ve İlerleme Raporunda yer alacak hususlara bağlı olarak Kopenhag Zirvesinde, Helsinki ve Laeken Zirveleri sonuçları çerçevesinde yeni kararların alınabileceği belirtilmiştir.

Ancak Ekim 2002 İlerleme Raporu Türkiye'nin artan bu beklentilerini tam olarak karşılayamamıştır. Çünkü bu raporda "gelişmelerin iyi gittiği ancak eksiklikler olduğu" belirtilmiştir. Bu yüzden raporda ne tam üyelik tarihi ne de müzakereler için başlangıç tarihi alınmamıştır. Hakkuki Laeken'de "Türkiye'nin yaptığı reformlar sayesinde katılım müzakerelerine ileride başlayabilir," "yakın" ifadesi kullanılmıştı. Buna mukabil Sevilla'da ise katılım müzakerelerine başlama tarihinin sözü bile edilmemiştir. AB Türkiye'nin özellikle 2002 Ağustosundan itibaren gösterdiği çabaları ve yaptığı reformları bir biçimde göz ardı etmiş ya da öyle istemiştir. Türkiye için o dönemde tek bir umut kapısı kalmıştır. Çünkü, 2002 yılındaki Kopenhag Zirvesi Türkiye ile başlayacak olan katılım müzakereleri tarihinin belirlenip belirlenmeyeceği çok önem taşımakta idi. Ayrıca Sevilla Zirvesi'nde mevcut ilerleme ve reform hızı korunduğu takdirde 10 aday ülke (GKRY, Malta, Macaristan, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Letonya, Litvanya ve Estonya) ile 2003 yılı ilkbaharında Katılım Anlaşmalarının imzalanabileceği belirtilmiştir.

Kopenhag Zirvesi'nde Romanya ve Bulgaristan için güncellenmiş bir yol haritası oluşturulması (updated roadmap), yenilenmiş ve geliştirilmiş bir katılım-öncesi stratejisi (revised and enhanced pre-accession strategy) belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, bu ülkeler için katılım-öncesi mali yardımın artırılmasının da imkan dahilinde olduğu belirtilerek, mevcut reform hızının korunması durumunda katılım sürecine ilişkin yıl sonunda daha kesin bir takvim verilebileceği dile getirilmiştir (www.mfa.gov.tr). 11-12 Aralık tarihlerinde düzenlenen Kopenhag Zirvesi'nde Slovenya, Slovakya, Polonya, Litvanya, Letonya, Malta, Estonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs için 1 Mayıs 2004 tarihinde tam üyelik anlaşmalarının imzalanacağı kararı çıkmıştır. Bulgaristan ve Romanya için ise müzakerelerin bitmesinin ardından 2007 yılında üye olacakları belirtilmiştir. 12-13 Aralık 2002 tarihli Kopenhag Zirvesinde Türkiye bakımından iki önemli alanda kararlar alınmıştır. Bunlardan ilki Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılmasına ilişkin süreçle ilgili değerlendirmelerdir. Türkiye açısından sonuç doğuracak diğer önemli karar ise

yukarıda da belirtildiği gibi taraflar arasında anlaşma sağlansın ya da sağlanmasın, Güney Kıbrıs'ın diğer 9 aday ülke ile birlikte 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla AB üyeliğine kabul edilecek olmasıydı.

Adaylık sürecinde yeni ve önemli bir süreci başlatan 12-13 Aralık 2002 tarihli Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde Avrupa Konseyi, Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temel alınarak Birliğe katılacak olan bir aday ülke olduğunu belirten 1999 tarihli Helsinki kararını hatırlatmaktadır. Konsey, özellikle Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen birçok öncelikli alanı kapsayan yasa paketleri ve bunları takiben gerçekleştirilen uygulamaya yönelik tedbirler olmak üzere, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılama yönünde attığı adımları memnuniyetle karşılamaktadır. Birlik, yeni Türk hükümetinin reform yolunda atılacak adımlar konusundaki kararlılığını görmekte ve hükümeti, özellikle siyasi kriterler alanındaki eksiklikleri hem yasal alanda hem uygulamada gidermesi için teşvik etmektedir. Birlik, 1993 yılında Kopenhag'da karara bağlanan siyasi kriterlere göre, üyeliğin gerçekleşmesi için aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasına saygıyı sağlayacak istikrarlı kurumları yerleştirmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.

Konsey bu çerçevede, Türkiye'nin özellikle son dönemde Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamaya yönelik girişimlerini memnuniyetle karşıladığını ifade etmiş ve yeni Türk hükümetinin bu konudaki kararlılığına işaret ederek, geriye kalan eksikliklerin hem mevzuat hem de uygulama açısından giderilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Sonuç Bildirgesi'nde ayrıca, Türkiye'nin AB üyeliğine yardımcı olmak amacıyla, Türkiye'nin katılım stratejisinin güçlendirileceği ifade edilmiş ve bu doğrultuda Komisyon'un Katılım Ortaklığı Belgesi'nin yeniden gözden geçirilmesine dönük bir öneri hazırlaması ve yasal uyumu güçlendirmesi (process of legislative scrutiny) talep edilmiştir. Bu doğrultuda, AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin genişletileceği ve derinleştirileceği ifade edilerek, AB'nin Türkiye'ye katılım öncesi mali yardımını önemli ölçüde arttıracığı kaydedilmiştir. Söz konusu yardımın 2004 yılından itibaren bütçedeki katılım öncesi harcama başlığı altında yapılması öngörülmüştür (www.gumruk.gov.tr).

Zirve sonrasında AB ile ilişkilerin tam üyelik hedefinde devam ettirilmesi yönündeki siyasi irade göz önüne alındığında, Türkiye'nin Aralık 2004 tarihine kadar Kopenhag kriterlerini tamamlamak ve mevcut eksiklikleri hem mevzuat hem de uygulama

açısından gidermek amacıyla, uyum çalışmalarına hız vermesinin gerekeceği yeni bir dönemin başladığı görülmektedir. Zaten Aralık 2004'te alınacak karar çerçevesinde, Avrupa Konseyi, Türkiye'yi katılım müzakerelerinin başlanmasına yönelik olarak gösterdiği çalışmaları daha da ileri götürmesi konusunda teşvik etmekte ve Türkiye'ye yönelik uygulamakta olduğu katılım öncesi stratejisine devam etme konusundaki taahhüdünü vurgulamıştır. Böylece yeni bir döneme girildiği kesin olarak anlaşılmaktadır.

Zirve sonrası Türkiye-AB ilişkileri büyük ölçüde Avrupa Konseyi'nin Zirve'de aldığı kararlar doğrultusunda gelişmektedir. Bu çerçevede, Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi AB tarafından revize edilmiş ve Nisan 2003 tarihi itibarıyla onaylanmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye de yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan hususları dikkate alarak Ulusal Program'ını güncelleştirmiş ve yeni Program 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak Bakanlar Kurulu Kararı olarak yürürlüğe konulmuştur. Yeni Ulusal Program kapsamında, AB müktesebatının üstlenilmesine yönelik yasal, idari ve kurumsal düzenlemeler somut takvimlere bağlanmış ve anılan düzenlemeler için gerekli finansman ihtiyaçları da ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla, AB Komisyonu'nun Ulusal Program'a bu konuda getirdiği eleştiriler büyük ölçüde karşılanmış olmaktadır.

Ulusal Program kapsamında, demokratikleşme, insan hakları, liberal ekonomik politikalar ve iç pazar mevzuatına uyum alanındaki çabaların yeni bir ivme kazanmış olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu çerçevede, son dönemde T.C. Anayasası'nda yapılan kapsamlı değişiklikler ve diğer yasal düzenleme paketleri ile özellikle siyasi kriterlerin karşılanmasında önemli aşamalar kaydedilmiştir. AB Uyum Paketi adı altında TBMM onayından geçen yasal ve idari düzenlemeler ile bugüne dek AB tarafından eleştiriye konu edilen pek çok alanda düzenlemeye gidilmiş ve demokratikleşme yolunda gerçekleştirilen söz konusu yasal düzenlemeler uygulamaya da yansıtılmaya başlanmıştır.

2003 yılında AB Komisyonu tarafından hazırlanan Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin genişleme sürecinde kaydettiği mesafenin değerlendirildiği Strateji Belgesi'nde Kopenhag siyasi, ekonomik ve mevzuat uyumu kriterlerinin yerine getirilmesi bakımından bahsi geçen ülkelerin durumunun özetle ortaya konmuştur.

Türkiye hakkında ise genişleme sürecine atıfta bulunan “gelişmeler ve engeller” başlıklı bir bölüm yer almıştır. Strateji Belgesi’nde Komisyon, Türkiye’nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini tam olarak yerine getirmediği belirtmiştir. Siyasi, toplumsal, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tam olarak korunmasına yönelik çerçeve tam anlamıyla kurulmadığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda, mevzuat ve uygulama arasındaki uyum için daha çok çabanın gösterilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

Kıbrıs konusunda tüm taraflara BM Genel Sekreterinin önerileri temelinde müzakerelere yeniden başlama çağrısı yapılmıştır. Konuya ilişkin bir çözüm sağlanamamasının Türkiye’nin AB üyeliği konusunda önemli bir engel teşkil edeceği belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin AB müktesebatına uyum konusunda birçok alanda önemli ilerlemeler kaydetmesine rağmen bazı alanlardaki uyumunun çok düşük düzeyde kaldığı belirtilmiştir. Türkiye’nin, Gümrük Birliği ile ilgili alanlarda önemli aşamalar kaydettiği, ancak yükümlülüklerini tam olarak karşılamadığı ifade edilmiştir. Kabul edilen mevzuatın uygulanmasına ilişkin olarak, pek çok alandaki uygulamanın zayıf kaldığı, AB Müktesebatının etkin olarak uygulanması için çeşitli alanlardaki idari kapasitenin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

3.6 17 Aralık 2004 Brüksel AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi

16-17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel’de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi aldığı kararlar bakımından çok önemlidir. AB Konseyi, Komisyon tarafından 6 Ekim 2004’te AB Konseyi ve Parlamentosu’na sunulan Bulgaristan, Romanya ve Türkiye’ye ilişkin İlerleme Raporları; Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan’a ilişkin Strateji Belgesi; Türkiye’ye ilişkin Tavsiye Metni ve Türkiye’nin Üyelik Perspektifi’nden Doğan Meseleler belgesindeki tespit ve tavsiyelerini memnuniyetle karşılamıştır. 10 yeni üye ülkenin Avrupa Birliği’ne katılımının başarı ile tamamlanması ile birlikte, AB Konseyi, aday ülkelerle giriştiği süreci devam ettirme ve böylece Avrupa’nın refahı, istikrarı, güvenliği ve birliğine katkıda bulunma yönündeki kararlılığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, AB Konseyi, Avrupa bütünleşmesindeki ivmeyi yitirmeksizin Birliğin yeni üyeleri kabul etme kapasitesinin hem Birlik hem de aday ülkelerin genel çıkarı açısından önemini yinelemiştir.

Avrupa Konseyi, Türkiye’ye ilişkin olarak, 1999 Helsinki Zirvesi’nde “Türkiye, diğer aday ülkelere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir

aday ülkedir” ve bunu takiben Aralık 2004 Kopenhag Zirvesi’nde Avrupa Konseyi “Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse, Avrupa Birliği, Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacaktır” şeklinde alınan önceki sonuçları temel almıştır. Bu bağlamda, Komisyon, Konsey’e Türkiye ile yürütülecek müzakerelerin çerçevesine ilişkin bir öneri sunmaya davet etmiştir. Konsey’den, müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde açılmasına yönelik olarak söz konusu çerçeve üzerinde uzlaşa sağlaması talep edilmiştir (www.belgenet.com).

Nihayet bu öneri AB Konseyi tarafından da kabul edilmiştir. Böylece, Komisyon’un Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı tespiti, Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde de tescil edilmiştir. Zirve’de alınan kararda belirtilen önemli bir diğer husus, müzakerelerin ortak hedefinin katılım olduğunun açıkça tasrih edilmiş olmasıdır. Aynı şekilde, kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar ve tarım gibi alanlardaki istisnai düzenlemelere açıklık getirilmiş, koruma tedbirlerinin sürekli bir nitelik arz etmediği, bir ihtiyaç doğması halinde başvurulmak üzere sürekli olarak el altında tutulacak önlemler olarak anlaşıldığı kayda geçirilmiştir.

Brüksel Zirvesi, AB’nin Türkiye’ye kapılarını açtığı tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Böylece AB, stratejik anlamda küresel bir oyuncu olma ve Birlik içi ve ötesinde medeniyetler uyumuna önemli bir katkıda bulunma iradesini de ortaya koymuştur. 41 yıllık Türkiye-AB ilişkilerinde Türkiye’nin üyeliğe en çok yaklaştığı noktayı temsil eden bu karardan itibaren Türkiye-AB ilişkileri bir dinamizm kazanmıştır.

4. BÖLÜM

TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ MALİ İLİŞKİLERİ

Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik fonları, Türkiye ile AB Mali İşbirliği Çerçevesinde Hibe ve Kredi İmkânları, Türkiye'nin katıldığı Avrupa Topluluğu Programları ve Katılım Öncesi Mali Yardımlar olarak üç ana başlıkta incelenebilir.

4.1 Türkiye-AB Mali İşbirliği Çerçevesinde Hibe Ve Kredi İmkânlarının Kullanımı

Türkiye ile AT arasındaki mali işbirliği süreci, ilk başlangıç esaslarını 1963 yılında imzalanan ve bir ortaklık rejimini ifade eden Ankara Anlaşması'ndan almaktadır. Ankara Anlaşması'nın üçüncü maddesinde Topluluğun Türkiye'ye ekonomisini güçlendirmesi, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üzerine düşecek yükümlülükleri üstlenebilir hale gelmesi için mali yardım öngörülmektedir. Topluluğun yapacağı yardımlar genel olarak kredi ve hibe şeklinde düzenlenmektedir. Bu yardımların tutarı ve uygulanma koşulları imzalanan mali protokollerle belirlenmektedir (Bilici, 1997: 129).

4.1.1 Helsinki Öncesi Dönem (1964-1999)

Türkiye 1964 yılından 1981'e kadar birbirini takiben üç ayrı mali protokol, tamamlayıcı protokol ve Özel İşbirliği Fonundan faydalanmıştır. Bu yardımlar düşük faizli krediler ve Avrupa Yatırım Bankası Kredileri (AYB)'nden oluşmaktadır. Kısaca bu mali protokoller şu şekildedir:

4.1.1.1 I.Mali Protokol

I.Mali Protokol Ankara Anlaşması ile aynı tarihte imzalanmıştır. Bu protokol ile Türkiye'ye 175 milyon ECU tutarında kredi verilmesi öngörülmüştür (Bilici, 1997:130). Bu kredi hem kamu kesimi hem de özel sektör projelerinde kullanılmak üzere kullanılmıştır. Tablo 4.1 bu projeleri ve kullanılan miktarları göstermektedir. Tabloda görüldüğü gibi kamu kesimi için hazırlanan projeler içinde en fazla yeri 30 milyon ECU ile Keban Barajı almıştır. Yine aynı protokolden Boğaziçi Köprüsü'nün finansmanı için ise 20 milyon ECU kullanılmıştır. Özel Sektör Projeleri içinde toplam yaklaşık 30

milyon ECU ayrılmıştır. Bunlar da Şişe Cam, Arçelik ve iplik fabrikaları gibi projelere harcanmıştır. AT, I.Mali Protokol için hazırladığı bu krediyi bütçe kaynaklarından karşılamıştır. Vadesi, 7 yılı ödenmesiz olmak üzere toplam 30 yıldır. Faiz oranı ise altyapı projeleri için % 3, diğer projeler için ise % 4,5 civarındadır (Bilici, 1997:130).

Tablo- 4.1: I. Mali Protokol Kapsamında Kamu Kesimi ve Özel Sektör Projeleri

A- Kamu Kesimi Projeleri	
Proje Adı	Tutar (ECU)
Kovada II	5 000 000
Seka - Çaycuma	10 300 000
Keban Barajı	30 000 000
Gediz Sulama	15 000 000
Gökçekaya Barajı ve Hidroelektrik Santrali	7 300 000
Seka-Dalaman	14 000 000
Samsun-Azot	5 600 000
TCDD-Dizelizasyon	11 000 000
Gökçekaya-Izmir Enerji Nakil Hattı	7600 000
Boğaz Köprüsü	20 000 000
Petkim -Kauçuk I	9 290 000
Keban (Ek finansman)	10 000 000
Toplam	145 090 000
B-Özel Sektör Projeleri	
Proje Adı	Tutar (ECU)
	1 500 000
Çelik Halat ve Tel Sanayi	
Taç Tekstil	190 000
Arçelik Emaye	245 000
Mannesman-Sümerbank Bom Projesi	430 000
Şişe Cam Fabrikası Tevsii Projesi	2 125 000
Güney Sanayii	400 000
Türk Pirelli	500 000
Sifaş iplik	1 300 000
Mensucat Santral	720 000
Kadro Anlaşmaları (24 Proje)	22 500 000
Toplam	29 910 000
GENEL TOPLAM	175 000 000

Kaynak: DPT, 2000: 35

4.1.1.2 II. Mali Protokol

1971-1977 yılları arasında uygulanması kararlaştırılan II.Mali Protokol ile yapılan yardım tutarı 220 milyon ECU'dur. Bu paranın 195 milyon ECU'su bütçe kaynaklı yardımlar tarafından verilen uygun koşullu krediler olurken, 25 milyon ECU'su AYB kaynaklarından normal şartlardaki kredi şeklinde verilmiştir. Bütçe kaynaklı yardımların faiz oranı yatırım türüne göre değişmektedir. Altyapı yatırımlarında vade, 8 yılı ödeme yapılmadan olmak üzere 30 yıl, faiz oranı ise % 2,5'tir. Diğer yatırımlarda ise faiz oranı % 4,5 vade süresi ise daha kısadır. II. Mali Protokol ile sağlanan kredilerin tamamının kullanılma süresi 1983 yılına kadar uzamıştır. Bu arada bir de Tamamlayıcı bir Protokol imzalanmıştır. Bu mali protokol 30 Haziran 1973 tarihinde imzalanmış ve 47 milyon ECU'luk bir yardımı içermiştir. Genişleme Protokolü olarak anılan bu protokol 1973 yılında AT'ye üye olan İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın II.Mali Protokol'e katkıda bulunmasını amaçlamaktadır. Mart 1986'da yürürlüğe giren bu protokol'ün 41 milyon ECU'sunu İngiltere, 5 milyon ECU'sunu Danimarka, 1 milyon ECU'sunu ise İrlanda karşılamıştır. II. Mali Protokol ve Tamamlayıcı Protokol Çerçevesinde finanse edilen yatırımlar arasında Tablo 4.2'de de görüldüğü gibi Afşin-Elbistan Kömürleri ve Termik Santrali'ne 77 milyon ECU, Seka Akdeniz ve Seka Dalaman Kâğıt Sanayi için ise yaklaşık 31,3 milyon ECU kredi kullanılmıştır.

Tablo- 4.2

II. Mali Protokol ve Tamamlayıcı Protokol Çerçevesinde Finanse Edilen Yatırımlar

A-Bütçe Kaynaklı Yardımlar	
Proje Adı	Tutar (ECU)
Petkim Kauçuk	6 400 000
TCDD-Elektrifikasyon	4 350 000
Türk Hava Yolları F-28 Alımı	8 650 000
TCDD-Dizelizasyon	23 500 000
Gediz U	10 000 000
Berdan	11000000
Afşin-Elbistan I	58 000 000
Afşin-Elbistan n	19 000 000
Seka-Akdeniz I	20 000 000
Seka-Akdeniz II	5 000 000
Seka-Dalaman II	6 300 000
On Yatırım I	2 000 000
Ön Yatırım II	1 015 000
TSKB 1973 Global Kredisi	14 785 000
TSKB 1976 Global Kredisi	5 000 000
Toplam	195 000 000
DSİ Özlüce Barajı Projesi*	47 000 000
TEK Yeniköy-İzmir-Aliğa enerji nakil hattı Projesi*	
Toplam	252 000 000
*Tamamlayıcı Protokol çerçevesinde finansmanı sağlanan projeler	
B- Avrupa Yatırım Bankası Kaynaklı Krediler	
Proje Adı	Tutar(ECU)
TSKB 1974 Global Kredisi	20 000 000
SYKB 1974 Global Kredisi	5 000 000
Toplam	25 000 000
GENEL TOPLAM (Tamamlayıcı Protokol ile)	267 000 000

Kaynak: DPT ,2000: 35-36

4.1.1.3 III. Mali Protokol

12 Nisan 1977 tarihinde imzalanan III. Mali Protokol 1979-1982 yılları arasında uygulanmak amacı ile 1 Nisan 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu protokole göre 220 milyon ECU genel bütçe kaynaklarından uygun koşullu kredi verilirken, 90 milyon ECU tutarında da AYB kaynaklı kredi verilmesi kararlaştırılmıştır. Topluluk bütçesinden verilen kredilerin vadesi 10 yılı ödemesiz % 2,5 oranında 40 yıldır. III. Mali Protokol çerçevesinde finanse edilen projelerde kamu yatırımı için alınan krediler genel bütçe kaynaklarından karşılanmıştır. Özel sektör yatırımları için ise AYB

kredileri kullanılmıştır. Tablo 4.3’de projeler ve kullanılan kredi miktarları belirtilmiştir. III.Mali Protokol yardımları ile gerçekleştirilen kamu yatırımları arasında ilk sırayı 85 milyon ECU ile Karakaya Barajı almaktadır. Daha sonraki sırayı ise 75milyon ECU ile Afşin Elbistan Santrali almaktadır. Tablodan da görüldüğü gibi 3. Mali Protokol çerçevesinde toplam 310 milyon ECU kredi kullanılmıştır.

Tablo- 4.3: III. Mali Protokol Çerçevesinde Finanse Edilen Yatırımlar

A-Bütçe Kaynaklı Yardımlar	
Proje Adı	Tutar (ECU)
Seka-Akdeniz	10 000 000
Keban Hidroelektrik Santrali	36 000 000
Afşin Elbistan	75 000 000
Karakaya	85 000 000
Yük Tevzii	14 000 000
Toplam	220 000 000
B- Avrupa Yatırım Bankası Kaynaklı Krediler	
Proje Adı	Tutar (ECU)
Seka-Dalaman	4 000 000
Seka-Akdeniz	16 000 000
TSKB 1979 (A) Global Kredisi	15 000 000
SYKB 1979 (A) Global Kredisi	5 000 000
TSKB 1979 (B) Global Kredisi	30 000 000
SYKB 1979 (B) Global Kredisi	10 000 000
İletim Hatları	10 000 000
Toplam	90 000 000
GENEL TOPLAM	310 000 000

Kaynak: DPT, 2000: 36

4.1.1.4 IV. Mali Protokol

1982-1986 dönemini kapsayan IV. Mali Protokol 1982 yılında imzalanmıştır. IV. Mali Protokol kapsamında, 375 milyon ECU'luk bölümü Topluluk Bütçesinden, 225 milyon ECU'luk bölümü AYB kaynaklarından olmak üzere, toplam 600 milyon ECU tutarında bir yardım öngörülmüştür. 375 milyon ECU tutarındaki kredinin vadesi 10 yılı ödenmeden %1 faiz üzerinden 40 yıldır. 1981 yılında parafe edilen bu protokol, aynı yıl siyasi nedenlerle dondurulmuştur. Bu protokolün uygulanmasına Yunanistan vetosu engel olmuştur. Protokol 1989 yılında yeniden parafe edilmiştir. Aynı zamanda Komisyon'un Türkiye'nin üyelik başvurusu üzerine hazırladığı raporunda bu protokolün hayata geçirilmesi istenmiş ve 6 Haziran 1991'de Komisyon'un hazırlayıp sunduğu Türkiye ile işbirliği programına eklenmiştir. Tüm bu girişimlere rağmen onay işlemini Kıbrıs sorunun çözümüne bağlayan Yunanistan engeli yüzünden bir türlü uygulamaya girememiştir (Bilici, 1997: 132).

4.1.1.5 Özel İşbirliği Fonu

Toplulukla 1978 yılında yapılan görüşmelerde ilişkilerin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle 1980 yılında, Türkiye'nin içinde bulunduğu güç ekonomik koşullar dikkate alınarak, ekonomik ve teknik işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, Ortaklık Konseyi tarafından tesis edilen Özel İşbirliği Fonu ile Türkiye'ye Topluluk Bütçesi'nden 75 milyon € tutarında bir hibe sağlanmıştır.

Fonun 46 milyon €'luk bölümü, enerji sektörü ile ilgili projeler ve teknik yardım için kullanılmış; 29 milyon €'luk bölümü ise, Türkiye-AB ilişkilerinin olumsuz seyretmesi nedeniyle, diğer mali yardımlarla birlikte dondurulmuştur. Ancak 1987 yılından sonra serbest bırakılan bu bölüm, enerji, sağlık, çevre, eğitim, yerel yönetimler, turizm, madencilik konularında oluşturulan projelerin finansmanında kullanılmıştır. Özel İşbirliği Fonu'nun finansmanını sağladığı projeler Tablo 4.4'te görülmektedir. En fazla yardım sağlanan proje 22 milyon € ile Beypazarı-Linyit olmuştur.

Tablo- 4.4: Özel İşbirliği Fonu Yardımları (Euro)

Proje	Kredi
I-Beypazarı-Linyit (TKİ)	22.000.000
Soma-Tunçbilek (TKİ)	16.000.000
Linyit Arama (MTA)	8.000.000
1981 Yılında Yapılan Tahsisler	46.000.000
II-Batı Anadolu Jeotermal Etüdü (MTA)	8.000.000
Sıtma ile Mücadele (sağlık ve Sosyal Yrd. Bak.)	1.500.000
AET İş Haftası Toplantısı (DPT)	500.000
1988 Yılında Yapılan Tahsisler	10.000.000
III-Çe°itli sahalarda 27 adet küçük proje	19.000.000
GENEL TOPLAM	75.000.000

Kaynak: DPT 2000: 36

4.1.1.6. Diğer Yardımlar

4.1.1.6.1. Hibeler

4.1.1.6.1.1 İdari İşbirliği Fonu

1993-1995 yıllarında, Topluluk Bütçesinden, “İdari İşbirliği Fonu” adı altında, 2 kez 3'er milyon Euro olmak üzere, toplam 6 milyon €'luk bağış nitelikli bir fon tahsis edilmiştir. Ancak Avrupa Parlamentosu tarafından bloke edilmiştir.

4.1.1.6.1.2 Demokrasi, İnsan Hakları ve Sivil Toplumun Güçlendirilmesi

1993'ten bu yana, Türk Sivil Toplum Kuruluşları insan hakları ve sivil toplumun geliştirilmesine yönelik faaliyetlerinin finansmanı için yılda ortalama 500,000 €'luk mali yardım almaktadır.

4.1.1.6.1.3 Uyuşturucuyla Mücadele

Türkiye, 1996-1999 arası dönemde uyuşturucuyla mücadele faaliyetleri için toplam 760,000 € tutarında yardımdan faydalanmıştır.

4.1.1.6.1.4 Nüfus Politikaları ve Aile Planlaması

Türkiye, 1992-1998 arası dönemde B7-631 bütçe kaleminden nüfus politikaları ve aile planlaması faaliyetlerine yönelik olarak 3,3 milyon € tutarında mali yardım almıştır.

4.1.1.6.1.5 LIFE-Üçüncü Ülkeler

Türkiye, 1992-1999 arası dönemde, "Life-Üçüncü Ülkeler" (B7-810) ve "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Çevre" (B7-6200) programları kapsamında desteklenen çevre projeleri için 4,92 milyon € mali yardım almıştır.

4.1.1.6.1.6 HIV/AIDS

1994-1998 arası dönemde Türkiye HIV/AIDS ile mücadele kapsamındaki girişimler için 682,000 € yardım almıştır.

4.1.1.6.1.7 Şap Hastalığına Karşı Aşılama

Türkiye şap hastalığının önüne geçilmesine yönelik olarak 230,000 € yardım almıştır. (21/01/1998)

4.1.1.6.1.8 Makro - Ekonomik Yardım

Uluslararası bazı kuruluşların onayıyla gerekli olması halinde 200 Milyon € kullanımı öngörülmüştür. Topluluk, özel ihtiyaçlar için uluslararası mali kurumlarla birlikte ve kullanılabilir tüm mali kaynakları göz önüne alarak, makro-ekonomik mali yardım olasılığını incelemiştir. Günümüze kadar herhangi bir ödemeler dengesi açığı söz konusu olmadığı ve 1995-1999 döneminde IMF ile herhangi bir anlaşma da yapılmadığı için bu yardıma gerek duyulmamıştır.

4.1.1.6.2 Krediler

4.1.1.6.2.1 Körfez Savaşı

Topluluk, 1991'de, Körfez Savaşı'ndan en çok etkilenen ülkeler için mali yardımda bulunmuş ve bunun bir sonucu olarak, Türkiye, 175 milyon € tutarında faizsiz krediden yararlanmıştır.

4.1.1.6.3 Avrupa-Akdeniz Programları

4.1.1.6.3.1 Hibeler

4.1.1.6.3.1.1 Yenileştirilmiş Akdeniz Programı (MEDA) (1992-1996)

MEDA Programı, 1995 yılında yayınlanan Barselona Bildirgesi'yle kurulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın uygulanma aracı olan temel mali yardım mekanizmasıdır. AB ile Akdenizli Ortakları arasında mali işbirliği için 1995-1999 yılları arasında Avrupa Komisyonu bütçesinden 4.6 milyar € ayrılmıştır. Bu tutarın 3.4 milyar €'su Ortaklığın başlıca mali aracı olan MEDA I Programından yararlanmak üzere hem ulusal hem de bölgesel programlar geliştirilmiştir. Avrupa Komisyonu'ndan sağlanan bu hibeler Avrupa Yatırım Bankası'nın Ortaklık kapsamında sağladığı uzun vadeli kredilerle de desteklenmiştir. Ortaklığa 15 AB üyesi ülkenin yanı sıra, 12 Akdeniz ülkesi de üyedir. Bunlar; Cezayir, Tunus, Türkiye, Mısır, Malta, Filistin Yönetimi, Lübnan, Ürdün, İsrail, Fas, Kıbrıs, Suriye'dir. 1996-1999 dönemine yönelik MEDA I Programı kapsamında destek sağlanan ikili ve bölgesel projelerin, Barselona Bildirgesi'nin hedefleri doğrultusunda,

- Ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi için özel sektörün geliştirilmesi,
- Sosyo-Ekonomik kalkınma,
- Demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesi hedeflerine yönelik olması öngörülmüştür.

Türkiye'de bu kapsamda finanse edilen projelerin koordinasyonu, Hazine Müsteşarlığı'nın sorumluluğundadır. Hazine Müsteşarlığı Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne sunulan projeler bir ön elemeye tabi tutulmaktadır. 1998 yılı başında, bu tarihten başlamak üzere, küçük ölçekli projelere MEDA kapsamından finansman sağlanmaması kararı alınmıştır. Buna göre, Hazine Müsteşarlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı, MEDA'dan yararlanması hedeflenen öncelikli sektörleri belirlemeye başlamıştır. Seçilecek projelerin DPT'nin yıllık yatırım programlarına uygun olması da talep edilmiş ve bu çerçevede, KOBİ'lerin geliştirilmesi, sağlık, eğitim gibi alanlarda büyük ölçekli projelere destek sağlanmıştır. MEDA I kapsamında bütçe kaynaklarından Türkiye'ye, 55 proje için 376 milyon Euro taahhüt edilmiştir. Bu miktarın 33,143 milyon €'luk bölümü 1996'da, 70,244 milyon €'luk bölümü 1997'de, 132,475 milyon €'luk bölümü 1998'de ve 140 milyon €'luk bölümü de 1999'da teslim edilmiştir.

Avrupa-Akdeniz İşbirliği'nin finansman aracı olan MEDA Programı için AB Bütçesinden sağlanan hibelerin yanı sıra, AB'ne üye olmayan Akdeniz Ülkelerine AYB kaynaklarından kredi temin edilmesi amacıyla oluşturulan ve EUROMED olarak adlandırılan yeni düzenlemeyle, 1997-1999 dönemi için Türkiye'ye ayrıca 205 milyon € tutarında kredi sağlanmıştır. Bu dönemde Türkiye, MEDA Programı fonlarından istenilen ölçüde faydalanamamıştır. Bunun başlıca nedeni, projelerin onaylanması ile finansman anlaşmalarının imzalanması sürecinde çoğunlukla Türkiye tarafından kaynaklanan gecikmeler ve Akdeniz Ülkeleri içerisinde sadece Türkiye'ye ait projelerin Avrupa Parlamentosu onayına sunulması gereğidir (www.deltur.cec.eu.int).

Bununla birlikte birçok proje onaylanmış ve Finansman Anlaşmaları imzalanmıştır. Diğer taraftan, Programın uygulanmaya başlamasından yaklaşık iki yıl sonra AB Komisyonu projelerin uygulanması için her ülkenin bir Çerçeve Anlaşması imzalamasını şart koşmuştur. 1998 yılında müzakereleri başlayan bu Anlaşmanın karşılıklı imzalanması ve Meclis tarafından onaylanması belirli bir süre almıştır. Türkiye, bu kaynaktan hibelerin kullanımı için gerekli olan Çerçeve Kanununu Eylül 2000 tarihinde onaylamıştır. MEDA projelerinin uygulanmasında Topluluktan ve Türkiye'den kaynaklanan bu sorunlar nedeniyle, taahhüt edilen meblağın tümü için Finansman Anlaşmaları imzalanmış olmasına rağmen, uygulama başlatılamamıştır. Çerçeve Anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra projelerin uygulanması için girişimler başlatılmış ve bazı projeler için ihaleler açılmış ve sonuçlandırılmıştır. Ancak, mali kaynakların aktarımında bu kez yeni sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. 2001 yılının başından itibaren Topluluk, Türkiye'deki mali işbirliğinin uygulanması için diğer aday ülkeler tarafından da uygulanmakta olan Merkezi Olmayan Uygulama sisteminin oluşturulmasını talep etmiştir (www.euturkey.org.tr).

4.1.1.6.3.2 Krediler

4.1.1.6.3.2.1 Avrupa-Akdeniz Süreci (1997-1999)

1997-1999 döneminde de Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde Türkiye'nin AYB kredilerinden yararlanması mümkün olmuştur. Bu başlıklar altında Türkiye'ye tahsis edilen AYB kredileri toplam 544,5 milyon €'dur. Bu miktarda kredinin 205 milyon €'luk kısmı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde kullanıma sunulmuştur. Tablo 4.5'te Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde Türkiye'nin AYB kredilerinden yararlanılarak finanse edilen projeler belirtilmiştir.

Tablo - 4.5

Euro-Med Kapsamında Sağlanan AYB Kredisi Vasıtasıyla Finanse Edilen Projeler
(Milyon €)

Proje adı	Uygulayan Kuruluş	Kredi Tutarı
Adana Kanalizasyon Projesi	Adana Büyükşehir Belediyesi	45
Diyarbakır Kanalizasyon Projesi	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	32
Tarsus Kanalizasyon Projesi	Tarsus Belediyesi	38
Enerji Otoprodüksüyonu	TSKB-SYB	40
Global Krediler (KOBİ'lerin yatırımlarına yönelik projeler)	TSKB; TSYB ve Halk Bankası'nca kullanılmıştır	50
TOPLAM		205

Kaynak: DPT, 2000: 37

4.1.1.6.3.3 Deprem Yardımları

Ağustos 1999'daki Marmara Depremi'nden sonra 30 milyon €'luk özel bir bütçe acil durum ve rehabilitasyon faaliyetleri için tahsis edilmiştir. Deprem sonrası rehabilitasyon faaliyetlerini desteklemek üzere 1 milyon €'luk istisnai bir yardım sağlanmıştır. AYB, Türk Hükümeti'ne TERRA özel girişimi çerçevesinde, deprem bölgelerindeki öncelikli rehabilitasyon ve yeniden yapılanma çalışmalarını desteklemek üzere 600 milyon €'ya kadar kredi sağlamayı taahhüt etmiştir.

4.1.1.6.3.4 Gümrük Birliği Yardımı

4.1.1.6.3.4.1 Hibe

•**Gümrük Birliği Özel Yardımı:** Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995'teki toplantısında alınan kararlara dayanarak, Gümrük Birliği'nin uygulamaya konmasından sonraki beş yıllık dönemde kullanılmak üzere 375 milyon € tutarında bütçe kaynağı tahsis edilmesi önerilmiştir. Bu öneri, Avrupa Birliği Konseyi'nde oybirliği sağlanamadığı için onaylanmamıştır.

4.1.1.6.3.4.2. Kredi

• **Özel AYB Kredi Olanığı:** Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995'teki toplantısında alınan kararlara dayanarak, Gümrük Birliği'nin uygulamaya konmasından

sonra, Türkiye ekonomisini daha rekabetçi hale getirmek için, 1996 yılından itibaren beş yıllık bir dönemde kullanılmak üzere AYB'nin 750 milyon €'luk ek kredi tahsis etmesi önerilmiştir. Ancak, AYB Yönetim Kurulu'nda oybirliği oluşturulamaması ve Yunanistan vetosu nedeniyle kredi sağlanamamıştır. Helsinki Öncesi Dönem de sağlanan yardımların ayrıntılı bir dökümü Tablo 4.6'da net bir biçimde görülmektedir.

Tablo- 4.6
Helsinki Öncesi Dönem (1963-99) Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye Mali Desteği

BÜTÇE	MİKTAR (milyon €)	KREDİLER	HİBELER
MALİ PROTOKOLLER 1963-1977	705	AB ve AYB kredileri	
DÖRDÜNCÜ MALİ PROTOKOL 1981	600	Bu kredi, öngörülmesine rağmen konseyde oybirliği oluşmaması üzerine uygulanamamıştır.	
ÖZEL YARDIM PAKETİ 1980	75		Öncelikle, enerji, sağlık ve çevre sektörleri olmak üzere 11 proje için hibe. Bu hibenin 29 milyonu bir Özel Eylem Programı çerçevesinde taahhüt edilmiştir.
KÖRFEZ KRİZİNDEN ETKİLENEEN ÜLKELERE ÖZEL YARDIM 1981	175	Faizsiz Avrupa Komisyonu Kredisi	
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA DESTEK	4		Türkiye'nin STK'ları ve kurumları, insan hakları ve sivil toplumu koruyucu ve teşvik edici faaliyetleri için yıllık ortalama €500.000'luk bir bütçeden yararlanmaktadır.
İDARİ İŞBİRLİĞİ 1993-95	6		Türkiye'ye, Gümrük Birliğine hazırlıkları güçlendirmek amacıyla iki kez € 3'er milyonluk hibe sağlandı.
GÜMRÜK BİRLİĞİ (Özel Eylem Programı) 1996	375 AB bütçesinden 750 AYB kredisi		Öngörülen bu hibe, Konsey'de oybirliği sağlanamadığından askıya alındı.
UYUŞTURUCUYA KARŞI MÜCADELE 1996-99	0,76		
NÜFUS POLİTİKALARI VE AİLE PLANLAMASI 1992-98	3,3		
LİFE-ÜÇÜNCÜ ÜLKELER VE GELİŞEN ÜLKELERDE ÇEVRE 1992-99	4,92		
HIV/AIDS 1994-98	0,682		
ŞAP HASTALIĞI KONTROLÜ 1998	0,230		
MEDA I 1995-1999	376		376 milyon Euro'luk hibenin tamamı, Türkiye'deki projelere taahhüt edildi.
AYB (Avrupa Yatırım Bankası)	544,5	Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası ve MEDA kapsamında taahhüt edildi.	
DEPREM YARDIMI	30		
DEPREM SONRASI REHABİLİTASYON	1		
YENİDEN YAPILANMA İÇİN AYB DEPREM ÖZEL YARDIMI	600		

Kaynak: www.mfa.gov.tr

4.1.2 Helsinki Sonrası Dönem (2000-2006)

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin aday ülkeler kapsamına alınması ile Türkiye-AB ilişkileri yeni ve farklı bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yapacağı mali yardımları önemli ölçüde artırmak üzere bir takım kararlar almıştır. Bu durum, Avrupa Birliği'nin, üyelik yolunda uyum süreci için Türkiye'ye yardım etmekteki ciddi kararlılığını yansıtmaktadır. Ancak Türkiye 2000-2006 döneminde yararlanacağı PHARE, ISPA ve SAPARD programlarından yararlanmayı beklerken, AB'den gelen yanıt olumsuz olmuştur. Buna gerekçe olarak, söz konusu programların bütçelerinin kesinleştiği ve değiştirilmesinin mümkün olmadığı gösterilmiştir. Buna karşılık AB, mali yardımların genel olarak MEDA II, Katılım Stratejisi Programları, Deprem Yardımları şeklinde verileceğini belirtilmiştir.

4.1.2.1 Hibeler

1999 Helsinki Zirvesi sonrasında AB'nin aday ülkelere yönelik hibe yardımları "Tek Çerçeve" (Single Framework) adı altında toplanmıştır.

4.1.2.1.1 MEDA II (2000-2006)

AB, Türkiye ile ilk Katılım Ortaklığını Mart 2001 kabul etmiştir. Belge, diğer aday ülkeler için hazırlananlarla benzer niteliklere sahiptir. KOB'nin kabulünden sonra Türkiye hemen AB müktesebatının uygulanmasındaki öncelik ve programı belirleyen Ulusal Programını hazırlamış ve Bakanlar Kurulunda kabul ederek Komisyona sunmuştur. KOB'a göre 2001 yılından itibaren Türkiye tarafından mali yardımlara yönelik hazırlanan tüm projeler söz konusu öncelikleri yansıtmak durumundadır (Information Package, 2002: 10). Dolayısıyla, MEDA II kapsamında Türkiye'nin hazırlayacağı projeler katılım öncesi stratejisi önceliklerine göre şekillenecektir (Arakon, 2002: 34). MEDA II kapsamındaki hibe yardımları bütçe kaynaklı olup AB Komisyonu tarafından verilmektedir. MEDA II 2000-2006 dönemi için geçerli olacaktır. Türkiye'ye buradan ayrılacak pay, 1999 Helsinki Zirvesinden sonra iki kat artırılarak 840 milyon € seviyesine çıkarılmıştır. Böylece MEDA II fonunun % 15'i Türkiye'nin kullanımına sunulmuştur (www.mfa.gov.tr). Türkiye, MEDA II programı kapsamında, 2000 yılında 176 milyon €, 2001 yılında 167 milyon € ve 2002 yılında 126 milyon € tutarında yardım projeler için taahhüt edilip kullanımına başlanmıştır.

Türkiye'nin MEDA II kapsamında 2000-2002 dönemi için bütçe kaynaklarından sağladığı miktarın yüzde 60'ı altyapı yatırımları ve sektörel politikalar, yüzde 35'i katılım süreci ve yüzde 5'i ise sivil topluma yönelik projeler için öngörülmüştür (Arakon, 2002: 34).

MEDA II'nin 2001 yılı Türkiye planında, 14 projeyi içeren 6 adet öncelik öngörülmüştür. Bu öncelikler, söz konusu planda kurumsal yapılanma, yatırım desteği, bölgesel kalkınma, çevre, topluluk programlarına, ajanslarına ve çok uluslu programlara katılım ve katılım öncesi çok sektörlü küçük faaliyetler olarak belirtilmiştir (MEDA Annual Financing Plan For Turkey, 2001: 2-3).

4.1.2.2 Krediler

MEDA II Programı çerçevesinde verilecek yardımların % 65'inin yapısal reformları desteklemesi, % 35'inin AB ile bütünleşme sürecinin kolaylaştırılması yönündeki projelerde kullanılması, dolayısıyla geliştirilecek tüm projelerin Türkiye'nin AB'ne katılım sürecine katkıda bulunması önkoşuldur. Buna göre destek sağlanacak projeler daha çok Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen mali işbirliği, tarım, ulaştırma, adalet ve içişleri, çevre, bölgesel politikalar, eğitim, yargı sisteminin iyileştirilmesi, sivil toplumun gelişmesi gibi öncelikli konular üzerine yoğunlaşacaktır. MEDA II Programı kapsamında ayrıca, AYB'nin Akdeniz Ülkelerine yönelik EUROMED II adı altında ayırdığı kredilerden de faydalanma imkânı söz konusu olacaktır. Buna göre, AYB tarafından sağlanacak toplam 6.500 milyar €'luk krediden Türkiye'ye 6 yıl için ayrılan kredi miktarının, yılda yaklaşık 210 milyon € olmak üzere, toplam 1.470 milyon € kadar olması beklenmektedir (www.dtm.gov.tr). MEDA II çerçevesinde verilecek olan bu kredi, proje bazında kullanılmaya başlanmıştır.

4.1.2.3 Deprem Yardımı (Özel AYB Girişimi -TERRA-)

17 Ağustos 1999 tarihinde Türkiye'nin maruz kaldığı deprem felaketinin ardından Avrupa Birliği, Avrupa Topluluğu İnsani Yardım Ofisi (ECHO) kaynaklarından daha öncede belirtildiği gibi 1 milyon € ve depremzedelerin geçici barınak ihtiyacını karşılamak üzere hibe niteliğinde 30 milyon € tutarında acil yardım sağlamıştır. AYB Türk Hükümetine, TERRA özel girişimi çerçevesinde, deprem bölgelerindeki öncelikli rehabilitasyon ve yeniden yapılanma çalışmalarını desteklemek üzere, 600 milyon €'ya kadar kredi sağlayacaktır. Bunun 150 milyon €'luk kısmı KOBİ'lere ayrılmıştır.

Deprem kredisinin 450 milyon €'luk kısmının her biri 150 milyon €'luk üç bölümde verilmesi kararlaştırılmış ve 2000 yılı içinde bu kısmın toplam 300 milyon € ilk iki dilimi ile KOBİ'lere ayrılan kısmın 75 milyon €'luk ilk dilimine ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır.

Ayrıca, 2000 yılı AB bütçesinden finanse edilen "Akdeniz Ülkeleri'nde Rehabilitasyon" başlıklı program çerçevesinde, Türkiye tarafından önerilecek depremle ilgili projeler için yaklaşık 20 milyon € tutarında bir kaynak sağlanacağı da belirtilmiştir (www.deltur.cec.eu.int).

4.1.2.4 Diğer Yardımlar

4.1.2.4.1 Hibeler

4.1.2.4.1.1 Gümrük Birliği'nin Güçlendirilmesine Yönelik Tedbirlerin Uygulaması

Komisyon Türkiye için Avrupa Stratejisi'ni (katılım öncesi strateji) mali yönden desteklemek için iki taslak öneri kabul etmiştir. Üç yıllık bir zaman diliminde (2000-2002) uygulanmak üzere 15 milyon €'luk 'Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesine'" ilişkin ilk öneri Konsey tarafından 10 Nisan 2000'de kabul edilmiştir. Bu hibenin 13 milyon €'su Türk sanayinde kalitenin artırılması projesine, 2 milyon €'su ise GAP Bölgesi Gelişimi projesine tahsis edilmiştir (www.mfa.gov.tr).

4.1.2.4.1.2 Ekonomik ve Sosyal Kalkınmanın Desteklenmesine Yönelik Tedbirlerin Uygulaması

Komisyon tarafından ekonomik ve sosyal kalkınmanın desteklenmesine yönelik ikinci bir öneri 2000-2002 yılları arasında üç yıllık bir süre için 135 milyon € sağlanmasını öngörmüştür. Bu yardım Aralık 2000 tarihinde kabul edilmiştir. 2000-2002 dönemi için hazırlanan bu yardımın 45 milyon €'su GAP Bölgesi Gelişimi projesine tahsis edilmiştir (www.deltur.cec.eu.int).

4.1.2.4.2 Krediler

4.1.2.4.2.1 AYB Yeni Kredi Mekanizması

AYB 2000-2004 döneminde Türkiye'ye 450 milyon €'luk yeni bir kredi imkanı sağlamıştır. Bu çerçevede Komisyon, Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesi ve

derinleştirilmesini desteklemek üzere özel bir AYB eylem programı için Komisyon, Konsey'e ve Avrupa Parlamentosu'na bu kredi imkânını sağlaması için teklif sunmuştur. Ancak paketin toplam 90 milyon €'luk kısmı kullanılmıştır (www.deltur.cec.eu.int).

4.1.2.4.2.2 AYB Katılım Öncesi Kredi Kolaylığı

Türkiye bundan böyle bütün aday ülkeler için üç buçuk yıllık bir dönemde toplam 8.5 milyar EURO olarak belirlenen AYB katılım öncesi kredi olanağından yararlanabilecektir. Ülke bazında kredi tahsisi söz konusu değildir. Projelerin kalitesi belirleyici unsurdur. Bu nedenle alınacak kredi miktarı planlama aşamasındadır. Ancak Türkiye'nin kredi yeterlilik kriterlerini sağlayamadığı belirlenmiştir. Bu nedenle henüz bu kredi sağlanamamıştır (www.deltur.cec.eu.int). Helsinki Sonrası Dönem'de Türkiye'ye sağlanan bütün Mali Yardımların ayrıntılı bir dökümü Tablo 4.7'de gösterilmektedir.

Tablo- 4.7
Helsinki Sonrası Dönem (2000-2006) Avrupa Birliği Türkiye Mali Yardımı

BÜTÇE	MİKTAR (milyon €)		KREDİLER	HİBELER
MEDA II (2000-2006)	890			
MEDA II (2000-2006)	1.470		AYB Kredisi	
TÜRKİYE İÇİN AVRUPA STRATEJİSİ (2000) Türkiye - AB Gümrük Birliğinin güçlendirilmesine yönelik tedbirler	15	(2000- 2002) Onaylandı		Avrupa Komisyonu hibeleri
TÜRKİYE İÇİN AVRUPA STRATEJİSİ (2000) Türkiye'deki ekonomik ve sosyal gelişimin desteklenmesine yönelik tedbirler	135	Üç yıl için € 135 milyon Onaylandı.		
AYB'NİN YENİ KREDİ MEKANİZMASI	450		Onaylandı Komisyon 3 yıllık bir dönemde Gümrük Birliğinin güçlendirilmesi ve derinleştirilmesi için € 450 milyonluk bir kredi paketi önerdi. Teklif, Aralık 2000'de onaylandı.	
AYB'NİN KATILIM ÖNCESİ OLANAKLARI	8,5		Öneri Türkiye'nin (proje tekliflerinin niteliğine göre) bütün aday ülkeleri kapsayan 3.5 yıl için 8.5 milyar Euro toplamındaki AYB katılım öncesi fırsatından yararlanması mümkün olacaktır.	
DEPREMLE İLİŞKİLİ TEKLİFLER	20			AB genel bütçesi, bütçe kalemi B7-411 olan "Akdeniz Ülkeleri'nde Rehabilitasyon" u da içermektedir. Bu kapsamda, Marmara Deprem Rehabilitasyon Programının 20 milyona kadar finanse edilmesi onaylanmıştır.

Kaynak: www.mfa.gov.tr

4.2 Türkiye'nin Katıldığı AB Programları

Aday ülkelerin bazı Avrupa Topluluğu Programlarına ve ajanslarına katılımları, Ortaklık Konseyi Kararları veya Çerçeve Anlaşmalar temelinde mümkün olabilmektedir. Türkiye de diğer katılımcılar gibi bu programlardan yararlanabilmek için yıllık aidatlar ödemek durumundadır. AB, Türkiye'nin bu programlara katılımını kolaylaştırmak için yapılan yıllık yardımların bir bölümünü programların katılımı için ayırmaktadır.

4.2.1 Araştırma Alanında:

- **Altıncı Çerçeve Program (2002–2006):** 6. Çerçeve Programı, kısaca "Avrupa Araştırma Alanı" na destek sağlayan mali bir araç olarak tanımlanabilir. AB, Avrupa Topluluğu Antlaşması uyarınca, öncelikle AB çerçevesinde bilimsel araştırmalar ve teknolojik gelişme kapasitesinin ekonomik ve sosyal gelişmeyi de olumlu yönde etkileyecek şekilde güçlendirilmesi için beş yıllık Çerçeve Programları hazırlamakta ve hayata geçirmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık statüsünün tescil edildiği Helsinki AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, Türkiye'nin de diğer aday ülkeler gibi bir Katılım Öncesi Stratejisinden yararlanması, bu bağlamda adaylara açık Topluluk programlarına katılım imkânına sahip olması kararlaştırılmıştır. Helsinki Zirvesi'nin sonuçları uyarınca, Türkiye'nin aday ülkelerin katılımına açık tüm Topluluk Programlarına iştirakine dair hukuki zemini oluşturmak amacıyla AB Komisyonu ile 28 Şubat 2002 tarihinde bir Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Söz konusu Anlaşma 28 Haziran 2002 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Çerçeve Anlaşma, Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımına dair genel esasları ortaya koymaktadır. Türkiye'nin öncelikleri doğrultusunda belirlenecek Topluluk Programlarına katılım için ise Komisyon ile Türkiye arasında katılım şartları, ödenecek katkı payı ve buna Komisyon'un mali desteğini belirleyen müzakerelerin yapılması ve her bir program için ayrı bir mutabakat zaptının imzalanması gerekmektedir. Türkiye, 15 Nisan 2002 tarihinde yapılan Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu Sekizinci toplantısı kararı ile Çerçeve Programa tam katılımın yapılmasını öngörmüştür. Bu doğrultuda Türkiye ile Avrupa Komisyonu temsilcileri ile yapılan müzakereler sonucunda 6. Çerçeve Programa katılım ile ilgili Mutabakat Zaptı 29 Ekim 2002 tarihinde Brüksel'de

imzalanmış ve anılan “Mutabakat Zaptı” Bakanlar Kurulu'nca 27 Aralık 2002 tarihinde onaylanarak 9 Ocak 2003 tarih ve 24988 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (www.foreigntrade.gov.tr).

Topluluk programlarından, 17,5 milyar €'luk bütçesiyle katkı payı en yüksek olan program 6. Çerçeve Programıdır (www.fp6.org.tr). 17,5 milyar €'luk bütçenin 1,23 milyar €'luk kısmı Türkiye'nin dahil olmadığı nükleer araştırmalara (EURATOM) ayrılmıştır. Bunun yanı sıra KOBİ'lere büyük çapta destek sağlama hedefi kapsamında bütçenin yaklaşık %15'lik kısmı KOBİ'lerin kullanımına bırakılmıştır (www.deltur.cec.eu.int).

6.Çerçeve Programı kapsamında, Türkiye AB'nin bu alandaki tüm faaliyetlerinden yararlanabilecek, buna karşılık milli geliriyle orantılı bir katılım payı ödemesi gerekecektir. Söz konusu katılım payı, 5 yıl için, yıllık dilimler halinde toplam 256.8 milyon € olarak belirlenmiştir. Katılımın ilk yılında ödenmesi gereken katkı payı 48.2 milyon € olup, bunun 33.5 milyon €'su (%70) ulusal kaynaklardan 14.7 milyon €'su ise AB tarafından Türkiye'ye verilen hibe yardımlarından karşılanacaktır.

6.Çerçeve Programı kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlere Türkiye ortak üye statüsünde katılacaktır. Söz konusu programa katılımı Avrupa ile bütünleşme sürecine katkı sağlanacak, Türk araştırmacıları, araştırma kurum ve kuruluşları, Türk endüstrisi program kaynaklarında proje desteği sağlayabilecektir. Diğer taraftan program kapsamındaki araştırmalar 2003-2006 yılları arasında yürürlükte olacak, sonuçlarına ulaşım sağlanabilecek ve sonuçlardan diğer ülkelerle aynı koşullarda yararlanma imkanına sahip olunacaktır. Türkiye için projelerden sağlanacak mali desteğin katılım payına göre daha az olacağı, buna rağmen ülkesel bazda sağlanması beklenen, bilim ve teknoloji alanında yetkinleşmek, dünya ölçeğinde rekabetçiliğini ileri teknolojiye dayalı yüksek katma değerli ürünleri kapsayacak şekilde genişletmek ve bu yolla ekonomik ve sosyal gelişme elde etmek gibi yararlar dikkate alınarak bu programa katılımın gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

AB Mali Yardımları Türkiye'de daha çok “Katılım Öncesi Yardımları” konusunda da belirtildiği gibi kurumsal yapılanma ve yatırıma destek olarak iki alanda yoğunlaşmaktadır. Kurumsal yapılanma desteği genel olarak üye ülkelerde eşleştirme aracılığı ile uygulanmaktadır. Sendikalar, ticaret odaları vb. Ayrıca demokratik

uygulamaların daha fazla geliştirilmesi hukukun üstünlüğü, insan hakları, kadın-erkek eşitliği ve azınlıkların korunmasına katkıda bulunmak için Sivil Toplum Kuruluşları'nın faaliyetleri de desteklenmektedir. Yatırımlar başlığı altında ise iki alanda destek verilmektedir. Birincisi müktesebata uyum çerçevesinde, düzenleyici altyapının kurulması ve güçlendirilmesi için yapılan yatırımlardır. Düzenleyici altyapıya yönelik yatırım, ancak kesin bir hükümet stratejisinin varlığı söz konusu ise yapılmaktadır. İkincisi ise, ekonomik ve sosyal uyuma yönelik yatırımlara ayrılmaktadır. Burada Türkiye'deki bölgeler arasındaki eşitsizlikler ve Türkiye'nin ulusal geliri ile AB ortalamasını arasındaki farklılığın önemi dikkate alınmaktadır. AB fonları'nın dağılımında Türkiye için uygulanan programın yapısı; 1/3 Düzenleyici Altyapı Yatırımları, 1/3 Kurumsal Yapılanma (Twinning- Eşleştirme ve Teknik Yardım), 1/3 Bilgesel Kalkınma (Kobiler, Altyapı, İnsan Kaynakları) şeklinde üçe ayrılmaktadır. Bir program ya da projenin AB tarafından desteklenmesi için, şu koşullara uyması gerekmektedir:

- Proje, AB katılım stratejisinin uygulanmasına katkıda bulunmalı.
- Türkiye tarafından hazırlanan Ulusal Program'da belirtilen alanları destekleyici nitelikte olmalı ya da bu alanlarla ilgili olmalı.
- Türkiye'deki yasaların, AB müktesebatına uyum sürecine katkıda bulunmalıdır.

Bu ilkeler çerçevesinde sunulan program önerileri hakkında son kararı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği ve Avrupa Komisyonu vermekte ve AB üyelerinin onayından geçmektedir. Türkiye'ye 2003 yılının başından itibaren katıldığı 6. Çerçeve programı için AB hibelerinden ve ulusal kaynaklardan toplam 106 milyon 700 bin € ödeme yapılmıştır. Türkiye'nin de 2005-2006 döneminde 90 milyon € ödeyeceği belirtilmiştir (www.fp6.org.tr).

6. Çerçeve Programı için, Katılımcı ülkeler ne kadar fazla sayıda "iyi" proje üretirse o kadar fazla kaynak alabilmektedirler. Program kapsamında 2003 Ocak ayından beri Türkiye'nin sunduğu 543 proje teklifinden 72'si desteklenmek üzere kabul edilmiştir. Türkiye'nin ödediği mali katkı ile Program'dan alınan pay arasındaki oran halen yüzde 10 civarındadır. Diğer adaylar Romanya ve Bulgaristan'ın performansı da hemen hemen aynı düzeydedir. Ayrıca AB tarafından Türkiye ile birlikte diğer adaylar Romanya ve Bulgaristan'ın programdan daha fazla faydalanması amacıyla teknik destek vermeye

yönelik toplam 20 milyon € tutarında hibe nitelikli özel bir fon oluşturulmuştur (www.abig.org.tr). 19 Ekim 2004 kapanış tarihli 6. Çerçeve Programı çağrısı sonuçlarına göre, Türkiye Avrupa Komisyonu'ndan diğer başvuran ülkelere oranla hem sayısal hem de parasal olarak en yüksek desteği almaya hak kazanmıştır. Türkiye'nin, projeye teklif sunan ülkeler arasında en çok desteği almaya hak kazandığı program kapsamında 11 araştırma destek almaya layık görülmüştür. Destek alacak olan merkezlerden 9'u üniversiteler dahilindeki araştırma merkezlerinden oluşurken, projelerden 2'si ise TÜBİTAK tarafından sürdürülecektir (www.abig.org.tr).

4.2.2 Sağlık Alanında

- **Yeni Halk Sağlığı Programı (2001–2006):** Programın amacı, halk sağlığının korunması ve iyileştirilmesine yönelik bir yaklaşım sağlamaktır. Programın hedefleri, sağlığı belirleyen unsurların ele alınması, sağlıkla ilgili bilgilendirme ile sağlığa yönelik tehditlere karşı hızlı tepki ve sağlığın iyileştirilmesidir.

- **Avrupa Narkotikler ve Narkotik Bağımlılığı İzleme Programı:** Programın amacı, uyuşturucular ve uyuşturucu alışkanlığı ile bunların sonuçları hakkında Avrupa seviyesinde objektif, güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgiler sağlamaktır.

4.2.3 İstihdam ve Sosyal İşler Alanında:

- **Ayrımcılıkla Mücadele –EQUAL (2001–2006):** Programın amacı, her türlü ayrımcılığı önlemek, ayrımcılıkla mücadele etmek ve Avrupa seviyesinde yürütülen çabaları desteklemektir.

- **Kadın-Erkek Eşitliği (2001–2005):** Programın amacı, beş temel alanda (iktisadi yaşam, eşit katılım, sosyal yaşam, medeni yaşam ve cinsiyet ayrımcılığı) çalışmalar gerçekleştirmektir.

- **Toplumsal Dışlanmayla Mücadele:** Programın amacı, toplumsal dışlanmayla mücadelenin yaygınlaştırılması ve bu konudaki çalışmalara destek sağlanmasıdır.

- **İstihdam Alanında Teşvik Önlemleri Programları (2001–2005):** Programın amacı, istihdam ve emek piyasası alanındaki Topluluk faaliyetlerini (analiz, araştırma

ve işbirliği) desteklemek ve bu alanda Avrupa Birliği bünyesinde gerçekleştirilen faaliyetlerin devamlılığını sağlamaktır.

4.2.4 Teknik İşbirliği Alanında

- **IDA II- İdari İşbirliği Programı:** Programın amacı, idareler arasında hızlı bilgi değişimini desteklemektir. Avrupa Komisyonu'nun öncülüğünde gerçekleştirilen bu stratejik gelişim iletişim teknolojilerindeki gelişimlerden faydalanmaktadır.

4.2.5 Eğitim Alanında

- **Leonardo da Vinci- Meslek İçi Eğitim (2000–2006):** Programın amaçları, mesleki eğitim aracılığıyla özellikle gençler olmak üzere kişilerin yetenek ve becerilerini geliştirmek, yaşam boyu mesleki eğitimin kalitesini arttırmak ve mesleki eğitim yoluyla rekabet gücünü ve girişimciliği iyileştirmektir.

Socrates–Eğitim (2000–2006): Programın amaçları, öncelikle eğitimin Avrupa boyutunun güçlendirilmesi, eğitim alanında işbirliği ve dolaşımın teşviki, öğretim uygulama ve araçlarında yeniliğin desteklenmesidir. Socrates Programı, yalnızca öğrencilere değil öğretim görevlilerine de açıktır. Topluluk düzeyinde öğrenci ve öğretim görevlilerinin değişimine olanak tanıyan program, kültürlerarası etkileşimi güçlendirerek “Avrupalılık” bilincinin oluşumuna katkıda bulunmaktadır.

- **Youth- Gençlere Yönelik Etkinlikler (2000–2006):** Programın amaçları, gençlerin geleceğin Avrupa'sının oluşturulmasına aktif katılımlarını sağlamak, gençlere Avrupa düzeyinde dolaşım fırsatları sunmak, Avrupa Birliği gençlik politikasının geliştirilmesi için bir işbirliği ortamı yaratmak, yaşam boyu öğrenimi ve aktif vatandaşlığı destekleyen çalışmalarını teşvik etmektir.

4.2.6 Çevre Alanında

- **Avrupa Çevre Ajansı:** Türkiye dahil olmak üzere toplam 31 ülkenin üye olduğu Avrupa Çevre Ajansı'nın temel amacı çevre bilincinin yerleştirilmesidir. Bu çerçevede, çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politikalar üretilmesi için Avrupa düzeyindeki karar alıcılara bilgi akışının sağlanması hedeflenmektedir.

4.2.7 Kültür Alanında

- **MEDIA PLUS (2001–2005):** Media Plus'ın temel amacı Avrupa genelinde görsel-işitsel hizmetler sektörünün desteklenmesidir.

4.2.8 Girişimcilik Alanında

- **Şirketler ve Girişimcilik Programı (2001–2003):** Programın amaçları, araştırma ve yeniliğin gelişebilmesi için işletmelere yönelik hazırlanmış idari ve düzenleyici çerçevenin basitleştirilmesi ve iyileştirilmesi, başta KOBİ'ler olmak üzere işletmeler için finansman ortamının iyileştirilmesidir. Ayrıca işletmelerin Topluluk destek hizmetleri, programları ve ağlarından daha kolay faydalanmalarının sağlanmasını, işletmelerin büyümesini, rekabet güçlerini arttırmayı ve girişimciliği teşvik etmektir.

4.2.9 Bilgi Toplumu Alanında

- E-Content Programı- Avrupa Bilgi Toplumunda Dijital İçerik ve Dil Çeşitliliğinin Desteklenmesi (2001–2005)

4.2.10 Adalet ve İşleri Alanında

- DAPHNE - Çocuklar, Gençler ve Kadınlara Karşı Şiddetin Önlenmesi (2000–2003)
- AGIS - Cezai Konularda Polis ve Adli İşbirliği için Çerçeve Program (2003–2007)
- Göç alanında üçüncü ülkelerle işbirliği

4.3 Katılım Öncesi Mali Yardımları

Türkiye, 2002 yılına kadar, MEDA programı ve Gümrük Birliği vasıtasıyla ekonomik ve sosyal gelişmeyi desteklemeye yönelik olarak destek almıştır. 1999 yılına kadar gerçekleştirilen yardımların temel amacı, diğer Akdenizli ortaklar da olduğu gibi Türkiye'deki yapısal reform sürecinin desteklenmesi olmuştur. Helsinki Avrupa Konseyi'ni takiben Türkiye'ye yönelik mali destek mekanizmalarında "katılım öncesi yaklaşımı" benimsenmiştir. Böylece, Türkiye'ye dönük mali yardımlar, katılım öncesi çerçeveye alınmıştır. Yapısal reformlara ilişkin yardım, uluslararası mali kurumların işbirliği ile sürdürülmüş; ancak mali yardım aynı zamanda kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, yatırımlar ve Türkiye'nin Birlik program ve ajanslarına katılımının sağlanması amacını da taşımaya başlamıştır. Konsey, 17 Aralık 2001 tarihinde

Türkiye'ye yönelik katılım öncesi mali yardıma ilişkin bir çerçeve yönetmelik kabul etmiştir. Buna göre, Türkiye'ye yapılacak mali yardımlar her yıl tek bir bütçe kalemi altında toplanmıştır. Söz konusu yönetmelik, Komisyon'un yıllık ortalama 177 milyon Euro'luk katılım öncesi mali yardım hedefini yinelemiştir.

Komisyon, 2002 tarihli Strateji Belgesi'nde, Türkiye'nin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, toplam mali yardımın önemli oranda artırılmasını öngörmüştür. Kopenhag sonuçları da söz konusu yardımın 2004 yılından itibaren 2000-2006 mali perspektiflerinin "katılım öncesi harcamalar" başlığı altında finanse edileceğini teyit etmiştir. Komisyon bu amaca yönelik olarak 12 Şubat 2003 tarihinde 11.02.2003 tarihli öneriyi kabul etmiş ve AB Komisyonu'na sunmuştur. 2004-2006 döneminde katılım öncesi mali yardım, başta müktesebatın kabulüne ilişkin idari kapasitenin ve yatırımın güçlendirilmesi olmak üzere Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılama yönündeki çabalarını desteklemeye odaklanacaktır. Mali yardım aynı zamanda ekonominin işleyişinin iyileştirilmesi ve iç pazardaki rekabet baskılarıyla mücadele gücünün artırılması yönünde de kullanılacaktır. AB üye ülkeleriyle aday ülkelerin sınır ötesi işbirlikleri de teşvik edilecektir.

Tüm aday ülkeler için olduğu gibi, katılım öncesi mali yardım iki ana başlık altında toplanacaktır. Bunlardan ilki kurumların idari kapasitesinin güçlendirilmesi ikincisi ise yatırım yardımıdır. Kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi kapsamında Türkiye'nin AB müktesebatını uygulamasına yönelik yardımda bulunulacak ve ekonomik ve sosyal uyum gibi AB politikalarına katılım yönünde yapacağı hazırlıklara destek verilecektir. Bu alanda, merkezi, bölgesel ve yerel düzeyde faaliyet gösteren kamu kurumlarına da destek sağlanabilecektir. Kurumsal kapasite desteği twinning aracılığıyla üye ülkeler tarafından hazırlanacak ve uygulanacaktır. Katılıma yönelik hazırlıklarda ve müktesebatın uygulanmasında önemli rol oynayan kuruluşlara da (örneğin sosyal diyalogda yer alan işveren federasyonları ve sendikalar, ticaret ve ziraat odaları gibi mesleki kuruluşlar ve diğer temsilci kurumlar) destek sağlanacaktır. Demokratik uygulamaların, hukukun üstünlüğünün, insan haklarının ve kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesini ve korunmasını hedefleyen girişimlere destek sağlanması amacıyla sivil toplum kuruluşları da yardımdan faydalanabilecektir.

Yatırım yardımı iki şekilde gerçekleşecektir: İlki, müktesebat uyumunun sağlanması için gerekli düzenleyici altyapıyı oluşturan ya da güçlendiren doğrudan müktesebata ilişkin yatırımlardır. Düzenleyici altyapıya ilişkin yatırımlar ancak kurumsal kapasite tarafından desteklenen net bir hükümet stratejisi temelinde gerçekleştirilebilecektir. İkincisi, Türkiye'deki bölgelerarası farklılıkların önemi ve Türkiye'nin ulusal geliri ile AB ortalaması arasındaki fark göz önüne alınarak desteklenecek olan ekonomik ve sosyal uyuma yönelik yatırımlardır (www.deltur.cec.eu.int).

Gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi, katılım öncesi yardımın programlanması için temel teşkil edecektir; yardımın öncelikli olduğu alanlar aynı zamanda Düzenli Raporlardan ve AB müktesebatının uygulanmasına yönelik Türkiye Ulusal Programı'ndan da belirlenebilecektir. Söz konusu raporlarda, siyasi kriterlere özel önem verilecektir. Hali hazırda göç, denizyolları güvenliği, çevre, sağlık, tarım ve kırsal kalkınmayı içeren Adalet ve İçişleri gibi birkaç öncelikli alan tespit edilebilmiştir. Mali yardımdaki önemli artış aynı zamanda, katılım stratejisi hedefleri kapsamında, AB'nin Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınmasını desteklemesini de sağlayacaktır. Türkiye'ye katılım öncesi mali yardım sağlayan mevcut araç, ulaştırma, çevre yatırımları ve kırsal kalkınma programlarına ilişkin yatırımlar olmak üzere tüm bu alanlardaki programları destekleyebilmektedir. Komisyon, bu aşamada, 2004-2006 dönemi için Türkiye'ye sağlanacak mali yardım miktarının belirtilmesinin faydalı olduğu görüşündedir. Bu durum, hedeflerin belirlenmesinin bir seneden fazla süreceği alanlarda çok yıllık planlamayı kolaylaştıracaktır. Yıllık bütçe prosedürü kapsamında onaylanması gereken ilgili miktarlar aşağıda Tablo 4.8'de gösterilmiştir. Buna göre 2004 yılı için öngörülen yardım miktarı 250 milyon €, 2005 yılı için 300 milyon €, 2006 için ise 500 milyon €'dur.

Tablo- 4.8: Türkiye İçin Katılım Öncesi Yardım

milyon €	2004	2005	2006	Toplam
Türkiye için katılım öncesi mali yardım	250	300	500	1050

Kaynak: www.deltur.cec.eu.int

4.4 Türkiye - AB Mali Yardımlarının Uygulama Mekanizması

4.2.1 AB Mali Yardımlarının Yönetimi

AB mali yardımlarının dağıtım ve izlenmesinden Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği sorumludur. Fakat mali işbirliğinde tüm aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de “Merkezi Olmayan Yapılanma Sistemine” gidilmesi beklenmektedir. Buna göre AB mali yardımlarının yönetimi ve hangi öncelikli alanlarda kullanılacağına tespiti Türk Hükümeti’ne geçecektir. Avrupa Komisyonu ise sadece fonların kullanımını denetleyecektir. 14 Şubat 2002 tarihinde Türk Hükümeti ile Avrupa Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu üyesi Günter Verheugen arasında mutabakat muhtıraları imzalanmıştır. Böylece AB tarafından Türkiye’de finanse edilen program ve yardımlarının yönetiminin Türk Hükümeti’ne geçmesi için önemli bir adım gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Merkezi olmayan bu yapılanma içerisinde “Ulusal Yardım Koordinatörü”, “Mali İşbirliği Komitesi”, “Ulusal Fon ve Ulusal Yetkilendirme Görevlisi”, “Ortak İzleme Komitesi” ve “ Merkezi Finans ve İhale Birimi” gibi birimler oluşturulması kararlaştırılmıştır (www.treasury.gov.tr).

4.2.2 Yerinden Uygulama Sistemi (DIS)

23 Ekim 2003 tarihinde AB’nin Türkiye Büyükelçisi Hansjörg Kretschmer ve Hazine Müsteşarlığın’dan sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan, Avrupa Komisyonu’nun katılım öncesi mali yardım programlarının idari sorumluluğunu Türk Hükümeti’ne devredildiğini açıklamıştır. Böylece, Yerinden Uygulama Sistemi ile Avrupa Komisyonu 2002 sonrasına ait tüm programlara ilişkin proje seçimi, ihalelerin açılması, sonuçlandırılması, sözleşmelerin imzalanması ve yönetimi konularındaki sorumlulukları, Ankara’daki Temsilciliği aracılığı ile Avrupa Komisyonu’nun gözetiminde olmak üzere Türk Hükümeti’ne devredilmiştir (www.radikal.com.tr). Yerinden Uygulama Sistemi’nin hayata geçirilmesini sağlamak üzere, AB ile Türkiye arasında sistemin temel kurumları olarak Ulusal Fon ile Merkezi Finans ve İhale Birimi’nin kurulmasına yönelik, iki ayrı mutabakat zaptı TBMM’de 30 Ocak 2003 tarihinde onaylanarak, yürürlüğe girmiştir. Ayrıca sistemin omurgasını oluşturan Ulusal Fon’un idari ve teknik örgütlenmesi Hazine bünyesinde tamamlanmış, 7 Nisan 2003’de AB Komisyonuna akreditasyon başvurusu ile beraber yeni sisteme işlerlik kazandırmanın ilk adımı atılmıştır. Bu konuyla ilgili Hazine’den sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan şu tespitleri yapmıştır:

"Bu adımlarla eş zamanlı olarak, sistemin temel idari yapılanması ve uygulanacak süreçlerin etkinliği analiz edildiği ve sistemin iç denetçileri olarak belirlenen Hazine Kontrolörleri Kurulu ve Avrupa Komisyonu tarafından detaylı bir denetim çalışması da yapıldı. Yapılan denetim sonucunda, Yerinden Uygulama Sistemi'nin (Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi) öngörülen kriterleri karşıladığı tespit edilmiş ve sistem AB Komisyonu tarafından akredite edilmiştir. Böylece 2006 yılına kadar toplam 1 milyar €'nun üzerindeki Avrupa Birliği fonlarının Türkiye'ye aktarılmasının önü açılmıştır. Bu fonlar bilindiği gibi kredi değil, hibedir ve projeler yapılırken, projeler yarı yarıya ya da yarından daha fazla, AB'nin sağladığı bu hibelerle yürütülmektedir. Geri kalan kısmı da bizim bütçeden ayırdığımız ödeneklerle yapılacaktır. Yani bu 1 milyar €'luk hibeyle, bunun çok daha üzerinde bir projenin finansmanı da bir bakıma mümkün olabilecektir" (www.radikal.com.tr).

Yerinden uygulama sistemi ile birlikte Türkiye- AB ilişkilerine yeni bir boyut kazandığı görülmektedir. Ayrıca fonların sadece büyük projelere değil aynı zamanda küçük projelere de aktarılacağı ve 1 milyar €'luk fonların 2003 yılı Kasım ayından itibaren akışının sağlanacağı belirtilmiştir. Bununla beraber AB'den gelecek fonların denetimi için sıkı bir mekanizma geliştirilmiştir. Öncelikle Fonun yönetimi Hazine'den sorumlu Devlet Bakanı tarafından yapılacak ve AB'den gelen fonlar 'ulusal fon'da toplanacaktır. Programların gözden geçirilmesi, ulusal yardım koordinatörü, ulusal yetkilendirme görevlisi, mali işbirliği komitesi ve AB Komisyonu temsilcilerinden oluşan 'ortak izleme komitesi'ne verilmiştir (www.radikal.com.tr).

5. BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMALI BİR PERSPEKTİFTEN TÜRKİYE’NİN AB FONLARI KULLANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1 Genişleme Sürecinde AB Fonlarını Kullanımı Bakımından Polonya Deneyimleri ve Türkiye İle Mukayesesi

Polonya, 312.685 km²’lik yüzölçümü ve 38.6 milyon nüfusu ile Avrupa kıtasının coğrafi merkezinde yer alan köprü konumundaki bir ülkedir. Ülke, nüfus bakımından Avrupa’da sekizinci, dünyada yirmi dokuzuncu ve sahip olduğu alan bakımından da Doğu Avrupa’nın üçüncü büyük ülkesi durumundadır. Yıllık nüfus artış oranı -% 0.03 (2001 tahmini) olan ülke nüfusunun 2010 yılında 38.8 milyon ve 2020 yılında 39 milyon olması beklenmektedir. Çalışan nüfus miktarının 23.7 milyon olduğu ülkede, çalışan kesimin % 27.4’ü tarım, % 22.1’i sanayi ve % 50.5’i hizmet sektöründe (% 13.6’sı ticaret, % 5.9’u inşaat, % 5.3’ü ulaşım-komünikasyon ve % 25.7 diğer sektörlerde) istihdam edilmektedir. Polonya’daki işsizlik oranı % 20’dir. GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) 241.900 milyar \$ olduğu Polonya’da GSYİH’nın (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) 2004 yılı itibariyle sektörel dağılımına bakıldığında % 2.9’u tarım, % 30.9’u sanayi, % 66.2’sinin de hizmetler sektörü olduğu görülmektedir.

Polonya ekonomisi, 1989 yılında komünist iktidarın iş başından ayrılmasından sonra, kararlılıkla yürütülen yeniden yapılandırma politikalarıyla, hızlı bir ekonomik ve sosyal dönüşüm süreci içine girmiştir. Bu kapsamda, 13 Temmuz 1990 tarihinde çıkarılan “Özelleştirme Yasası” ve Eylül 1990’da kurulan “Özelleştirme Bakanlığı” ile serbest piyasa ekonomisine geçişin temelleri atılmış, enflasyonu kontrol altına alabilmek için yapısal programlar uygulanmış, fiyatlar serbest bırakılmış, Polonya para birimi Zloti’nin konvertibilitesi sağlanmış, dış borç ödemeleri ile ilgili ülkelerle yapılan anlaşmalar sonucu düzene konmuştur. Bütün bu anlaşmalar etkilerini 1992 yılından itibaren göstermeye başlamış ve 1991 yılında %-7.6 olarak gerçekleşen GSYİH büyüme oranı, 1992 yılında % 2.6, 1995’te %7.0 ve 1996’da % 6.1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2000 yılında % 4.1 ve 2001 yılında üç puanlık bir düşüşle % 1.1 olmuştur. 2003 yılında % 3.7, 2004 yılında ise % 4.6 büyüme oranına sahip olmuştur. Böylece Polonya, yıllar itibariyle Orta Avrupa’nın en hızlı büyüyen ekonomilerinden birisi olmuştur (www.foreigntrade.gov.tr).

Yabancı sermaye yatırımları, Polonya'nın hızlı kalkınmasında en önemli etkenlerden biridir. Toplam yabancı sermaye girişi açısından Polonya, bölgede ilk sırayı almaktadır. Haziran 2001 itibariyle 35 ülkeden toplam 881 firma, Polonya'daki Belli Başlı Yabancı Yatırımcılar Listesi'nde yer almaktadır. Bu firmalardan 61'i listeye ilk defa girmiştir. Almanya 203 firma ile listede ilk sırada bulunurken, ikinci ABD (123 firma), üçüncü Fransa (81 firma), dördüncü Hollanda (67 firma) ve beşinci İtalya (62 firma) olmuştur. Ancak, Fransız yatırımcılar 8.5 milyar USD yatırım ile birinci sırada, Amerikalılar 7.4 milyar USD ile ikinci, Almanlar 6.3 milyar USD ile üçüncü, Hollandalılar 4.4 milyar USD ile dördüncü ve İtalyanlar 3.4 milyar USD ile beşinci sırada yer almaktadır.

Polonya 1989'da başlayan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde önemli mesafe alınmışsa da (özelleştirme, para ve sermaye piyasaları vb.) henüz tamamlanmadığı ifade edilmektedir. 2004 yılında işsizlik oranı % 19.6 olup AB üyeleri ve adaylar kapsamında en üst sıradadır. Polonya Ekonomisi 2002'de % 1.4 oranında büyümüş, yatırımlar % 7.2 gerilemiş, ihracat % 5.7 ve verimlilik % 4.9 artmıştır. Dış ticaret açığı 10 milyar dolar olmuştur. Son on yılda önemli bir eğitim atağı yapan Polonya'da üniversite mezunları 6 kat artmış, ancak bu başarı istihdam yaratma konusunda tekrarlanamayınca Polonya bir genç işsizler ve uzun süreli işsizler ülkesi olmuştur. AB ve Adaylar genelinde olduğu gibi Polonya'da da nüfus yaşlanmaktadır. Son 3 yılda Polonya nüfusu sürekli azalmıştır. İşgücü arzı da 2002'de % 0.9, 2003'te % 0.4 azalmıştır.

Polonya, adaylık döneminde ilgili AB Fonlarından (PHARE, SAPARD vb.) 1990 yılından bugüne düzenli bir biçimde yararlanmaktadır. PHARE programı çerçevesinde MDAÜ'lere 1990-2000 dönemi için 11.8 milyar €, 2000-2006 dönemi için ise 21.5 milyar € ayrılmıştır (www.dtm.gov.tr). 2000-2006 döneminde PHARE programından yıllık olarak 398 milyon € ile en fazla Polonya yararlanmaktadır (www.europa.eu.int). Polonya 2000 yılından itibaren yıllık bazda ISPA programı adı altında yaklaşık 335 milyon €; SAPARD programı adı altında ise 168,7 milyon € almaktadır (Gençkol, 2003: 127). AYB Kredisi için ise Polonya, 2000-2002 döneminde 2.085 milyar € almıştır (Gençkol,2003:194). Devlet Enformasyon Merkezi verilerine göre Polonya, 1990 yılından 30 Haziran 2003 tarihine kadar PHARE, ISPA, SAPARD Programlarından toplam 5.1 milyar € almıştır. 1990-2002 yılları arasında Polonya'ya hibe kapsamında verilen PHARE Programı miktarı ise toplam 3.5 milyar €'ya ulaşmıştır (www.polandembassy.org).

Türkiye ve Polonya birbirlerine önemli ölçüde benzeyen ekonomik özelliklere sahip iki ülke olduğu için AB ile ilişkiler konusunda çeşitli konularda mukayese edilecek durumdadır. Tablo 5.1 Polonya'nın son 24 yılda yaşadığı değişimleri, Tablo 5.2 ise Türkiye'nin son 24 yılda temel göstergeler bazında nasıl değişim yaşadığını göstermektedir. Polonya, 1980'li yıllardan itibaren nüfusunda çok büyük değişim yaşamamış bir ülkedir. Ülke nüfusu 1980'de 35,6 milyon, 1990'da 37,9 milyon, 2004 de ise yaklaşık 38,2 milyondur. Türkiye'de ise nüfus Polonya'ya nispeten daha büyük değişimler göstermiştir. 1980'de nüfus 44,9 milyon iken 1990'da 53,8, 2004'de ise 70,7 milyon düzeyine gelmiştir.

Tablo-5.1.1: Polonya'nın Ekonomik Göstergeleri

	NÜFUS (milyon)	GSMH (milyon \$)	KİŞİ BAŞINA GSYİH (\$)	İHRACAT (milyon \$)	İTHALAT (milyon \$)	ENFLASYON (%)
1980	35,6	v.y*	v.y*	16,061	17,842	v.y*
1990	37,9	64.480	1.700	14.300	9.5	686
2000	38,64	165.905	4.292	35.902	48.209	10.1
2004	38,19	241.900	6.335	80.917	87.083	3.5

Kaynak: International Financial Statistics, Ağustos, 2003,EIU Mart 2005

* veri yok

Tablo-5.1.2: Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri

	NÜFUS (milyon)	GSYİH (milyon \$)	KİŞİ BAŞINA GSYİH (\$)	İHRACAT (milyon \$)	İTHALAT (milyon \$)	ENFLASYON (%)
1980	44,9	71.000	1.470	2.910	7.909	108
1990	53,8	149.600	2.682	13.026	22.581	60.4
2000	67,42	200.002	2.965	27.775	54.502	39.0
2004	70,71	299.475	4.172	62.700	97.200	9.5

Kaynak: International Financial Statistics, Ağustos, 2003,EIU Mart 2005

Polonya'da GSMH 2004 itibariyle 241.9 milyar \$, Türkiye'de ise 299.4 milyar \$ seviyesindedir. Polonya'nın 1980 sonrası dönemde enflasyon nedeniyle çok büyük sorunlar yaşadığı bilinmektedir. 1990'da %686 gibi rekor düzeyde bir enflasyon oranına sahiptir. Bu dönemde Sovyet sisteminden ayrılan Polonya uyguladığı "Balcerowicz Planı" ile istikrarı sağlamaya çalışmıştır ve 2000 yılında enflasyon oranı

%10.1'e 2004 yılında ise %3.5 düzeyine kadar inmiştir. Aynı dönemlerde Türkiye'de yaşanan sorunlar nedeniyle enflasyon oranı 1980'de % 108'di. Uygulamaya koyulan 24 Ocak 1980 Programı sonrasında 1990'da enflasyon oranı %60.4'e 2000 yılında %39'a ve 2004 yılında ise % 9.5'e kadar inmiştir. Tüm bu göstergeler itibariyle her iki ülkenin de ekonomik olarak iyi bir düzeye geldikleri ve bunu daha da ileriye taşımak istedikleri çok açık görülmektedir.

Polonya'nın 2000-2004 yılları arasında büyüme oranları sırasıyla % 4.0, % 1.0, % 1.4, % 3.7 ve % 4.6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ise aynı dönemler itibariyle büyüme oranları sırasıyla % 7.4, -% 7.5, % 7.9, % 5.8 ve % 4.6'dır. 2005 yılı tahminlerinde ise Polonya'nın % 4.8, Türkiye'nin ise % 5 büyümesi beklenmektedir. İşsizlik oranlarına bakıldığında 2002-2004 yıllarında Polonya'da sırası ile % 19.8, % 19.8, % 19.6 düzeyindedir. Polonya'da işsizlik oranının sağlanan fonlar nedeni ile 2006 yılı sonunda % 1.5 azalacağı tahmin edilmektedir (www.polonya.org.tr). Türkiye'de ise aynı dönemler itibariyle % 10.3, % 10.8, % 10,7 düzeyinde işsizlik yaşanmaktadır. Dolayısıyla, AB'ye tam üye bir ülke olarak Polonya Türkiye ile ekonomik anlamda mukayese edildiğinde önemli benzerlikler göstermektedir.

Polonya, hem üyelik öncesinde AB mali yardım sürecinden önemli ölçüde yararlandığı gibi, tam üyelik sonrası Fonları'ndan da büyük destek görmektedir. Daha öncede belirtildiği gibi Polonya, 1990 yılından 2003 tarihine kadar PHARE, ISPA, SAPARD Programlarından toplam 5.1 milyar € faydalanmıştır. Buna ek olarak 2000-2002 AYB Kredileri'nden 2.085 milyar EURO almıştır. Buna mukabil Türkiye'ye 1964 yılından sonra Türkiye'ye 2004 yılına kadar olan 40 yıllık zaman dilimi için verilen toplam mali yardım miktarı ise yaklaşık 2 milyar €'dur (www.mfa.gov.tr). Ayrıca AB, 2000-2006 için yapacağı fonlamanın en önemli kısmını Polonya için ayırmıştır. Mesela, 2004-2006 için alacağı toplam fon miktarı 15.3 milyar € olarak belirlenmiştir (Sophister, 2003: 112). Türkiye için ise, müzakere sürecini de kapsayan bir dönem olan 2000-2006 dönemi için öngörülen mali yardım tutarı sadece 1.7 milyar €'dur (www.abig.org.tr). Bu durum, ekonomik yapıları birbirine çok benzeyen iki ülkenin AB fonlarından yararlanma kapasiteleri arasındaki derin farklı vurgulamaktadır.

5.2 2004 Genişlemesinin AB Fonları Açısından Getirdiği Değişiklikler Ve Türkiye'ye Olan Muhtemel Yansımaları

Türkiye'nin de aday olduğu AB ailesi beşinci genişlemesini 1 Mayıs 2004 tarihinde, 10 yeni üyesi ile gerçekleştirmiştir. Böylece temellerini 1957'de Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un attığı Avrupa Birliği, tarihinin en önemli ve büyük genişlemesini resmi olarak gerçekleştirmiş olmaktadır. Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'nın dışındaki 10 aday, dönem başkanı İrlanda'nın başkenti Dublin'de törenle birliğe katılımlarını resmi ve fiili olarak tamamlamışlardır.

Yeni katılımlarla AB sınırlarını, doğu istikametinde 1000 km genişleterek Belarus, Rusya ve Ukrayna'ya dayandırmaktadır. Yeni üyelerle birlikte Avrupa haritası, dörtte bir oranında genişlemekte, nüfus 75 milyon artmakta, bunun da yaklaşık yarısını Polonya nüfusu oluşturmaktadır. Bununla beraber, yeni üyeler ortak zenginliğe ancak % 5 katkıda bulunmaktadır. AB, genişlemenin ilk üç yılı için yeni üyelere 40 milyar Euro'luk bütçe ayırmıştır. Aynı dönem içinde yeni üyelerin AB bütçesine yapacakları ödeme ise 15 milyar € olacaktır. Genişlemenin altı yıllık (2000-2006) maliyetinin 67 milyar € olacağı tahmin edilmektedir (www.europa.eu.int). Ayrıca Topluluğun genişlemesiyle 475 milyon tüketicinin bulunduğu dev bir pazar oluşmuştur. AB tarafından yapılan açıklamalarda yapısal fonların toplam harcamasının 10 yeni üye ülke için 2004-2006 döneminde yaklaşık 23 milyar € olacağı belirtilmiştir (www.abig.org.tr).

Avrupa Birliği'ne yeni katılacak 10 ülkenin ekonomik ve sosyal verileri ise birbirinden farklılık göstermektedir. 10 yeni üye arasında, en büyük nüfusa sahip ülke Polonya, en az nüfuslu ülke ise Malta'dır. En yüksek kişi başına milli gelir Kıbrıs Rum Kesimi'nde, en az kişi başına milli gelire sahip ülke ise Letonya'dır. 10 ülke arasında en yüksek işsizlik oranı yaklaşık %20 ile Polonya'da bulunmaktadır. Birlik genişlemeyle birlikte siyasi gücünü artırmayı hedeflerken, aynı zamanda dünyanın en büyük ekonomi bölgesi haline gelmektedir. 475 milyon nüfuslu büyük bir topluluk olan AB toplam GSMH'sını yılda yaklaşık 433 milyar € arttırmış olacaktır. Ancak bu artış beraberinde bazı dezavantajları da getirmektedir. Nüfustaki yüzde 20'lik artışa karşılık yurtiçi hasılanın sadece % 5 oranında artacak olması, genişleyen Avrupa Birliği'nde fert başına düşen milli gelirin azalması anlamına gelmektedir (www.europa.eu.int).

Diğer taraftan AB'nin şimdiye kadarki en büyük genişleme dalgası ile Topluluğa üye olan 10 ülkenin en başarılı bütünleşme örneği gösteren İrlanda'yı mı; yoksa en düşük başarıyı sergileyen Yunanistan'ı mı takip edeceği merak konusudur. Bundan dolayı AB içinde yeni üyelere Yunanistan'a karşı İrlanda'yı örnek almaları tavsiye edilmektedir. Çünkü Yunanistan hâlâ çoğu alanda AB ortalamasının altında bulunmakta ve geçen 25 yılda AB'den yaklaşık 100 milyar €'yu bulan bir mali yardımı almasına rağmen hâlâ birçok proje tamamlanamamış durumdadır.

Ancak kötü emsal Yunanistan'ın karşısında bir başarı hikâyesi olan İrlanda bulunmaktadır. 1973'te AB'ye üye olduğunda kişi başına düşen geliri AB ortalamasının yüzde 62'sine tekabül eden İrlanda'da bu rakam şimdi % 121 civarındadır. Böylece İrlandalıların geliri, eski sömürgecileri olan İngiltere'yi bile geçmiş durumdadır. İrlanda AB'den aldığı fonları basiretli yatırımlarla yüksek teknolojiye yönlendirmiştir. Alınan yapısal ve uyum fonları hedeflerine ulaştırılmıştır. Bu çerçevede altyapı yatırımları, kalkınmada geri kalan bölgelerin azaltılması, işsizliğin azaltılması gibi amaçlar çoğunlukla gerçekleştirildi. İrlanda ihracatı 1997'de 53.512 milyar \$ iken 2002'de 87.442 milyar \$ olmuştur. Aynı dönemler içinde ithalat 39.298 milyar \$'dan 51.470 milyar \$ düzeyine gelmiştir. GSYİH durumu ise 75.371 milyar \$ iken 2002'de 122.200 milyar \$, Kişi başına GSYİH ise 26.593 \$ dan 31.000 \$'a çıkmıştır. Enflasyon oranı ise 1997'de %1,4 iken 2002'de 4,7 olmuştur (www.dtm.gov.tr). Amerikan şirketlerinin ülkede yatırım yapmalarını teşvik etmek için bir dizi tedbir alınmıştır. Şu anda Avrupa'daki Amerikan şirketlerinin bir tür merkezi olan İrlanda'da ihracatın üçte ikisi bu şirketlerce yapılmaktadır. AB'nde daha önce üye olan ülkelerin başarı grafiği çizen ve çizemeyen örneklerle dolu olmasından dolayı yeni katılan üyelerle de olumlu ve olumsuz durumlar yaşanacağı bilinmektedir. Bu gibi olumsuzlukların daha az yaşanması için 23 Haziran 2004 de Brüksel'de üye ülkelerde sosyal kalkınma, ekonomik önlemler ve öncelikler, Yapısal Fonlar ve Uyum fonu'nun tahsisi ile ilgili neler yapılacağı belirlenmiştir. Ayrıca tahsis edilecek olan parçanın bir kısmı ülkeleri güçlendirme de teknik yardım önlemleri proje hazırlama ve uygulama için yönetim kapasitesini artırmada kullanılacağı açıklanmıştır. Aşağıda yeni üyelerin bazı temel özellikleri, sahip oldukları sorunlar ve 2004-2006 döneminde alacakları fon miktarları belirtilmiştir:

Çek Cumhuriyeti

Nüfusu 10 milyon 200 bin olan Çek Cumhuriyeti'nin kişi başına düşen geliri 14 bin 400 €'dur. Çek Cumhuriyeti'nin, AB'ye tam üyeliği sonrasında Prag bölgesi hariç toplam 1.45 milyar € topluluk yardımı alması beklenmektedir. Bu durum faal durumda olan endüstri, girişim, alt yapı, insan kaynaklarını geliştirme, kırsal kalkınma, çok yönlü tarım gibi önemli sektörlerin yarış halini oluşturacaktır. Prag Bölgesi için ise 71 milyon €'luk bir program ile kırsal kesim kalkınması ve geliştirilmesi sağlanacak, 59 milyon €'luk diğer bir programla da insan kaynaklarını geliştirmek hedeflenmektedir (www.evropska-unie.cz).

Estonya

Nüfusu 1 milyon 400 bin olan Estonya'da ise kişi başına düşen gelir 10 bin EURO'dur. Estonya'nın da AB'nin isteği doğrultusunda düzeltilmesi gereken pek çok şey bulunmaktadır. Kadın-erkek eşitliği ve çalışma hukuku alanlarında AB normlarıyla uyumsuzluklar yaşanmaktadır. Bölgesel kalkınma politikasını ve bölgeler arası sosyo-ekonomik eşitsizlikleri giderici önlemler alması gerekmektedir. Azınlıkların entegrasyonuna ilişkin alınan önlemler iyi durumda ancak vatandaşlığını kaybetmiş 165 bin kişinin durumunun da çözümlenmesi gerekmektedir. Elektrik ve gaz sektörlerinde özelleştirme gecikmeye devam etmektedir.

Estonya AB'ye tam üyeliği ile insan kaynaklarını geliştirme, rekabetçilik, tarım, balıkçılık ve kırsal kalkınma, altyapı ve bölgesel kalkınma konusundaki eksiklerini tamamlamak durumundadır. Bu ihtiyaçların karşılanmasına yönelik 2004-2006 döneminde AB tarafından 371 milyon €'luk bir fon kullanacaktır (www.evropska-unie.cz).

Kıbrıs Rum Kesimi

Nüfusu 703 bin olan Kıbrıs Rum kesiminde, kişi başına düşen gelir 17 bin 400 € civarındadır. Kıbrıs Rum Kesimi AB'ye tam üye olduktan sonra diğer ülkelerde olduğu gibi Yapısal Fonlar ve Uyum fon'undan yararlanmaya başlamıştır. Bu çerçevede ilk hazırlanan program 28 milyon € tutarındadır ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir. İkinci program ise işgücü piyasasını yenilemek, eğitim-öğretimde devamlılığı teşvik etmek amacıyla 22 milyon € tutarındadır. Ayrıca

balıkçılık sektörünü desteklemek için 3.4 milyon €'luk bir yardım daha alması planlanmaktadır (www.euractiv.com)

Letonya

Nüfusu 2 milyon 400 bin olan Letonya'da ise kişi başına düşen gelir 8 bin 500 €'dur. Bu ülkenin sorunları ise; kamu idaresi AB için yetersiz oluşudur. Yolsuzluk kaygı verici boyuttadır. Rus azınlığın sosyal planda entegrasyonu ve eğitim hakları tam olarak sağlanmış değildir. AB tarafından finanse edilen kırsal kalkınma projelerinin ödemelerini yapacak organizmanın işleyişi AB'yi tatmin etmezken, ifade özgürlüğü önünde engeller bulunmaktadır. AB tam üyeliği sonrasında Letonya için 626 milyon €'luk dört temel hedefe dayalı bir program uygulanmasına karar verilmiştir. Bunlar; girişim ve yenilik, istihdamı artırmak, kırsal kalkınma ve balıkçılığın geliştirilmesidir (www.evropska-unie.cz).

Litvanya

Nüfusu 3 milyon 500 bin olan Litvanya'da kişi başına düşen gelir 9 bin 400 €'dur. Litvanya'nın başlıca sorunu yolsuzluktur. AB, organize suç ve kaçakçılıkla mücadelenin yoğunlaştırılmasını, sınırların güvenliğinin sağlanmasını ve işsizlikle daha etkin mücadele edilmesini istemektedir. AB'ye tam üye olan Litvanya programı için 895 milyon € pay ayrılmıştır. Sosyal ve ekonomik altyapıyı, insan kaynaklarını geliştirme, sektörlerin üretken kalkınmasını sağlamak, kırsal kesimi ve balıkçılığı geliştirme bu programın ana hedeflerindedir (www.euractiv.com).

Macaristan

Nüfusu 10 milyon 200 bin olan Macaristan'da kişi başına düşen gelir 13 bin 600 € civarındadır. Macaristan'ın tarım sektöründe idari eksikleri olup, ticari açıkları ekonomi de sorun yaratmaktadır. Başta Romanlar olmak üzere, azınlık gruplarına karşı dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele edilmesi gerekmekte ve yolsuzluk önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

AB'ye tam üye olan Macaristan 2004-2006 döneminde 1.995 milyar €'luk fon kullanacaktır. İstihdam ve insan kaynakları, ekonomik rekabetçilik, ulaşım, altyapı, çevresel koruma, tarımı geliştirme, kırsal kalkınma ve bölgesel kalkınmanın sağlanması bu programın hedefleridir (www.evropska-unie.cz).

Malta

Avrupa'nın en küçük ülkesi 400 bin nüfuslu Malta'da kişi başına düşen gelir 11 bin 700 €'dur. Kuşlarla ilgili AB direktifi gerektiği gibi uygulanmamaktadır. Gemi inşa şantiyelerinin modernleştirilmesi gerekmekte, tarım politikalarında ise AB müktesebatıyla uyuşmayan noktalar mevcuttur. AB'ye tam üye olan Malta'nın 2004-2006 döneminde 63,2 milyon € fon kullanması kararlaştırılmıştır. Temel olarak balıkçılık ve kırsal kalkınmanın teşvik edilmesi, rekabeti geliştirme ve yatırım stratejilerini geliştirmek en önemli hedeflerdir (www.evropska-unie.cz).

Polonya

38 milyon 200 bin nüfuslu Polonya'da kişi başına düşen gelir 9 bin 500 €'dur. Avrupa Anayasası'na itirazlarıyla adından çokça söz ettiren Polonya'da yolsuzluk ekonomik ve siyasal yaşamda etkinliğini sürdürmektedir. İşsizlik kaygı verici boyutta olup, gıda güvenliği, çevre ve veterinerlik hizmetleriyle ilgili AB müktesebatı henüz hayata geçirilmiş değildir. Tarım alanında gerekli idari yapılanmalar henüz kurulmazken, hukuk sisteminin etkinliğini iyileştirici ilerlemeler gerekiyor. Özelleştirme sürecinde de yavaşlamalar vardır.

AB'ye 1 Mayıs 2004 tarihinde tam üye olan Polonya için hazırlanan programda 2004-2006 döneminde toplam 2,866 milyar € ayrılmıştır. Bu program temel olarak kırsal kalkınma hedefine dayanmaktadır. Ayrıca insan kaynaklarını geliştirme, ulaşım-altyapı, gıda sektörünü modernize etmek ve bölgesel kalkınma için ise yaklaşık 5.410 milyar € tutarında bir pay ayrılmıştır(www.abig.org.tr).

Slovenya

Nüfusu 2 milyon olan Slovenya'da kişi başına düşen gelir 17 bin 700 €'dur. Ekonomik performansı ile puan toplayan Slovenya, eski Yugoslavya'daki "kardeşleriyle" dayanışma göstermemesi nedeniyle de puan kaybetmektedir. Başlıca sorunları ise: Devletin üst kademelerinde yolsuzluk, kamu ihaleleri alanında ise AB normlarına uyulması konusudur. Demiryolu taşımacılığı alanında yeni yasaya ihtiyaç duyulurken, enflasyon oranı endişe vericidir. Slovenya AB'nin dışişleri ve savunma politikalarındaki yaptırım ve kısıtlayıcı önlemlerine yeterince katılmazken, Hırvatistan'la ilişkileri ise AB'yi kaygılandırmaktadır.

AB'ye 1 Mayıs 2004 tarihinde tam üye olan Slovenya için hazırlanan programda 237.5 milyon € verilmesi planlanmaktadır. Bu miktarın kullanılmasıyla istenilen temel hedefler üretim sektörünün geliştirmek, beşeri kaynaklarını geliştirmek, istihdamı artırmak, tarımı yeniden inşa etmek, ormancılık ve balıkçılığı geliştirmektir (www.evropska-unie.cz).

Slovakya

Nüfusu 5 milyon 400 bin olan Slovakya'da kişi başına düşen gelir 11 bin 400 €'dur. Yeni otomobil endüstrisiyle dikkat çeken Slovakya'da çözüm bekleyen pek çok sorunu mevcuttur. Öncelikli sorun yolsuzlukla mücadele iken, kamu idaresi reformu yürürlüğe girmemiştir. AB, Roman nüfusun yaşam koşulları konusunda kamunun her katmanında çaba sarf edilmesini istemektedir. AB tarım fonlarının çiftçilere tahsisatı için ödeme ajansı henüz kurulmamıştır. Tarım-gıda müesseselerinin kamu sağlığı konusunda AB normlarına uyması gerekmektedir.

AB'ye tam üye olan Slovenya için hazırlanan programda 1.041 milyar € tahsis edilmiştir. Bu programla hedeflenen endüstriyel gelişim, hizmetler sektörünün gelişmesi, temel altyapının sağlanması, tarım ve kırsal kalkınmanın sağlanmasıdır. Ayrıca Bratislava bölgesi için 37 milyon € tutarında yatırımı desteklemek için pay ayrılacağı belirtilmiştir. Yine bu bölge için beşeri kaynakları geliştirmek için 45 milyon € pay ayrılmıştır (www.evropska-unie.cz).

Tablo5.2.1'de AB Komisyonu'nun yukarıda belirtilen yeni üye olan ülkelere 2004-2006 döneminde gerçekleştirilecek **“kırsal kalkınma projeleri”** için AB bütçesinden 5.76 milyar € ayrıldığı gösterilmiştir. 2004-2006 yılları arasında en çok mali yardımı Polonya almıştır ve aldığı rakam toplam mali yardımın yarısı kadardır.

Tablo- 5.2.1
Kırsal Kalkınma Projeleri için Mali Yardımın Yıllara Göre
Ülkelere Dağılımı

Ülkeler	2004	2005	2006	Toplam
Çek Cum	163.3	182.0	197.5	542.8
Estonya	45.3	50.4	54.8	150.5
Kıbrıs	22.5	25.1	27.2	74.8
Letonya	98.7	110.0	119.4	328.1
Litvanya	147.3	164.1	178.1	489.5
Macaristan	181.2	201.9	219.2	602.3
Malta	8.1	9.0	9.8	26.9
Polonya	862.4	961.0	1,043.0	2,866.4
Slovenya	84.7	94.4	102.5	281.6
Slovakya	119.5	133.1	144.5	397.1
Toplam				5,760

Kaynak: www.deltur.cec.eu.int

AB Fonları kullanma kapasitesi bakımından bir karşılaştırma yapıldığında Türkiye'nin MDAÜ'lere kıyasla oldukça düşük miktarda mali yardım aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Aday ülkelere yönelik en önemli yardım mekanizması olan PHARE Programının bütçesinden, Topluluğa yeni üye olan sekiz MDAÜ 1990 yılından beri yararlanmaktadır. 2007 yılında üyeliği beklenen Romanya ve Bulgaristan da halen yararlanmaya devam etmektedir. Türkiye ise PHARE bütçesine dahil edilmemiştir. Bunun yanında Türkiye, ekonomik ve sosyal uyum alanında, çevre ve ulaştırma politikalarına ilişkin yatırımlar için aday ülkelere mali destek sağlayan ISPA ve aday ülkelerin tarımsal ve kırsal kalkınmadaki önceliklerini gerçekleştirmelerine ve sorunlarını çözmelerine yardımcı olmayı amaçlayan SAPARD Programlarının da 2000-2006 yıllarını kapsayan bütçesi dışında da tutulmuştur.

1990-2006 döneminde 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesine PHARE, ISPA ve SAPARD Programları kapsamında Topluluğun Genel Bütçesinden aktarılması planlanan mali yardım miktar yaklaşık 30 milyar €'ya ulaşmaktadır. Ayrıca, 1 Mayıs 2004 tarihinde üye olan ülkelere, Topluluk Bütçesinden aktarılması öngörülen 37,5 milyar € ile beraber, 1990- 2006 döneminde toplam 12 ülkeye yaklaşık 67.500 milyar € Topluluk yardımı ayrıldığı belirtilmektedir (www.dtm.dov.tr).

Türkiye'nin nüfusu dikkate alındığında mali yardım miktarları açısından ortaya çıkan fark daha da belirgin hale gelmektedir. Bu çerçevede, adaylık öncesi dönemde Türkiye'nin aldığı hibe yardımları kişi başına 1 € iken bu miktar Polonya'da 9 €,

Macaristan'da 12 €, Romanya'da 10 €, Bulgaristan'da 15 € olmuştur. Adaylık döneminde ise Türkiye'ye yönelik hibe yardımları kişi başına 3,8 € olurken diğer aday ülkelere verilen yardımlar kişi başına 10 €'nin üzerindedir. 1964-2004 yılları arasında Türkiye'ye sağlanan hibe nitelikli toplam mali yardım miktarının yarısından fazlasının, 1999 Helsinki Zirvesinde tanınan adaylık statüsünden sonra tahsis edildiği görülmektedir. Ayrıca, daha öncede belirtildiği üzere Türkiye'ye 2005 yılında 300 milyon ve 2006 yılında 500 milyon € mali yardım yapılması öngörülmüştür. 2004 yılı için kullanılması öngörülen 237,5 milyon € ile beraber 2004-2006 dönemi itibariyle Türkiye'ye sağlanacak hibe nitelikli mali yardım miktarı toplamda 1,050 milyar €'yu geçemeyecektir. Diğer yandan, aynı dönemde (2004-2006), PHARE, ISPA ve SAPARD programlarından, Avrupa Birliği'ne aday Romanya ve Bulgaristan'a toplam 9.360 milyar € hibe nitelikli kaynak aktarılması öngörülmüştür. Dolayısıyla, 2004-2006 döneminde aday ülkelere sağlanması öngörülen mali yardımlar açısından da Bulgaristan ve Romanya ile Türkiye arasında da büyük bir fark bulunmaktadır (www.abgs.gov.tr).

Genişlemenin Türkiye üzerinde olası etkilerine bakıldığında öncelikle, Türkiye 2004 yılında 15 yerine 25 üyeli bir AB ile muhatap olacaktır. Her ne kadar Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi'ne üye ve aday ülkeler tarafından genişlemenin engellenmeyeceği yolunda bir deklarasyon eklenmişse de, bu deklarasyonun hukuki bir bağlayıcılığı bulunmadığı dikkate alındığında, AB'den kendilerine düşecek payı korumak amacıyla Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkmaları gündeme gelebilecektir. Diğer taraftan, AB'nin 2004 yılı genişlemesinin gerek AB'ye gerekse yeni üyelere önemli ölçüde maliyeti olacaktır. Genişlemenin AB'ye ilk 3 yıl için maliyetinin 10,3 milyar € olacağı öngörülmekte olup, yeni üyelerin Topluluk Bütçesi'nden sağlayacakları kaynaklar Bütçe'ye yapacakları katkılardan daha fazla olacaktır. Böylece, Bütçe içinde üye olmayan ülkelere sağlanacak finansman desteğinin payı azalabilecektir. Dolayısıyla son genişleme ile ortaya çıkan bu gelişme, Türkiye'ye yönelik olarak zaten sınırlı olan AB kaynak akışını olumsuz yönde etkileyebilecektir.

SONUÇ

Avrupa Birliği, II. Dünya savaşı sonrasında kurulan pek çok entegrasyon hareketleri içinde en gelişmiş olanıdır. AB entegrasyonu geçen yarım yüzyıla yaklaşan geçmişinde hem ona katılan üye sayısı bakımından önemli bir genişleme göstermiş hem de gümrük birliğinden ekonomik birliğe uzanan bir derinleşme gerçekleştirmiştir. Bu süreç içinde refahın geliştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi, üye ülkeler arasında ve içindeki gelişmişlik farklarının giderilmesi AB'nin en temel iktisadi hedefleri arasında yer almıştır. AB bütçesi ve fonları, birliğin ortak politikalarının yürütülmesinin dışında bu amaçları da gerçekleştirmenin temel mekanizmasını oluşturmaktadır. AB'nin gerek bütçesi ve gerekse bütçesi dışındaki diğer mali kaynaklarından sağlanan kredi ve hibe nitelikli fonları, aynı zamanda genişleme sürecine dahil olan aday ülkelerin iktisadi gelişmelerine katkı sağlamakla beraber, bu ülkelerin tam üyelik perspektifi yönündeki uyum faaliyetlerini güçlendirmeyi de amaçlamaktadır.

1997 Lüksemburg zirvesine kadar AB'nin Türkiye'nin de dahil olduğu genişleme sürecindeki ülkelere yönelik fon mekanizması, mali protokoller çerçevesinde kredi ve hibelerden oluşan mali yardımlardan oluşmaktaydı. Lüksemburg zirvesi sonrasında beşinci genişleme ve sonrasına hitap edecek şekilde ilk defa geliştirilen katılım öncesi stratejisi ile, tam üyeliğe aday ülkelere verilecek fonları, hem çeşitlendirmiş hem de daha sistematik hale getirilmiştir. Esasen AB'nin genişleme politikasındaki değişim, 1990'lı yılların başına kadar batı sistemi dışında kalan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe katılma istekleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Türkiye-AB ilişkilerinin geçmişi 1959'a kadar uzanmaktadır. Ancak iki taraf arasındaki ilişkileri düzenleyen 1963 Ankara anlaşması tam üyeliğe giden yoldaki ana aşamaları ortaya koymuştur. Ancak bu anlaşma doğrultusunda elde edilen en somut sonuç, iki taraf arasında 1996 yılı başında yürürlüğe giren gümrük birliğinin gerçekleşmesi olmuştur. 1999 yılının Aralık ayında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye, diğer Doğu Avrupa ülkeleriyle beraber başlatılan yeni genişleme politikasına dahil edilmiştir. Bu Zirve'de Türkiye'nin AB'ye tam üyelik statüsü kazanması hem Türkiye'ye hem de AB'ye yeni sorumluluk ve yükümlülükler getirmiştir. Türkiye açısından sorumluluk ve yükümlülükler, Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerinde belirlenen standartları yakalamak ve AB müktesebatına uyumlaştırmak ve uyumlaşmış mevzuatın uygulanması için yeterli idari kapasiteyi oluşturmaktır. AB'nin sorumluluk ve yükümlülükleri ise Helsinki Zirve sonuçlarında belirtildiği gibi, Türkiye'yi diğer

aday ülkelerle eşit şekil ve koşullarda ele almak ve tam üyelik müzakerelerine hazır hale getirmektir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki mali ilişkiler, 1995 yılındaki Ortaklık Konseyi Kararı'na kadar, Ankara Anlaşmasına ek dört Mali Protokol çerçevesinde yürütülmüştür. Bunlardan ilk üç mali protokolda yer alan mali yardımlara işlerlik kazandırılmıştır. Ancak imzalanan dördüncü protokol siyasi nedenlerle hayata geçirilememiştir. Bu sonuçta esas olarak Yunanistan vetosu önemli rol oynamıştır. 1964-1982 yıllarını kapsayan üç protokol ve tamamlayıcı protokoller çerçevesinde, Türkiye AB'den 827 milyon ECU tutarında yardım almıştır. 1982-86 dönemini içine alan IV. Mali protokol ise Yunanistan'ın vetosu ve Türkiye'nin 1980 askeri müdahalesi gibi siyasi nedenlerle işletilememiştir. Esasen Gümrük Birliği öncesine kadar 1964-1993 dönemi için taahhüt edilen mali yardım miktarı 1.6 milyar Euro iken, fiilen kullanılan yardım (1991 Körfez savaşı kredisi ve 1993 Özel Mali İşbirliği hibesi ile beraber) yaklaşık 1 milyar Euro olmuştur (www.mfa.gov.tr).

Buna mukabil Türkiye ile AB arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği sonrasında, tarafların ekonomik gelişmişlik ve buna bağlı rekabet güçlerindeki farklılık göz önüne alınarak AB Komisyonu tarafından Türkiye'ye vaat edilen mali yardımlar (375 milyon AB bütçesinden-750 milyon AYB kredisi) alınamamıştır. Esasen 1980 yılında siyasi nedenlerle veto edilerek dondurulan IV. Mali Protokol'den itibaren Türkiye ile AB arasında yeni bir mali protokol de imzalanmamıştır. Bununla beraber, AB'nin yardım mekanizması kapsamında mali protokoller sisteminden vazgeçip, proje bazında kredi-hibe sistemine geçmiş olmasının da bu sonucu ortaya çıkardığı söylenebilir. Gümrük Birliği'nin başlangıcından adaylık sürecinin başladığı 1999 yılı sonuna kadar Türkiye, AB tarafından kendisine hibe ve kredi olarak yaklaşık 2.7 milyar Euro tutarında mali yardım öngörülmüştü. Bu meblağın ancak yaklaşık 2 milyar Eurosu taahhüt edilmişken, fiilen kullanılan mali yardım tutarı yaklaşık 700 milyon euro olabilmiştir. Dolayısıyla gümrük birliği sürecinin bu döneminde, önceki döneme göre çok daha fazla bir mali yardım öngörülmüşken, ortaya çıkan sonuç bakımından hedeflenen oldukça altında kalmıştır.

1999 AB Helsinki Zirvesi ile Türkiye'ye adaylık sürecinde gerçekleştirilecek reformların finansmanı da dahil olmak üzere çeşitli mali yardımların sağlanması öngörülmüştür. Türkiye yeni statüsü ile Katılım Stratejisi yardım programlarına dahil

edilirken, aynı zamanda bir Akdeniz ülkesi olarak Avrupa Akdeniz İşbirliği Programına da (MEDA II: 2000-2006 dönemi) alınmıştır. Bu yardımların uygulanmasında Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program'da yer alan konular esas olarak alınmaktadır. Adaylık sonrası AB yardımlarının bir bölümünü ise, Türkiye'de 1999 ve sonrasındaki depremlere ilişkin olarak hibe ve kredi (TERRA I ve II) niteliğindeki mali yardımlar oluşturmuştur. Bununla beraber Türkiye, diğer aday ülkelerin yaralandığı ve AB'nin en kapsamlı programı olan PHARE başta olmak üzere ISPA ve SAPARD gibi ekonomik, sosyal ve idari alandaki yeniden yapılanmaya yönelik yardım programlarının dışında tutulmuştur. AB, buna gerekçe olarak 2000-2006 için yapılan program bütçelerinin kesinleşmesini ileri sürmüş olsa da, söz konusu programlarda bir değişikliğe gitmeyi de uygun görmemiştir.

Adaylık döneminde Türkiye yönelik yardımlar, üç başlık altında değerlendirilebilir. Bunlar, katılım-öncesi hibe yardımları, AYB kredileri, topluluk programlarından kaynaklanan mali yardımlar ve deprem hibe ve kredilerinden oluşmaktadır. AB'nin 2000-2004 yıllarını kapsayan dönem için öngördüğü hibe niteliğindeki yardımlar (toplam 844 milyon Euro), taahhüde bağlanan projeler olarak fiilen uygulanmaya başlamıştır. Hibe niteliğindeki bu yardımlarla ilgili iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan ilki, 2001 yılı sonundan itibaren hibe nitelikli yardımların "Tek Çerçeve" (Single Framework) altında toplanmıştır. Böylece bugüne kadar MEDA yönetmeliği çerçevesinde karmaşık ve uzun bürokratik işlemlere tabi olan Türkiye'ye yönelik mali yardımların taahhüt ve tahsisi, diğer aday ülkelerle aynı sürece bağlanmıştır. Diğer taraftan söz konusu hibelerin programlanması, tahsisi ve kullanımı da, AB tarafından 2002 yılında geliştirilmiş olan Merkezi Olmayan Yapılanma çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, programların yürütülmesine yönelik sorumluluk, 2003 yılından itibaren Türk hükümetine verilmiştir.

AYB'den Türkiye'ye verilmesi öngörülen kredilerin bir kısmı MEDA II çerçevesinde taahhüt edilen krediler olmaktadır. Türkiye'nin yıllık 210 milyon Euro olarak, 2000-2004 dönemi için toplam 840 milyon Euro'luk bir bütçeden yararlanması beklenmektedir. AYB'nin Katılım Öncesi Kolaylığı adını alan bir diğer kredi imkânı ise, aday ülkelerin kredi yeterlik kriterlerini (BBB reytingi) yerine getirmeleri durumunda kullanılabilir. Ayrıca projelerin nitelik düzeyi de dikkate alınan diğer bir unsurdur. Türkiye her iki açıdan bu türden kredi imkânlarından yararlanmakta henüz istenen düzeye gelememiştir. Bununla beraber, AYB Türkiye'ye 2004 yılında

700 milyon; 2005’de ve 2006’da 800’er milyon Euro olmak üzere 2004-2006 döneminde toplam 2.3 milyar Euro tahsisi edilmesinin öngörüldüğünü açıklamıştır (www.mfa.gov.tr). Deprem yardımlarına yönelik ise, 1999 ve 2000 yılları için öngörülen kredi ve hibe tutarlarının (600 ve 55 milyon Euro sırasıyla) önemli bir kısmı fiilen kullanılmıştır.

Türkiye’nin AB fonlarından yararlanma kapasitesi, adaylık sürecini en son tamamlayan ülkelerle yapılacak bir karşılaştırma ile değerlendirildiğinde, oldukça yetersiz bir görünüm arz ettiği saptanabilir. Bu ülke grubu içinde özellikle Türkiye’ye en yakın büyüklükteki Polonya’nın AB’den sağladığı mali imkanlar göz önüne alındığında, bu durum çok daha belirginleşmektedir. Türkiye mali yardımların başladığı 1964 yılından 2004’e kadar olan dönemde, yani 40 yılda elde ettiği fon toplamı ancak 2 Milyar Euro’yu geçerken, AB’nin son genişlemesinde yer alan ülkelere 1990-2004 döneminde PHARE, ISPA ve SAPARD programları çerçevesinde sunduğu mali imkanların boyutu yıllık ortalama 1 ila 3 milyar dolar arasında değişmiştir. Bu ülkeler arasında Polonya’nın AB’nin katılım-öncesi yardım programlarından 2003 yılı ortalarına kadar elde ettiği mali tutarlar toplamı 5.1 milyar Euro’ya ulaşmıştır (www.polandembassy.org). Halbuki Polonya, AB tam üyeliğine kabul edilmesine rağmen, hala bir çok alanda Topluluk müktesebatına uyum bakımından sorunlar yaşamaktadır. Bunlar arasında özelleştirme süreci hızlandırılması, endişe verici boyuttaki işsizliği çözecek politikalar üretilmesi, Ortak Tarım Politikası çerçevesinde ‘Ödeme Ajansı’ ve ‘Bütünleştirilmiş Yönetim ve Denetim Sistemleri’nin kurulması, yolsuzlukla mücadele edilmesi, hukuk sisteminin etkin bir şekilde işletilmesi, gıda güvenliği, çevre ve hayvan sağlığıyla ilgili konular bulunmaktadır.

Bu tez çalışmasının odağında yer alan ve AB entegrasyonunun genişlemeye yönelik fon mekanizmasının Türkiye hakkında ne ölçüde başarılı işlediğine dair olan temel sorusu, şu ana kadar yapılan bu değerlendirmeler ışığında kısaca şöyle özetlenebilir: Türkiye ile AB arasındaki fon mekanizması, 1999’da Helsinki Zirvesinde kesinleşen adaylık sürecinin başladığı zamana kadar büyük ölçüde mali protokoller çerçevesinde yürütüldü. Bir kısmı ise Gümrük Birliği’nin başlamasıyla beraber ayrı bir program içinde ele alındı. Bu bağlamda Türkiye için öngörülen mali yardım tutarlarının fiili kullanımı, ancak kısmen mümkün olabilmıştır. Türkiye’nin ekonomik büyüklüğü ve siyasi önemi dikkate alındığında, zaten iddialı sayılamayacak bir düzeydeki bu mali yardım büyüklüğünün hem uygulanma biçimi hem de Türk ekonomisi üzerindeki etkisi

bakımından oldukça sınırlı bir başarı gösterdiği söylenebilir. AB ile mali ilişkilerini düzenleyen fon mekanizması, Türkiye'nin adaylık statüsü sonrasında önemli bir değişikliğe uğramıştır. Bununla beraber Türkiye, kategorik olarak bu yeni mekanizmanın bütün unsurları içinde yer alamamıştır. Türkiye, katılım öncesi mali yardım programlarının en önemlilerinden olan ve MDAÜ'lere sunulan PHARE, ISPA ve SAPARD gibi fonların dışında tutulmuştur. Dolayısıyla bu durum, Türkiye'nin adaylık sonrası yararlanabileceği yardım kapasitesini önemli ölçüde sınırlayan bir sonucu doğurmuştur. Bu programlar dışında kalan Türkiye, diğer ülkelerle beraber AB'nin başta MEDA II olmak üzere, bazı yardım programlarının hibe ve kredi niteliğindeki mali imkanlarına muhatap edilmiştir. Yeni fon mekanizmasının Türkiye bakımından olumlu addedilecek bir sonucu olmuştur. Buna göre AB'nin hibe niteliğindeki yardımlarının yürütülmesi, Merkezi Olmayan Yapılanma Sistemi içinde Türk hükümetlerine bırakılmıştır. Diğer taraftan, kredi niteliğindeki fonların büyük ölçüde proje bazlı olması nedeniyle, bu türden mali imkânların elde edilmesindeki başarı ise, doğal olarak Türk kamu ve özel sektörünün verimli projeler üretmekteki performanslarına bağlı hale gelmiştir.

Türkiye'nin tam üyelik öncesinde AB fonlarından yararlanma kapasitesini etkileyecek önemli bir gelişme, beşinci genişleme ile beraber 10 yeni ülkenin AB'ye tam üye olmasıdır. AB'nin 2004 yılı genişlemesinin Birliğe önemli bir mali yük getireceği ve yeni üyelerin Topluluk Bütçesi'nden sağlayacakları kaynakların Bütçe'ye yapacakları katkılardan daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Bunun bir sonucu olarak, bütçe içinde aday ülkelere sağlanacak finansman desteğinin azalması beklenebilir. Dolayısı ile son genişleme, Türkiye'ye yönelik AB kaynak akışının sınırlanması yönünde bir sonuç çıkarabilecektir.

Bütün bu gelişmeler ışığında Türkiye'nin AB'nin Katılım Öncesi Stratejisi kapsamında aday ülkelere sunulan mali kaynaklardan kesintisiz yararlanabilmesi için bazı konulara dikkat etmek gerekecektir. Bunların başında Kopenhag kriterlerinin tamamına uyumda ilerleme kaydedilmesi ve Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerinin yerine getirilmesi gelmektedir. Bu çerçevede, bugüne kadar benimsenmiş olan mevzuatın uygulamaya aktarılmasında kaydedilecek gelişmeler ve başarı düzeyi, önümüzdeki dönemde Türkiye'ye ilişkin olarak yapılacak değerlendirmelerin temelini oluşturacaktır. İkinci olarak, AB üyeliğine adaylık, üye ülkelerdeki ekonomik gelişmelerin tek başına belirleyicisi olmamıştır. Bu ülkelerin üyelik aşamasında izledikleri ekonomik

politikalar, üyelikten yararlanma kapasitelerini de etkilemiştir. Bu anlamda Türkiye’de makroekonomik dengelerin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması gereklidir. Son olarak, AB mali yardım programlarından daha verimli yararlanabilmek için iyi projeler üretmek ve bunları hayata geçirmek önem taşımaktadır. Bu projeler içinde özellikle fiziksel ve insan sermayesinin arttırılmasına, rekabet gücünün geliştirilmesine ve Türkiye’yi üretim profili açısından diğer adaylardan farklılaştırmaya hizmet edecek projelerin üretilmesine ihtiyaç vardır. Türkiye’nin AB fon mekanizması çerçevesinde sözü edilen noktalara karşı duyarlı yaklaşımı ve bilinçli politikalar izlemesi, AB mali kaynaklarından yararlanma kapasitesini arttıracaktır. Bu doğrultudaki gelişmeler ise, Türkiye’nin hem iktisadi kalkınmasına hem de tam üyelik yolundaki birçok konuda ilerleme sağlamasına önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

- AKDOĞAN, Yalçın. **Kırk Yıllık Düş**, Alfa Yayınları,2004
- AKTAR, Cengiz. **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**, İletişim Yayınları, 2002
- ARAKON, Maya. **Avrupa Akdeniz Ortaklığı Mali Aracı MEDA ve Türkiye**, İKV Yayınları No: 169, İstanbul, Haziran 2002
- AYKAÇ, Mustafa ve Yrd.Doç.Dr. Zeki Parlak, **Tüm Yönleriyle Türkiye- AB İlişkileri**, Elif Kitabevi,2002
- BACHE, Ian. **The Politics of European Union Regional Policy: Multi-Level Governanace or Flexible Gatekeeping?"**, Sheffield Academic Pres, England, 1998
- BİLİCİ, Nurettin. **Avrupa Birliği Mali Yar.Ve Türkiye**, Akçağ Yayınlar,1997
- BİLİCİ, Nurettin. **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, (Genel Bilgiler, İktisadi- Mali Konular, Vergilendirme)**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2004.
- BOZKURT Veysel, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Bursa, 2001, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 177
- CANBOLAT, İbrahim.S. **Türkiye ve Avrupa Birliği,ALFA Basım Yayın Dağıtım**,1997
- CANBOLAT, İbrahim S. **Avrupa Birliği Uluslararası Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler**, Alfa Yayınları,2002
- CEC, **Structural Funds and Cohesion Fund 1994-99**, Luxembourg, 1996
- CEC, **Community Structural Funds 1994-99: Revised Regulations and Comments**, Brussels/Luxemburg: European Commission, 1993
- ÇARIKÇI, Emin. **Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri**. Ankara: Tutibay Yayınları, 2001.
- DARTA, Muzaffer/Çiğdem Nas. **The European Union Enlargement Process and Turkey,A Puplication of Marmara University European Community İnstitute**, 2001
- DEDEOĞLU, Beril. **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Boyut Kitapları, 2003
- ERÇİN, Erhan. **Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye**, İKV Yayınları, 2002

- ERÇİN, Erhan. **Avrupa Birliği Genişleme S¼recinde Aday ¼lkeler**, İKV Yayınları, 2001.
- ERDEM M, ř¼kr¼ ve Mehter Aykın Sibel. **Avrupa Birliği ve T¼rkiye**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2003
- G¼KSU, Turgut ve diğerleri, **1980-2003 T¼rkiye'nin Dış,Ekonomik,Sosyal ve İdari Politikaları**, Siyasal Kitabevi, 2003
- İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları (İKV)**, AB ve T¼rkiye – AB İlişkileri Temel Kavramlar Rehberi, 2003
- KARLUK, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve T¼rkiye**,Beta Basım A.ř.,2002
- KARLUK, Rıdvan. **Uluslar arası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002
- K¼STEPEN, Can, **AYB ve T¼rkiye'ye Sağlanan Kredi İmkânları**, İKV No: 166, İstanbul, Ekim 2001
- MAYHEW, A. **Recreating Europe: The European's Policy Towards Central And Eastern Europe**, Cambridge University Press, 1999
- M¼FT¼LER BAÇ, Meltem. **T¼rkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, Çev: Simten Çoşar, Alfa Basım Yayım Dağıtım şirketi, İstanbul, 2001
- ORAN, Baskın. **T¼rk Dış Ticaret Politikası Cilt I, II**, İletişim Yayınları, İstanbul,2002
- TEKELİ, İlhan ve Selim İlkin. **T¼rkiye ve Avrupa Birliği III**, Ümit Yayıncılık,2000
- SEYİDOğLU, Halil. **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, G¼zem Yayınları,1999
- şAHİN, Ragıp. **Avrupa Birliği B¼t¼esi- Fonları ve T¼rkiye'nin Tam Üyeliği**, DPT YAYINI, ANKARA, 1998
- şAHİN, Ragıp. **AB B¼t¼esi-Fonları ve T¼rkiye'nin Tam Üyeliği**, DPT Yayınları, ANKARA 1998
- şAHİN, H¼seyin. **T¼rkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları,Bursa 2000
- T.C. BAşBAKANLIK DIş TİCARET M¼STEřARLIđI(DTM), **Avrupa Birliği ve T¼rkiye**, Ankara,1999
- T.C. BAşBAKANLIK DIş TİCARET M¼STEřARLIđI Gen.M¼d. ve TOBB, (DTM ve TOBB), **Avrupa Birliği ve T¼rkiye**, 5. Baskı, Ankara, Kasım 2002.
- T.C. BAşBAKANLIK DIş TİCARET M¼STEřARLIđI VE TOBB, **Avrupa Birliği ve T¼rkiye**, 5. Baskı, Ankara, 2002
- TOKATLIOğLU, Mircan Yıldız. **Avrupa Birliği'nde Maliye Politikası ve T¼rkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Alfa Yayınları,2004

TÖRE, Nahit. **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, İmaj Yayıncılık, 2001.

YÜKSEL, M. **Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001

2. MAKALELER ve SÜRELİ YAYINLAR

ALLEN, Tim. **Turkey and the EU**, European Communities, 2000

ACAR, Pınar. **Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Kamu İç Mali Kontrol Sistemi**,
<http://www.vergiturk.com/malikontrol.htm>

AT Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986: 7

DÖNMEZ, Mustafa. **Kopenhag Zirvesi Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=648&id=39
(12.04.2004)

İREN, Ertan. **Avrupa Birliği Adaylığı Sürecinde Türkiye-Ab İlişkilerinde Ortaya Çıkacak Gelişmeler**, <http://www.cmis.org.tr/dergi/3mak20002.doc>
(6.02.2003)

KALEAĞASI, Bahadır. **Kopenhag Sonrası Türkiye-AB İlişkileri**,
http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=652&id=39 (10.10.2004)

MEDA Annual Financing Plan 2001 For Turkey, Final Version, European Commission, Directorate General Enlargement, Turkey Team, 2001

ÖNİŞ, Ziya. **Luxembourg, Helsinki And Beyond: Towards An Interpretation Of Recent Turkey-Eu Relations**, August 2000

ÖNİŞ, Ziya. **Domestic Politics, International Norms And Challenges To The State: Turkey-Eu Relations In The Post-Helsinki Era**, Kaim 2002

SAVAŞ, Menent. **Avrupa Birliği: Derinleşme-Genişleme Sorunsalı**

SEVİNÇ, Derya. **Genişleme Sürecinde Türkiye’nin AB’deki Geleceği**, Görüş, 2003

SOPHİSTER, Junior. **Eastern Enlargement of the European Union: Lessons From The Past And The Economic Impact**, 2003

SZLACHTA, Jacek. **The Role of The Structural Funds and Cohesion Fund in the Stimulation of Sustained Economic Growth in Poland**, Warsaw, 2004, 5

TOBB, **AB Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar: Türkiye Açısından**

Değerlendirme, <http://www.tobb.org/abm/raporlar/rapor2.doc> (15.09.2003)

UYSAL, Ceren. **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler**

3. TEZLER

CAN, Ergüder, **European Union Structural Funds and Regional Development: The Challenge Of Turkish Accession**, Unpublished MA Thesis, Middlesex University, London, 2000.

CAN, Ergüder. **Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları Ve Yapısal Fonlar: Uyum Sürecinde Türkiye İçin Bir Değerlendirme**, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2004

GENÇKOL, Metin. **Avrupa Birliği Mali İşbirliği Politikaları Ve Türkiye**, Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü Uyum Dairesi Başkanlığı, Eylül 2003

4. İNTERNET KAYNAKLARI

AVRUPA BİRLİĞİ ALTINCI ÇERÇEVE PROGRAMI ULUSAL KOORDİNASYON OFİSİ, <http://www.fp6.org.tr/web/turkiye> (10.04.2003)

AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ, <http://www.abgs.gov.tr/>

AVRUPA BİRLİĞİ İLETİŞİM GRUBU, <http://www.abig.org.tr> (25.08.2004)

AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE İLETİŞİM PLATFORMU, <http://www.euturkey.org.tr>

AB GENİŞLEME, <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement>

AVRUPA KOMİSYONU TÜRKİYE DELEGASYONU, <http://www.deltur.cec.eu.int>

AVRUPA PARLAMENTOSU, <http://www.europarl.eu.int>.

AVRUPA YATIRIM BANKASI, <http://www.eib.org>

CAN AKTAN KİŞİSEL WEB SAYFASI, (<http://www.canaktan.org>).

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU. <http://www.deik.org.tr>

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/Ab.htm>

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI,

<http://www.dpt.gov.tr/abigm/abmeg/ekonomikgelisme.doc>

EGE BÖLGESEL SANAYİ ODASI WEB PORTALI, <http://www.ebso.org.tr>

EU POLİCY NEWS AND LİNKSDOSSİERS, <http://www.euractiv.com>

HÜRRİYET GAZETESİ WEB PORTALI,

<http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0,,sid~342@nvid~207423,00.asp>

KOSGEB AVRUPA BİLGİ MERKEZİ,

<http://www.kobinet.org.tr/kosgebabm/hizmetler/dokumantasyon/AB22.html>

NTV WEB PORTALI, <http://www.ntvmsnbc.com>

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI, <http://www.ikv.org.tr>

İZMİR TİCARET ODASI WEB PORTALI,

<http://www.izto.org.tr/IZTO/TC/Web+Servisler/EInkubator/Uzman+Kosesi/ab/kaygi.htm>

POLONYA CUMHURİYETİ AMERİKA BÜYÜKELÇİLİĞİ WEB PORTALI,

http://www.polandembassy.org/NEWS/Biuletyny_news/p2003-08-19.htm (18.08.2005)

POLONYA CUMHURİYETİ ANKARA BÜYÜKELÇİLİĞİ WEB PORTALI,

<http://www.polonya.org.tr> (21.06.2005)

REPRESENTATION OF THE EUROPEAN COMMISSION IN THE CZECH

REPUBLIC, <http://www.evropska-unie.cz>

REPRESENTATION OF THE EUROPEAN COMMISSION IN THE CZECH

REPUBLIC, <http://www.evropska-unie.cz>

RADİKAL GAZETESİ WEB PORTALI, <http://www.radikal.com.tr>

REFERANS GAZETESİ İNTERNET SİTESİ, <http://www.referansgazetesi.com>

TC.BAŞBAKANLIK GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI, <http://www.gumruk.gov.tr>

TC. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, <http://www.treasury.gov.tr>

THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, <http://ue.eu.int>

ZAMAN GAZETESİ WEB PORTALI,

<http://www.zaman.com.tr/2003/09/24/yazarlar/kadirdikbas.htm>

<http://www.belgenet.com>

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İş bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı BİLİM UZMANLIĞI tezi olarak kabul edilmiştir...

Başkan
Adı, Soyadı ve Ünvanı

Üye
Adı, Soyadı ve Ünvanı

Üye
Adı, Soyadı ve Ünvanı

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım

.../.../2002

İmza
Adı, Soyadı ve Ünvanı
Enstitü Müdürü